

วิญญาณนักรบในบทละครโนของเสะอะมิ
Warrior Spirit in Zeami's *Noh* Plays

วินัย จามรสุริยา

รายงานวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัย
จากคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา ปีงบประมาณ 2566
กันยายน 2566

รายงานการวิจัย
วิญญาณนักรบในบทละครโนของเสะอะมิ
Warrior Spirit in Zeami's *Noh* Plays

วินัย จามรสूरिया
สาขาวิชาภาษาญี่ปุ่น
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา

รายงานวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัย
จากคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา ปีงบประมาณ 2566
กันยายน 2566

หัวข้อวิจัย วิทยุณณนักรบในบทธลครโนของเสอะอะมิ
ชื่อผู้วิจัย นายวินัย จามรสूरिया
หน่วยงาน สาขาวิชาภาษาญี่ปุ่น คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา
ปีที่ทำวิจัยเสร็จ 2566

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเรื่องการตกนรกและการบรรลຸธรรมของวิทยุณณนักรบในบทธลครโนของเสอะอะมิ 7 เรื่อง ได้แก่ อะทชຸโมะริ คิโยะทชຸเนะ ชะเนะโมะริ ทะตะโนะริ มิชิโมะริ ยะมิมะ และโยะริมะชะ

ผลการศึกษาพบว่า ชาวญี่ปุ่นในยุคกลางมีความเชื่อว่าหากสวตมณฑลสิบรอบแล้วทำให้สามารถไปจุติในแดนสุขาวดีได้ตามคำสอนของนิกายสุขาวดี แต่วิทยุณณนักรบในบทธลครโนของเสอะอะมิ ทั้ง 7 เรื่องไม่สามารถไปจุติในแดนสุขาวดีได้ทันทีหลังเสียชีวิตทั้ง ๆ ที่นักรบในบทธลครโนบางเรื่องสวตมณฑลสิบรอบในวาระสุดท้ายของชีวิตแล้วก็ตาม วิทยุณณนักรบของทุกเรื่องต้องตกไปอยู่ในอสุรภูมิก่อนเพราะบาปที่เคยทำไว้ขณะยังมีชีวิตอยู่ และผลการศึกษาเรื่องบุคคลที่มีส่วนช่วยให้วิทยุณณสามารถบรรลຸธรรมได้พบว่า เรื่องคิโยะทชຸเนะเป็นเรื่องเดียวที่วิทยุณณสามารถบรรลຸธรรมได้ด้วยตนเอง ส่วนวิทยุณณในเรื่องอื่นที่เหลืออีก 6 เรื่องล้วนมีตัวละครอื่นช่วย เช่น พระอุทิศส่วนกุศลชาวบ้านขอร้องพระให้ช่วยอุทิศส่วนกุศล

คำสำคัญ : บทธลครโน, เสอะอะมิ, วิทยุณณนักรบ, การตกนรก, การบรรลຸธรรม

Research Title Warrior Spirit in Zeami's *Noh* Plays
Researcher Mr.Winai Jamornsuriya
Institute Japanese section, Faculty of Humanities and Social Sciences
Nakhon Ratchasima Rajabhat University
Year 2023

Abstract

This research aims at studying about falling into hell and enlightening of warrior spirits in seven Zeami's *Noh* Plays: *Atsumori*, *Kiyotsune*, *Sanemori*, *Tadanori*, *Michimori*, *Yashima*, and *Yorimasa*.

The research findings show that even though the Japanese in the Middle Ages believed that if they prayed ten times, they would be able to be reborn in the land of Sukhavati according to the teaching of Sukhavati sect. However, it was found that the warrior spirits in all seven Zeami's *Noh* plays could not be reborn in the land of Sukhavati immediately after death even though the warriors in some plays prayed ten times at the end of their lives. The warrior spirits of all plays must firstly fall into the realm of hell because of the sins they committed while they were still alive. Additionally, the research finding show that the *Kiyotsune* was the only one play which a spirit could attain enlightenment on its own. However, the spirits in the other six plays were helped to attain enlightenment by other characters. For example, monks dedicated merit or villagers asked the monks to dedicate merit for the spirits.

Key words: *Noh* plays, Zeami, warrior spirit, falling into hell, Buddhahood

กิตติกรรมประกาศ

ขอกราบขอบพระคุณคณาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาญี่ปุ่น คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ผู้ประสิทธิ์ประสาทความรู้เรื่องวรรณคดีญี่ปุ่นและการทำวิจัย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร.สิริมนพร สุริยะวงศ์ไพศาล ผู้ถ่ายทอดความรู้เรื่องละครโนและการทำวิจัยด้วยความเอาใจใส่อย่างดียิ่งตั้งแต่ผู้วิจัยเริ่มศึกษาในระดับปริญญาโทจนถึงปัจจุบัน

ขอขอบคุณคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา ผู้ให้ทุนสนับสนุนการทำวิจัยครั้งนี้

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ข
กิตติกรรมประกาศ.....	ค
สารบัญ.....	ง
สารบัญตาราง.....	ฉ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	3
สมมติฐานของการวิจัย.....	3
ขอบเขตของการวิจัย.....	3
กรอบแนวคิดของการวิจัย.....	3
วิธีดำเนินการวิจัย.....	4
นิยามศัพท์.....	4
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	4
ข้อตกลงเบื้องต้น.....	4
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	6
เนื้อเรื่องโดยสังเขปของบทละครโนเรื่องที่ศึกษา.....	6
เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับบทละครโน.....	8
ข้อสรุปจากการทบทวนวรรณกรรม.....	12
บทที่ 3 การตกนรกของวิญญาณนักรบ.....	13
อะทซุโมะริ.....	13
คิโยะทซุเนะ.....	17
ชะเนะโมะริ.....	20
ทะตะโนะริ.....	22
มิชิโมะริ.....	24
ยะฉิมะ.....	27
โยะริมะซะ.....	30
สรุป.....	31

	หน้า
บทที่ 4 การบรรลุลักษณะของวิญญาณนักรบ.....	33
อะทฺชฺโมะริ.....	33
คิโยะทฺชฺเนะ.....	37
ชะเนะโมะริ.....	38
ทะตะโนะริ.....	42
มิชิโมะริ.....	44
ยะถิมะ.....	49
โยะริมะชะ.....	50
สรูป.....	52
บทที่ 5 สรุปลักษณะอภิปรายผล.....	54
สรูปและอภิปรายผลการวิจัย.....	54
ผลการทดสอบสมมติฐาน.....	61
ข้อเสนอแนะ.....	62
ภาคผนวก.....	64
รายการอ้างอิง.....	66
ประวัตินักวิจัย.....	68

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
3.1 การตกรอกของวิญญาณนักรบในบทละครโนของเสะอะมิ.....	32
4.1 การบรรลุธรรรมของวิญญาณนักรบในบทละครโนของเสะอะมิ.....	53
5.1 การปรากฏร่างของวิญญาณนักรบในบทละครโนของเสะอะมิ.....	54
5.2 อารมณ์ของการสวดมนต์และการอ่านพระสูตรที่ปรากฏในบทละครโน เรื่องที่ศึกษา.....	57
5.3 ความยึดติดในอดีตของวิญญาณนักรบในบทละครโนของเสะอะมิ.....	59

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ละครโนเป็นศิลปะการแสดงแบบโบราณของญี่ปุ่นโดยรูปแบบการแสดงที่ปรากฏในปัจจุบันเป็นรูปแบบที่ปฏิบัติสืบทอดต่อเนื่องกันมาประมาณ 600 ปี รัฐบาลญี่ปุ่นประกาศให้ละครโนเป็นทรัพย์สินทางวัฒนธรรมประเภทจับต้องไม่ได้เมื่อ ค.ศ. 1957 และองค์การเพื่อการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติหรือยูเนสโกขึ้นทะเบียนละครโนเป็นมรดกทางวัฒนธรรมประเภทจับต้องไม่ได้เมื่อ ค.ศ. 2008 (วินัย จามรสุนทรียา, 2564, น.1) บทละครโนซึ่งเป็นบทขับร้องของตัวละครในการแสดงถือเป็นวรรณคดีประเภทหนึ่ง บทละครโนสามารถแบ่งออกเป็นห้าประเภทตามลักษณะของตัวละครเอก ได้แก่ เทพเจ้า นักรบ ผู้หญิง คนวิกลจริต และปีศาจ

บทละครโนที่แต่งโดยเสอะอะมิ (世阿弥) และจัดอยู่ในประเภทที่สองซึ่งตัวละครเอกเป็นนักรบ (二番目修羅能) มีจำนวนทั้งหมด 7 เรื่อง ได้แก่ อะทซุโมะริ (敦盛) คิโยะทซุเนะ (清経) ซะเนะโมะริ (実盛) ทะคะโนะริ (忠度) มิชิโมะริ (通盛) ยะชิมะ (八島) และโยะริมะซะ (頼政) โดยในจำนวนนี้เรื่องมิชิโมะริเป็นเพียงเรื่องเดียวที่สันนิษฐานว่าเป็นผลงานดัดแปลงหรือแก้ไขโดยเสอะอะมิ ส่วนที่เหลืออีกหกเรื่องเป็นผลงานที่มีหลักฐานแน่ชัดว่าแต่งโดยเสอะอะมิ (มะทซุโมะโตะ ยะซุมิ, 2010, p. 26)

เสอะอะมิ เป็นบิดาแห่งละครโนซึ่งมีชีวิตอยู่ในสมัยมุโระมะชิ (室町時代) หรือย้อนอดีตไปประมาณ 600-700 ปีก่อน บทละครโนที่แต่งโดยเสอะอะมิ มีหลายประเภท รวมทั้งประเภทที่ตัวละครเอกเป็นนักรบโดยนักรบเหล่านี้เป็นบุคคลที่มีตัวตนจริงในประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น และปรากฏในวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ เช่น เฮอะอิเกะโมะโนะงะตะริ (平家物語) แต่นักรบที่เป็นตัวละครเอกในบทละครโนแตกต่างจากที่ปรากฏในวรรณคดีประเภทอื่น เช่น นักรบในบทละครโนเป็นวิญญาณที่ตกนรกแต่มาปรากฏร่างต่อหน้าพระเพื่อบรรยายความคับแค้นใจในอดีตขณะยังมีชีวิตอยู่ (มิยะเกะ อะกิโกะ, 2011, p. 1)

วิญญาณของนักรบในบทละครโนตกไปอยู่ในนรกและปรารถนาการบรรลุนิรมิต (成仏) หรือการไปจุติในแดนสุขาวดีซึ่งเป็นความปรารถนาของคนญี่ปุ่นในสมัยโบราณและมีความพยายามด้วยวิธีต่าง ๆ เพื่อให้หลุดพ้นจากความทุกข์ทรมานดังที่ชะโต คะสุฮิโกะ และคณะ (2000, p. 123) กล่าวถึงวิธีการปฏิบัติเพื่อไปจุติในแดนสุขาวดีว่า คนญี่ปุ่นมีความเชื่อว่า ค.ศ. 1052 ซึ่งตรงกับช่วงกลางของสมัยเฮอันเป็นระยะเวลาที่เข้าสู่ช่วงบั้นปลายของพระธรรม (末法) แล้ว ความเชื่อนี้แพร่ขยายออกไปทำให้ผู้คนรู้สึกกังวลเรื่องการท่องเที่ยวเพียงอย่างเดียวสามารถทำให้ไปจุติในแดนสุขาวดีได้หรือไม่ ผู้คน

เหล่านี้ปรารถนาหลุดพ้นจากโลกใบนี้ที่เต็มไปด้วยมลทินให้เร็วขึ้นจึงหันหน้าไปทางประตูทางทิศตะวันตกของวัดฉินเต็นโน (四天王寺) และกระโดดลงไปในทะเลบริเวณอ่าวอะนิวะ (難波) ซึ่งเชื่อว่าอยู่ในตำแหน่งตรงกับประตูทางทิศตะวันออกของแดนสุขาวดีทำให้สามารถไปจุติในแดนสุขาวดีได้ทันที

แดนสุขาวดีเป็นพื้นที่ในอุดมคติที่ปรากฏในคำสอนทางพุทธศาสนาซึ่งแบ่งพื้นที่ออกเป็นกลุ่มต่าง ๆ ดังที่อิโกะมะ เทะทซุโร (2018, pp. 1-2) กล่าวว่า พุทธศาสนามีความเชื่อเรื่องโลกว่ามีทั้งหมด 10 ส่วนซึ่งสามารถแบ่งอย่างกว้าง ๆ ออกเป็นสองกลุ่ม ได้แก่ กลุ่มดินแดนทั้งสี่ (四聖) และกลุ่มภูมิทั้งหก (六道) โดยดินแดนทั้งสี่ หมายถึง ดินแดนที่แสดงขั้นการรู้แจ้ง (悟り) เรียงลำดับจากต่ำสุดถึงสูงสุด ประกอบด้วย ดินแดนแห่งสาวก (声聞界) ดินแดนแห่งพระปัจเจกพุทธเจ้า (縁覚界) ดินแดนแห่งพระโพธิสัตว์ (菩薩界) และดินแดนแห่งพระพุทธเจ้า (仏界) ซึ่งดินแดนแห่งพระพุทธเจ้าสามารถแบ่งย่อยเป็นหลายแดน เช่น แดนสุขาวดี (極楽浄土) ทางทิศตะวันตกอันเป็นแดนที่ประทับของพระอมิตาภพุทธะ และแดนศุทธิไวฑูรย์ (淨瑠璃世界) ทางทิศตะวันออกอันเป็นแดนที่ประทับของพระโฆษชยคุรุ (薬師仏) ส่วนภูมิทั้งหก ประกอบด้วย เทวภูมิ (天道) มนุษย์ภูมิ (人道) อสูรภูมิ (修羅道) เกร็ดจวนภูมิ (畜生道) เปรตภูมิ (餓鬼道) และนรกภูมิ (地獄道) ซึ่งมนุษย์ปรารถนาไปเกิดใหม่ในกลุ่มดินแดนทั้งสี่หลังจากตนเสียชีวิตแล้ว

วิธีการทำให้สามารถไปจุติในแดนสุขาวดีซึ่งเป็นแดนในอุดมคติหลังเสียชีวิตแล้วปรากฏในตำราโอโจโยมู (往生要集) ซึ่งรวบรวมโดยพระเก็นฉิน (源信) ว่า “ระลึกถึงพระอมิตาภพุทธะอยู่ในใจเสมอโดยท่องสวดพระนามของท่าน และอีกประการหนึ่ง สวดมนต์ในวาระสุดท้ายของชีวิต เมื่อปฏิบัติเช่นนี้แล้วพระอมิตาภพุทธะและบรรดาพระโพธิสัตว์จะเสด็จมาปรากฏร่างบริเวณหมอนของผู้อยู่ในวาระสุดท้ายของชีวิตและรับวิญญาณไป” (ชะโต คะสุอิโกะ และคณะ, 2000, pp. 44-45)

การตกรอกและการบรรลุธรรมของนักรบในบทละครโนของเสอะอะมิ มีประเด็นที่น่าสนใจหลายประการ เช่น เหตุใดนักรบเหล่านี้จึงตกรอกหลังจากเสียชีวิตแล้วทั้ง ๆ ที่นักรบเหล่านี้ถือเป็นผู้มีคุณธรรมเรื่องความจงรักภักดีต่อเจ้านาย นักรบทุกคนต่างยอมละทิ้งครอบครัวเพื่อออกไปต่อสู้ในสนามรบ ยอมเสียสละชีวิตเพื่อเจ้านาย แต่ผลกรรมที่ได้รับคือการตกรอก นอกจากนี้ แม้คำสอนทางพุทธศาสนาระบุว่า การสวดมนต์ในวาระสุดท้ายของชีวิตทำให้วิญญาณสามารถบรรลุธรรมหรือไปจุติในแดนสุขาวดีได้แต่นักรบในบทละครโนจำนวนหนึ่งที่วิญญาณตกไปอยู่ในนรกทั้ง ๆ ที่สวดมนต์ก่อนสิ้นลมหายใจ ยิ่งกว่านั้น วิญญาณนักรบบางรายต้องทนทุกข์ทรมานในนรกเป็นระยะเวลายาวนานกว่าจะสามารถบรรลุธรรมได้ ดังนั้น งานวิจัยฉบับนี้จึงศึกษาเรื่องการตกรอกและการบรรลุธรรมของวิญญาณนักรบในบทละครโนของเสอะอะมิ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. ศึกษาเรื่องการตกรอกของวิญญาณนักรบในบทละครโนของเสะอะมิ จำนวน 7 เรื่อง
2. ศึกษาเรื่องการบรรลุธรรมหรือโจบุทซุ (成仏) ของวิญญาณนักรบในบทละครโนของเสะอะมิ จำนวน 7 เรื่อง

สมมติฐานของการวิจัย

1. การตกรอกของวิญญาณนักรบในบทละครโนเรื่องที่ศึกษาส่วนมากเป็นไปตามความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรมทางพุทธศาสนาของคนญี่ปุ่นยุคกลาง (中世)
2. วิญญาณนักรบในบทละครโนเรื่องที่ศึกษาส่วนมากจำเป็นต้องอาศัยพลังจากผู้อื่นเพื่อให้สามารถบรรลุธรรมได้

ขอบเขตของการวิจัย

งานวิจัยนี้ศึกษาบทละครโนของเสะอะมิ ซึ่งเป็นเรื่องที่ยังคงมีการแสดงอยู่ในปัจจุบัน และมีตัวละครเอกเป็นนักรบ 7 เรื่อง (เรียงลำดับชื่อบทละครโนตามอักษรฮิระงานะ) ได้แก่ อะทซุโมะริ (敦盛) คิโยะทซุเนะ (清経) ซะเนะโมะริ (実盛) ทะคะโนะริ (忠度) มิชิโมะริ (通盛) ยะชิมะ (八島) และโยะริมะซะ (頼政) โดยใช้ต้นฉบับบทละครโนจากหนังสือโยเกียวกุ ทะอิกัน (謡曲大観) ซึ่งเป็นฉบับที่รวบรวมบทละครโนที่ยังแสดงอยู่ในปัจจุบันไว้ครบทุกเรื่อง

กรอบแนวคิดของการวิจัย

งานวิจัยนี้ใช้ทฤษฎีสหบท (intertextuality) เป็นแนวทางในการวิเคราะห์เรื่องการตกรอกและการบรรลุธรรมของวิญญาณนักรบในบทละครโนของเสะอะมิ โดยเน้นการวิเคราะห์ตัวบทในฐานะวาทกรรมหลากหลายเสียง (plural voices) และอาศัยตัวบทที่ปรากฏในบทละครโนฉบับภาษาญี่ปุ่นสมัยโบราณ นอกจากนี้ การวิเคราะห์ยังพิจารณาความคิดความเชื่อของคนญี่ปุ่นยุคกลางในฐานะปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการแต่งบทละครโนของเสะอะมิ ดังนั้น มโนทัศน์หลักที่เป็นตัวแปรอิสระของงานวิจัยนี้มี 2 ประการ ได้แก่ ตัวบทละครโน และความคิดความเชื่อของชาวญี่ปุ่นในยุคกลางของญี่ปุ่น ส่วนมโนทัศน์ที่เป็นตัวแปรตามมี 2 ประการ ได้แก่ การตกรอกและการบรรลุธรรมของวิญญาณนักรบ

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) และนำเสนอข้อมูลโดยการวิเคราะห์เชิงพรรณนา เอกสารที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วยบทละครโน และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การอ่านบทละครโนใช้วิธีการอ่านอย่างละเอียด (Close Reading) กระบวนการวิจัยเป็นดังนี้

1. อ่านบทละครโนเรื่องที่ศึกษาทั้ง 7 เรื่อง ฉบับภาษาญี่ปุ่นโบราณโดยละเอียด และแปลสรุปเป็นภาษาไทย
2. ศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบทละครโนทั้ง 7 เรื่อง ทั้งเอกสารภาษาไทยและภาษาญี่ปุ่น
3. กำหนดนิยามศัพท์
4. วิเคราะห์เรื่องการตกนรกของวิญญาณนักรบในบทละครโนทั้ง 7 เรื่อง
5. วิเคราะห์เรื่องการบรรลุนิยามของวิญญาณนักรบในบทละครโนทั้ง 7 เรื่อง
6. สรุปผลการวิเคราะห์ เรียบเรียงข้อมูล อภิปรายผล และนำเสนอเป็นรายงานการวิจัยในรูปแบบบรรยายและตาราง

นิยามศัพท์

1. การบรรลุนิยาม (成仏) หมายถึง การรู้แจ้งโดยสามารถละความปรารถนาทางโลก
2. นรก หมายถึง นรกภูมิ (地獄) หรืออสูรภูมิ (修羅道)

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เข้าใจสาเหตุการตกนรกของวิญญาณนักรบในบทละครโนของเสะอะมิ ที่มีตัวละครเอกเป็นวิญญาณ
2. เป็นแนวทางในการศึกษาเรื่องการบรรลุนิยามในบทละครโนเรื่องอื่นและวรรณกรรมประเภทอื่น

ข้อตกลงเบื้องต้น

1. คำภาษาญี่ปุ่นที่ปรากฏในงานวิจัยนี้จะใช้อักษรไทยและมีอักษรภาษาญี่ปุ่นกำกับไว้ในเครื่องหมาย () หากมีการใช้คำนั้นอีกอาจใช้วิธีการเขียนแบบเดิมหรือเขียนด้วยอักษรไทยเท่านั้น

2. ชื่อนักวิจัยหรือนักวิชาการชาวต่างชาติที่เป็นผู้แต่งหนังสือหรือผู้เขียนบทความในรายการอ้างอิงท้ายเล่มจะใช้อักษรไทยและมีอักษรภาษาญี่ปุ่นกำกับไว้ด้านหลัง ยกเว้น การปรากฏในส่วนอื่นจะเขียนด้วยอักษรไทยเท่านั้น

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

บทนี้ประกอบด้วยเนื้อหา 3 หัวข้อ ได้แก่ 1. เนื้อเรื่องโดยสังเขปของบทละครโนเรื่องที่ศึกษา 2. เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับบทละครโน และ 3. ข้อสรุปจากการทบทวนวรรณกรรม โดยเนื้อหาของหัวข้อที่ 2 เรียงลำดับจากเอกสารภาษาไทย เอกสารภาษาญี่ปุ่น และเรียงลำดับปีศักราชจากมากไปหาน้อย

เนื้อเรื่องโดยสังเขปของบทละครโนเรื่องที่ศึกษา

งานวิจัยนี้ศึกษาบทละครโนของเสอะอะมิ ซึ่งเป็นเรื่องที่ยังมีการแสดงอยู่ในปัจจุบัน และมีตัวละครเอกเป็นนักรบจำนวน 7 เรื่อง ได้แก่ อะทซุโมะริ คิโยะทซุเนะ ชะเนะโมะริ ทะตะโนะริ มิชิโมะริ ยะมิมะ และโยะริมะซะ โดยเนื้อเรื่องของแต่ละเรื่องแปลสรุปจากหนังสือโยเกียวกุ ทะอิกัน

บทละครโนเรื่องอะทซุโมะริ เนื้อเรื่องกล่าวถึงพระรูปหนึ่งเดินทางไปอิชิโนะตะนิ¹ (一の谷) และได้พบกับชายตัดหญ้ากลุ่มหนึ่งซึ่งแท้จริงแล้วหนึ่งในนั้นคือวิญญาณของอะทซุโมะริที่มาขอร้องพระให้ช่วยสวดมนต์อุทิศส่วนกุศล หลังจากนั้น วิญญาณเลื่อนหายไปและไปปรากฏในความฝันของพระ ทั้งคู่สนทนากัน วิญญาณของอะทซุโมะริกล่าวขอบคุณพระที่อุทิศส่วนกุศลให้และพรรณารื่องต่าง ๆ รวมถึงความรุ่งเรืองของตระกูลทะอิระ (平家) ที่ไม่เที่ยงแท้ และเหตุการณ์ในช่วงวาระสุดท้ายของชีวิต หลังจากนั้น วิญญาณได้เลื่อนหายไป

บทละครโนเรื่องคิโยะทซุเนะ เนื้อเรื่องกล่าวถึงลูกน้องคิโยะทซุเนะคนหนึ่งชื่ออะวะสะสุ ชะบุโร (淡津三郎) เดินทางกลับไปเมืองหลวงเพื่อนำของต่างหน้าไปให้ภรรยาของคิโยะทซุเนะ เมื่อภรรยาของคิโยะทซุเนะได้ฟังเรื่องราวการปลิดชีวิตตนเองของคิโยะทซุเนะแล้วรู้สึกโศกเศร้า ต่อมา วิญญาณของคิโยะทซุเนะปรากฏในความฝันของภรรยาและทั้งคู่สนทนากัน วิญญาณเล่าเรื่องราวในการสู้รบและเหตุการณ์ในช่วงวาระสุดท้ายของชีวิต หลังจากนั้น วิญญาณได้เลื่อนหายไป

บทละครโนเรื่องชะเนะโมะริ เนื้อเรื่องกล่าวถึงพระรูปหนึ่งเดินทางไปที่มิโนะวะระ (篠原) แคว้นคะงะ² (加賀国) และได้พบชายชราคนหนึ่ง ทั้งคู่สนทนากันทำให้พระรู้ว่าแท้จริงแล้วชายชราผู้นี้คือวิญญาณของชะเนะโมะริ หลังจากนั้น วิญญาณเลื่อนหายไปและปรากฏในความฝันของพระ วิญญาณขอร้องพระให้ช่วยอุทิศส่วนกุศล และเล่าเหตุการณ์ขณะถูกสังหารในอดีต

¹ หนึ่งในสนามรบของสงครามเกมเปะอิ (源平合戦) ซึ่งอยู่ในแคว้นเซ็ตทซุ (摂津国) ปัจจุบัน คือ พื้นที่ส่วนหนึ่งของจังหวัดเฮียวโงะ (兵庫県)

² ปัจจุบัน คือ พื้นที่ทางตอนใต้ของจังหวัดอิเมะกะวะ (石川県)

บทละครโนเรื่องทะดะโนะริ เนื้อเรื่องกล่าวถึงพระกลุ่มหนึ่งเดินทางออกจากเมืองหลวงไป แคว้นทางด้านตะวันตกโดยหนึ่งในนั้นมีพระรูปหนึ่งเคยเป็นลูกน้องของฉุนเสะอิ³ (俊成) ขณะที่พระนั่งพักอยู่ที่ใต้ต้นซากุระได้พบกับชายชราอาชีพตัดไม้คนหนึ่งซึ่งแท้จริงแล้วคือวิญญาณของทะดะโนะริ ทั้งคู่สนทนากัน หลังจากนั้น ชายชราเลือนหายไปและปรากฏในความฝันของพระ วิญญาณรำพันถึงเหตุการณ์ในอดีต และขอร้องพระให้ช่วยอุทิศส่วนกุศล หลังกล่าวจบแล้วก็เลือนหายไป

บทละครโนเรื่องมิชิโมะริ เนื้อเรื่องกล่าวถึงพระกลุ่มหนึ่งอุทิศส่วนกุศลด้วยการอ่านพระสูตรทุกคืนโดยไปที่ชายหาด เมื่อพระเดินทางถึงชายหาดได้พบกับชายชราและหญิงสาวประมุงคู้หนึ่งซึ่งแท้จริงแล้วคือวิญญาณของมิชิโมะริกับภรรยา ทั้งสองฝ่ายสนทนากันเกี่ยวกับเรื่องราวของคนในตระกูลทะอิระที่ต้องมาจบชีวิตลงที่อ่าวแห่งนี้ หลังจากนั้น ชายชราและหญิงสาวประมุงกระโดดลงไป ในทะเล ต่อมา วิญญาณของมิชิโมะริและภรรยาปรากฏร่างเพื่อขอบคุณพระที่อุทิศส่วนกุศลให้ตนและภรรยา วิญญาณของมิชิโมะริเล่าเหตุการณ์สู้รบในอดีตขณะยังมีชีวิตอยู่แล้ววิญญาณก็เลือนหายไป

บทละครโนเรื่องยะมิมะ เนื้อเรื่องกล่าวถึงพระกลุ่มหนึ่งเดินทางไปแสวงบุญที่อ่าวยะมิมะ⁴ และได้พบกับชายชราชาวประมงและชายหนุ่มชาวประมงคู้หนึ่ง ทั้งสองฝ่ายสนทนากันเรื่องการสู้รบในสงครามเก็มเปะอิ⁵ (源平合戦) หลังจากนั้น ชายชราซึ่งแท้จริงแล้วคือวิญญาณของมินะโมะโตะ โนะ โยะมิทซุเนะ⁶ (源義経) และชายหนุ่มชาวประมงเลือนหายไป ต่อมา วิญญาณของโยะมิทซุเนะมาปรากฏร่างในความฝันของพระ ทั้งคู่สนทนากันโดยวิญญาณเล่าเหตุการณ์สู้รบและช่วงวาระสุดท้ายของชีวิตแล้วเลือนหายไป

บทละครโนเรื่องโยะริมะซะ เนื้อเรื่องกล่าวถึงพระรูปหนึ่งอยู่ระหว่างการเดินทางไปยังเมืองนะระ (奈良県) เมื่อเดินทางถึงหมู่บ้านอุจิ⁷ (宇治の里) ได้พบกับชายชราคนหนึ่งซึ่งแท้จริงแล้วคือวิญญาณของโยะริมะซะ ทั้งคู่สนทนากัน หลังจากนั้น ชายชราเลือนหายไป พระนอนพักที่สนามหญ้ารูปพัด ต่อมา วิญญาณของโยะริมะซะปรากฏในความฝันของพระและขอร้องพระให้ช่วยอุทิศส่วนกุศลให้พร้อมกับเล่าเรื่องราวในอดีตแล้วเลือนหายไป

³ ฟุจิวะระ โนะ ฉุนเสะอิ เป็นขุนนางและกวีผู้รวบรวมประชุมกวีนิพนธ์เซ็นสะอิวะกะฉุ (千載和歌集) มีชีวิตระหว่าง ค.ศ. 1114 – 1204

⁴ อ่าวแห่งหนึ่งในแคว้นซะนุกิ (讃岐国) ซึ่งปัจจุบัน คือ พื้นที่ในจังหวัดคะงะวะ (香川県)

⁵ การสู้รบระหว่างตระกูลมินะโมะโตะ (源) กับตระกูลทะอิระ (平) ระหว่าง ค.ศ. 1180-1185 และจบลงด้วยชัยชนะของตระกูลมินะโมะโตะ

⁶ น้องชายต่างมารดาของมินะโมะโตะ โนะ โยะริโตะโมะ (源頼朝) ซึ่งเป็นโชกุนคนแรกของรัฐบาลทหารคะมะกุระ

⁷ ชื่อพื้นที่แห่งหนึ่งในเขตอุจิ นครเกียวโต

เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับบทละครโน

นะกะมิมะ เค็นซุเกะ และคณะ (2022, pp. 24-25) กล่าวว่า บทละครโนหลายเรื่องแสดงเนื้อหาเกี่ยวกับคนบาปที่ตกนรกและได้รับการลงโทษ ตัวละครบางเรื่องผ่านขณะยังมีชีวิตอยู่ทำให้ถูกนกลงโทษหลังเสียชีวิตแล้ว ตัวละครบางเรื่องเป็นชาวประมงที่ฆ่าปลาขณะยังมีชีวิตอยู่ทำให้ถูกนกลงโทษหลังเสียชีวิตซึ่งแสดงถึงผลกระทบที่ได้รับในนรกจากกรรมที่ทำไว้ขณะมีชีวิตอยู่ แต่บทละครโนบางเรื่องไม่ได้แสดงเหตุชัดเจนของการตกนรก เช่น ตัวละครเอกหญิงของเรื่องโมะโตะเมะสุกะ (求塚) ที่เป็นวิญญาณตกนรกหลังจากที่กระโดดน้ำปลิดชีวิตตนเองเพราะไม่สามารถตัดสินใจเลือกชายคนใดคนหนึ่งในสองคนที่มาสู่ขอตนได้ อย่างไรก็ตาม จากบทขับร้องในองก์แรกทำให้สันนิษฐานได้ว่า บาบของตัวละครเอกหญิงอาจเกิดจากฝ่ายหญิงตั้งเงื่อนไขให้ชายทั้งสองคนยิงนกเป็ดแมนดารินตัวเดียวกันพร้อมกันซึ่งผลปรากฏว่าชายทั้งสองคนยิงได้ทั้งคู่ ต่อมาฝ่ายหญิงกระโดดน้ำเพื่อปลิดชีวิตตนเองทำให้ฝ่ายชายทั้งสองคนโศกเศร้าและปลิดชีวิตด้วยการแทงกัน ดังนั้น บาบของฝ่ายหญิงอาจมีสองประการ ได้แก่ การเป็นต้นเหตุให้นักเป็ดแมนดารินถูกยิง และต้นเหตุให้ชายสองคนเสียชีวิต ในบทขับร้องขององก์หลังมีฉากบรรยายความทุกข์ทรมานในนรกสองประการ ได้แก่ จิตวิญญาณของชายสองคนตำหนิติเตียน และถูกนกเป็ดแมนดารินกินสมอง นอกจากนี้ ในเรื่องเล่าสมัยมุโระมะชิ (室町物語) ปรากฏแนวคิดที่ว่า “ผู้หญิงที่แสดงท่าทีไม่เหมาะสมต่อชายที่มาหลงรักตนต้องตกนรก” ทำให้สามารถสันนิษฐานเรื่องบาปของตัวละครหญิงเรื่องโมะโตะเมะสุกะอีกประการหนึ่ง คือ การไม่สามารถทำให้ความรักของชายทั้งสองคนสมหวังเป็นบาปที่ทำให้ผู้หญิงต้องตกนรก

อิโกะมะ เทะทซุโระ (2018, p. 37) กล่าวว่า ในทางพุทธศาสนานั้นการฆ่าสัตว์เป็นบาปและเมื่อเสียชีวิตลงแล้ววิญญาณต้องตกนรก แต่หากสำนึกผิดด้วยการออกบวชจะได้รับการช่วยเหลือให้รอดพ้นจากบาป เรื่องนี้เป็นสาเหตุให้คนในยุคกลางโดยทั่วไปรวมทั้งบรรดานักรบสละสมบัติและบ้านเรือนให้ลูกแล้วออกบวช

ยะมะนะกะ เระอิโกะ (2017, p. 97) กล่าวว่า บทละครโนเรื่องมิชิโมะริที่แสดงอยู่ในปัจจุบันเป็นฉบับที่ดัดแปลงโดยเสะอะมิ ซึ่งในองก์แรกที่ตัวละครเอก (วิญญาณของมิชิโมะริ) และผู้ติดตาม (วิญญาณภรรยาของมิชิโมะริ) ปรากฏขึ้นมานั้นมีข้อสงสัยหลายประการที่ทำให้คิดว่า บทละครโนฉบับเดิมอาจมีตัวละครเพิ่มเติมขึ้นอีก (รวมเป็นสามคน) คือ วิญญาณแม่ของภรรยาของมิชิโมะริ โดยวิญญาณแม่มีกับวิญญาณภรรยาอยู่ด้วยกันบนเรือและสนทนากับพระ หลังจากนั้นวิญญาณมิชิโมะริปรากฏขึ้นมาภายหลัง แต่คำถามที่ยังต้องค้นหาต่อไป คือ ระยะเวลาที่มีการดัดแปลงบทละครโนโดยตัดวิญญาณแม่ของภรรยาออกนั้นเป็นช่วงปีใด

ทะกะโมะโตะ มิกิโอะ (2016, pp. 3-4) กล่าวว่า บทละครโนประเภทอสุริที่เกี่ยวของกับเสะอะมิ มีจำนวนไม่น้อยที่ไม่ได้คัดลอกการต่อสู้ออกจากวรรณกรรมแหล่งที่มา เช่น เรื่องคิโยะทซุเนะเรื่องมิชิโมะริ และมีบทละครโนประเภทอสุริของเสะอะมิ จำนวนไม่น้อยที่ไม่ได้นำตัวละครจากฉาก

สำคัญของวรรณกรรมเรื่องเฮอิเกะโมะโนะงะตะริ กล่าวโดยรวมแล้วการเป็นตัวละครเอกในฉากการต่อสู้ไม่ใช่เงื่อนไขสำคัญในการนำมาเป็นตัวละครในบทละครโนประเภททสึระของเสะอะมิ แต่ตัวละครที่สง่างามหรือมีความเกี่ยวข้องกับความรักเป็นตัวละครที่นำมาแต่งบทละครโน เช่น เรื่องโยะริมะซะ เรื่องทะตะโนะริ เรื่องอะทซุโมะริ เรื่องซะเนะโมะริ เรื่องมิชิโมะริ เรื่องคิโยะทซุเนะ โดยเรื่องที่สันนิษฐานว่าเป็นบทละครโนประเภททสึระที่เก่าแก่ที่สุด คือ เรื่องมิชิโมะริซึ่งแต่งโดยอิอะมิ (井阿弥) และต่อมาเสะอะมิ นำมาดัดแปลง ส่วนเรื่องโยะริมะซะ มีฉากอธิบายเรื่องการวางพัดไว้บนสนามหญ้า และปลิดชีวิตตนเอง แต่ไม่รู้แน่ชัดว่าวางพัดเพื่อจุดประสงค์อะไร ผู้ชมอาจสันนิษฐานเองว่า หลังวางพัดแล้วนำเบาะนั่งมารองอีกชั้นหนึ่งแต่ไม่เคยปรากฏวิธีปลิดชีวิตตนเองโดยการใช้พัดในรูปแบบนี้ เรื่องการวางพัดนี้ไม่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องเฮอิเกะโมะโนะงะตะริ และเรื่องทะอิเฮะอิเกะ หากจะคิดว่าโยะริมะซะเป็นกวีจึงใช้พัดเพื่อแต่งบทกวีบทสุดท้ายก็เป็นไปไม่ได้เพราะเขาวางพัดลงไปที่พื้นก่อนจึงแต่งบทกวี ดังนั้น สันนิษฐานว่าการวางพัดที่พื้นเป็นการสร้างความงดงามให้แก่การแสดงละครโน

ยู จุน (2013, p. 45) กล่าวว่า รากฐานแนวคิดของการปกครองชาโมริ คือ ความเมตตา (情) เช่น การที่เจ้านายนิมนต์พระมาสวดมนต์อุทิศส่วนกุศลให้วิญญาณของชาโมริที่สละชีวิตแทนตน ทั้งนี้ ความเมตตาอาจเกิดขึ้นในสี่คู่ความสัมพันธ์ ได้แก่ นายกับบ่าว พ่อกับลูก สามีกับภรรยา และตนกับศัตรู ในวรรณกรรมเรื่องเฮอิเกะโมะโนะงะตะริปรากฏความสัมพันธ์ระหว่างนายกับบ่าวอย่างแน่นแฟ้น และยังปรากฏความเมตตาต่อศัตรู เช่น ขณะที่คุมะงะอะ นะโอะสะเนะ (熊谷直實) จะสังหารอะทซุโมะริซึ่งเป็นศัตรูที่มีอายุน้อยทำให้คุมะงะอะย้อนระลึกถึงลูกชายตนเองที่มีอายุใกล้เคียงกับศัตรู และคิดอยากช่วยศัตรูให้รอดชีวิต

ยะมะฉิตะ มะซะฮะรุ (2013, p. 10) กล่าวว่า ความแตกต่างระหว่าง “การจุติ (往生)” กับ “การบรรลुरुธรรม (成仏)” คือ การจุติ หมายถึง การไปเกิดใหม่ในแดนสุขาวดีซึ่งเป็นดินแดนของเหล่าพระพุทธรเจ้าและได้เป็นพระพุทธรเจ้า (仏となる) ส่วนการบรรลुरुธรรม หมายถึง การที่ตนเองรู้แจ้งและได้เป็นพระพุทธรเจ้า ทั้งนี้ ความแตกต่างระหว่างสองคำนี้ยังมีรายละเอียดอื่น เช่น การจุติเป็นการไปเกิดใหม่ในแดนสุขาวดีซึ่งเกิดขึ้นได้จากท้องสวดที่แตกต่างกันตามแต่ละนิกาย ส่วนการบรรลुरुธรรมเกิดขึ้นได้จากการพยายามอย่างหนักตามวิถีแห่งพระโพธิสัตว์ซึ่งจำเป็นต้องปฏิบัติอย่างเข้มงวดยิ่งกว่าการจุติ

อะมะโนะ ฟุมิโอะ และ โอทซุกิ บุนโซ (2013, pp. 37-38) กล่าวว่า คำว่า “ละครโนประเภททสึระ (修羅能)” นั้นในสมัยเสะอะมิ ไม่ได้ใช้คำนี้แต่ใช้คำว่า “ตัวละครเอกเป็นนักรบ (軍体)” ลูกเขยของเสะอะมิ คือเส้นซิกุ (禅竹) ก็ใช้คำเดียวกันกับเสะอะมิ แต่หลานของเส้นซิกุ คือ เส้นโม (禅鳳) เป็นผู้ใช้คำว่า “อสุระ (修羅)” และใช้ต่อมาถึงปัจจุบัน ซึ่งปัจจุบันเรียกบทละครโนที่ตัวละครเอกเป็นนักรบทุกเรื่องว่า “ละครโนประเภททสึระ” ดังนั้น เกิดความเข้าใจผิดว่าบทละครโนประเภทที่สองทุกเรื่องเน้นการนำเสนอเรื่องราวความทุกข์ทรมานในอสุระภูมิซึ่งไม่ได้เป็นเช่นนั้น เช่น บทละครโนเรื่อง

คิโยะทซุเนะ ซึ่งแก่นเรื่องคือความไม่เข้าใจกันระหว่างสามีกับภรรยาที่มีความรักความผูกพันต่อกัน สาเหตุที่วิญญาณของคิโยะทซุเนะปรากฏร่างเพราะได้ตระหนักถึงความไม่เที่ยงแท้ของโลกมนุษย์ วิญญาณต้องการสื่อเรื่องนี้ให้ภรรยาและผู้ชมละครโนได้รับรู้ ส่วนบทละครโนเรื่องยะมิมะ วิญญาณมาปรากฏร่างทั้ง ๆ ที่ตนเป็นฝ่ายชนะและไม่ได้ปรากฏร่างในสถานที่ที่เสียชีวิต สาเหตุของการปรากฏร่างคือการยึดติดเรื่องราวในอดีตที่พลาดทำธนูตกงไปในทะเลและยังไม่สามารถเป็นนักรบที่เลื่องชื่อได้ ขณะที่วิญญาณในบทละครโนเรื่องชะเนะโมะริ ไม่ได้ยึดติดเรื่องการพ่ายแพ้และเสียชีวิต แต่เป็นเรื่องการถูกเปิดโปงเรื่องเส้นผมขาว แก่นของบทละครโนเรื่องชะเนะโมะริ คือความภาคภูมิใจของนักรบซึ่งคล้ายกับบทละครโนเรื่องยะมิมะ โดยชะเนะโมะริไม่ต้องการถูกคนมองว่าเป็นนักรบที่ชราภาพแล้วจึงยอมเส้นผมเป็นสีดำ

โกะมิ ฟูมิฮิโกะ (2012, p.34) กล่าวว่า ในวรรณกรรมเรื่องเฮอิเกะโมะโนะงะตะริ ปรากฏเรื่องราวของโยะริมะซะในม้วนที่สี่ ตั้งแต่ตอนเกินจิโสะโระเอะ (源氏揃) ถึงตอนนุเอะ (鶴) กระจายตามบทต่าง ๆ หลายแห่งซึ่งแตกต่างจากบทละครโนเรื่องโยะริมะซะที่รวบรวมเนื้อเรื่องเอาไว้เป็นหนึ่งเดียวกัน และสาเหตุที่โยะริมะซะปรากฏร่างเป็นวิญญาณในบทละครโน คือ การยึดติดกับเรื่องราวในอดีตบนโลกมนุษย์ เมื่อพระอุทิศส่วนกุศลให้แล้ววิญญาณจึงเลือนหายไป ทั้งนี้ ในเรื่องเฮอิเกะโมะโนะงะตะริ ไม่มีฉากการอุทิศส่วนกุศลให้วิญญาณ ส่วนบทละครโนเรื่องยะมิมะซึ่งโยะมิทซุเนะเป็นผู้ชนะการสู้รบแต่วิญญาณมาปรากฏร่างเพราะสับสนในวิถีแห่งการมีชีวิตกับความตาย ไม่ได้สับสนในวิถีแห่งลูกธนู (วิถีแห่งการสู้รบ)

โคะบะยะมิ ยะซุชะรุ (2012, pp. 30-31) กล่าวว่า ทฤษฎีซันโด (三道) ของเฮอิเกะมิ กล่าวถึงรูปแบบของบทละครโนที่มีตัวละครเอกเป็นนักรบว่า “หากเป็นละครโนที่มีเนื้อหาจากรายการของแม่ทัพในสงครามเกมเปะอิต้องระมัดระวังอย่างยิ่งโดยต้องเขียนตามที่ปรากฏในเรื่องเฮอิเกะโมะโนะงะตะริ” อย่างไรก็ตาม เนื้อหาครั้งแรกในบทละครโนของเฮอิเกะมิ หลายเรื่อง เช่น อะทซุโมะริ คิโยะทซุเนะ ชะเนะโมะริ ทะคะโนะริ ยะมิมะ โยะริมะซะ เป็นเนื้อหาที่ไม่ปรากฏในเรื่องเฮอิเกะโมะโนะงะตะริ แต่เนื้อหาครั้งหลังในบทละครโนเป็นไปตามวรรณกรรมเรื่องเฮอิเกะโมะโนะงะตะริ และเนื้อหาของบทละครโนเรื่องชะเนะโมะริส่วนหนึ่งกล่าวถึงการสนทนาระหว่างวิญญาณชะเนะโมะริกับพระทอะซึ่งเป็นเหตุการณ์ในบันทึกมันชะอิโจ (満濟准后日記) วันที่ 11 เดือน 3 รัชสมัยโอเอะอิ (応永) ที่ 21 (ค.ศ. 1414) ซึ่งระบุว่า “วิญญาณชะเนะโมะริปรากฏร่างที่หมู่บ้านนิโนะวะระ (篠原) แคว้นคะงะ (加賀国) และรับส่วนกุศลจากการตั้งจิตสวดมนต์สิบรอบ^๘ (十念)”

^๘ การท่องสวด “นะโม อมิตาพุทธะ (南無阿彌陀佛)” สิบรอบซึ่งเป็นความเชื่อทางพุทธศาสนิกายสุชาวดี (淨土宗) ว่า แม้เป็นคนไม่ดีก็ตามหากสวดมนต์ครบสิบรอบแล้วสามารถไปจุติในแดนสุชาวดีได้

ทะกะจิ มะโกะโตะ (2011, p. 61) กล่าวว่า ในบทละครโนเรื่องทะคะโนะริมีบทบาทซ้ำซ้อนของ นักร้องประสานเสียงว่า “花は根に帰るなり” ซึ่งแสดงการรวมเข้าหากันเป็นหนึ่งเดียวระหว่าง ร่างกายของทะคะโนะริกับดอกไม้ กล่าวคือ ทะคะโนะริแปลงร่างเป็นดอกซากุระที่อ่าวซุมะที่พระเห็น อย่างไรก็ตาม ดอกซากุระนี้ไม่มีอยู่จริงแต่เป็นการปลดปล่อยทะคะโนะริออกจากห้วงเวลาหนึ่ง

นะกะสะโตะ โทะมิอะกิ (2011, p. 215) กล่าวว่า ผู้ก่อตั้งพุทธศาสนิกายใหม่ในช่วงสมัย คะมะกุระ เช่น โฮเน็น (法然) นิชิเร็น (日蓮) มองว่า “การปฏิบัติหน้าที่ของบรรดานักรบถือเป็นการ ทำบาป นักรบจึงเป็นคนไม่ดี” หลังเสียชีวิตแล้วต้องได้รับความทุกข์ทรมานในอสุรภูมิ บทละครโนของ เสะอะมิ ที่ตัวละครเอกเป็นนักรบจากวรรณกรรมเรื่องเฮะอิเกะ โมะโนะงะตะริ เช่น ทะคะโนะริ ชะนะโมะริ โยะริมะซะ คิโยะทซุเนะ อะทซุโมะริ เป็นบทละครที่แสดงความเป็นไปได้ของการ ช่วยเหลือนักรบซึ่งเป็นคนไม่ดีที่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิตให้หลุดพ้น

มิยะเกะ อะกิโกะ (2011, pp. 2-3) กล่าวว่า ตัวละครเอกในละครโนประเภทอสุร (修羅能) ควรเป็นวิญญาณของนักรบที่ตกไปอยู่ในอสุรภูมิแต่ตัวละครเอกของบทละครโนเรื่องยะมิมะ คือ โยะมิทซุเนะ และตัวละครเอกของบทละครโนเรื่องคิโยะทซุเนะ คือ คิโยะทซุเนะไม่ได้เสียชีวิตในสนามรบ ดังนั้นวิญญาณไม่เข้าข่ายต้องไปอยู่ในอสุรภูมิ ในบทละครโนคิโยะทซุเนะมีฉากแจ้งข่าวการ กระโดดน้ำปลิดชีวิตของคิโยะทซุเนะให้ภรรยาที่อยู่เมืองหลวงทราบ ดังนั้นน่าจะเป็นระยะเวลาก่อน ครบ 49 วันหลังเสียชีวิตซึ่งคิโยะทซุเนะอยู่ในช่วงรอไปจุติในภพใหม่หรือซุ (中有) ยังไม่ได้อยู่ในภพ ภูมิใดในภูมิทั้งหก (六道) แต่อาจด้วยการตั้งจิตสวดมนต์สิบรอบ (十念) ก่อนเสียชีวิตทำให้สามารถไป จุติในแดนสุขาวดีได้ และเนื่องจากไม่สามารถทอดทิ้งภรรยาได้จึงมาปรากฏร่างในโลกมนุษย์อีกครั้ง หนึ่งและร่ำรำ ส่วนบทละครโนเรื่องอะทซุโมะรินั้นแทบไม่ได้อ้างประโยคบรรยายฉากวาระสุดท้าย ของอะทซุโมะริในตอนวาระสุดท้ายของอะทซุโมะริจากเรื่องเฮะอิเกะ โมะโนะงะตะริอย่างละเอียด

เซะกิ ยูกิโกะ (2010, p. 26) กล่าวว่า ความน่าสนใจประการหนึ่งเกี่ยวกับโยะมิทซุเนะ คือ ความแตกต่างระหว่างภาพจริงกับภาพในจินตนาการ ตัวละครโยะมิทซุเนะในบทละครโนส่วนมากมี แหล่งที่มาจากการวรรณกรรมเรื่องกิเกะอิเกะ (義経記) ที่แต่งขึ้นในช่วงสมัยมูโรมะชิซึ่งนำเรื่องราวของ โยะมิทซุเนะจากเรื่องต่าง ๆ เช่น เฮะอิจิ โมะโนะงะตะริ (平治物語) เฮะอิเกะ โมะโนะงะตะริ (平家 物語) ทั้งนี้ วรรณกรรมเรื่องกิเกะอิเกะ ไม่ได้เขียนเรื่องราวของโยะมิทซุเนะอย่างชัดเจนตาม ประวัติศาสตร์ ดังนั้น ความสง่างามของโยะมิทซุเนะที่ปรากฏในบทละครโนเรื่องต่าง ๆ จึงไม่ใช่เรื่องที่ ปรากฏในเอกสารทางประวัติศาสตร์แต่อาจเป็นเรื่องจริงที่เคยเกิดขึ้นก็ได้

ยะมะโมะโตะ อะริซะ (2010, p. 3) กล่าวว่า วรรณกรรมเรื่องเฮะอิเกะ โมะโนะงะตะริระบุ ว่า “อะทซุโมะริเกิดใหม่ในอสุรภูมิเพราะถูกสังหาร” ซึ่งคล้ายกับในบทละครโนเรื่องอะทซุโมะริที่ กล่าวถึงคุมะงะอะ จิโรนะโอะสะนะ (熊谷次郎直實) อุทิศส่วนกุศลให้อะทซุโมะริที่เกิดใหม่ใน อสุรภูมิ

มิกะมิ ทะตะฉิมิ (2005, p. 15) กล่าวว่า ขณะที่คิโยะทซุเนะไปนมัสการศาลเจ้าและได้ยินเสียงจากเทพเจ้าว่า “ทั้ง ๆ ที่เทพเจ้าไม่อยู่แล้วเหตุใดจึงมาวิงวอน” เรื่องนี้ส่งผลสำคัญต่อการต่อสู้ภายในจิตใจของคิโยะทซุเนะจนถึงวาระสุดท้ายของชีวิต ข้อความที่ว่า “เทพเจ้าไม่อยู่แล้ว” หมายถึงสิ่งที่ตนนับถือไม่มีแล้ว สิ่งที่ปกป้องตนจนถึงวาระสุดท้ายของชีวิตไม่มีแล้ว อย่างไรก็ตาม คิโยะทซุเนะให้สัญญาต่อภรรยาเรื่องรักชั่วนิรันดร์ ดังนั้น เมื่อคิโยะทซุเนะปลิดชีวิตตนเองลงทำให้เขาไม่สามารถรักษาสัญญานั้นได้ เรื่องนี้กลายเป็นสิ่งค้างคาใจ และการวางแผนฆ่าบั้นเรื่อเป็นของต่างหน้าแสดงถึงการไม่อาจละทิ้งความยึดติดบนโลกใบนี้ได้

มิกะมิ ทะตะฉิมิ (2004, pp. 14-15) กล่าวว่า บทละครโนเรื่องคิโยะทซุเนะเน้นการต่อสู้ภายในจิตใจมากกว่าการต่อสู้ในสนามรบจริง การที่คิโยะทซุเนะในบทละครโนปลิดชีวิตตนเองโดยวางแผนฆ่าบั้นเรื่อเป็นของต่างหน้าแสดงถึงการตัดสินใจจากโลกนี้ไปโดยไม่อาจละทิ้งความยึดติดบนโลกใบนี้ได้ซึ่งสะท้อนถึงความกังวลใจอย่างมาก คิโยะทซุเนะวางแผนฆ่าบั้นเรื่อแต่ไม่ได้สั่งให้ลูกน้องนำไปมอบให้ภรรยาของคิโยะทซุเนะ ดังนั้น หากลูกน้องนำเส้นผมไปมอบให้แม่ของคิโยะทซุเนะ วิญญาณคงไปปรากฏต่อหน้าแม่ของคิโยะทซุเนะ อย่างไรก็ตาม การนำไปมอบให้ภรรยาของคิโยะทซุเนะเป็นเรื่องเหมาะสมที่สุดเพราะความรู้สึกของภรรยาที่ได้รับของต่างหน้าทำให้สถานการณ์ต่าง ๆ ในบทละครโนเรื่องนี้มีความลุ่มลึก เช่น ความรู้สึกของภรรยาที่ได้รับของต่างหน้าแล้วคืนกลับไปเพราะเป็นเหตุแห่งความโศกเศร้าอันเป็นฉากที่สะท้อนใจผู้ชม

ชิบะ โทะโมะกิ (1994, p. 68) กล่าวว่า มิชิโมะริและโคะสะอะอิโหม (小宰相) ได้พบกันอีกครั้งที่อำเภออะรุโตะ (鳴門) ในบทละครโนเรื่องมิชิโมะริโดยทั้งคู่ใช้ชีวิตร่วมกันเป็นชาวประมงสูงวัย การได้พบกันอีกครั้งแสดงว่าความปรารถนาของทั้งคู่เป็นจริงแต่ความเป็นอยู่ของทั้งคู่ทุกข์ยากซึ่งมีส่วนคล้ายกับบทละครโนประเภททอสุริเรื่องอื่น ๆ เช่น ตัวละครเอกของเรื่องทะเลโนะริเป็นชายชราชาวประมงที่ทุกข์ยาก ตัวละครเอกของเรื่องอะทซุโมะริเป็นชายตัดหญ้าที่ทุกข์ยาก การที่มีบทขับร้องว่าดำเนินชีวิตด้วยความทุกข์ยากอาจทำให้ตีความได้ว่าวิญญาณกำลังทุกข์ทรมานอยู่

ข้อสรุปจากการทบทวนวรรณกรรม

งานวิจัยที่ผ่านมาเกี่ยวกับนักรบในบทละครโนของเสะอะมิ มีการวิเคราะห์ตัวละครในประเด็นความยึดติดของวิญญาณ ความทุกข์ทรมานของวิญญาณ การบรรลุนิยามของวิญญาณ การเปรียบเทียบกับเนื้อเรื่องที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องเสะอิเกะ โมะโนะงะตะริ ฯลฯ แต่ไม่มีงานวิจัยใดที่วิเคราะห์นักรบในบทละครโนของเสะอะมิ ครบทั้ง 7 เรื่อง ดังนั้น งานวิจัยนี้จึงเป็นงานวิจัยครั้งแรกในวงการศึกษาบทละครโนทั้งในประเทศไทยและญี่ปุ่นที่ศึกษาครบทั้ง 7 เรื่องทั้งในประเด็นเรื่องการตกนรกและการบรรลุนิยามของวิญญาณนักรบ

บทที่ 3

การตกนรกของวิญญาณนักรบ

บทนี้วิเคราะห์เรื่องการตกนรกของวิญญาณนักรบในบทละครโนของเสะอะมิ จำนวน 7 เรื่อง ได้แก่ อะทซุโมะริ คิโยะทซุเนะ ชะเนะโมะริ ทะตะโนะริ มิชิโมะริ ยะมิมะ และโยะริมะชะ โดย “นรก” หมายถึงอสุรภูมิ (修羅道) ซึ่งเป็นหนึ่งในภูมิทั้งหกดังที่ชะโต คะสุฮิโกะ และคณะ (2000, pp. 5-6) กล่าวว่า ภูมิทั้งหก (六道) เรียงลำดับจากภูมิที่อยู่ลำดับสูงสุดถึงต่ำสุด ประกอบด้วย เทวภูมิ (天界) มนุษย์ภูมิ (人間界) อสุรภูมิ (修羅道) เดรัจฉานภูมิ (畜生道) เปรตภูมิ (餓鬼道) และนรกภูมิ (地獄) โดยสามภูมิแรกเรียกว่า ภูมิที่ดีทั้งสาม (三善道) ซึ่งอสุรภูมิอยู่ลำดับที่สามแต่ในบางคำสอนกล่าวถึงภูมิทั้งห้า (五道) ซึ่งรวมอสุรภูมิไว้กับนรกภูมิ อนึ่ง บทละครโนประเภทอสุร (修羅能) แสดงเนื้อหาเกี่ยวกับวิญญาณของนักรบที่ตกอยู่ในอสุรภูมิและทุกข์ทรมานจึงอาจกล่าวได้ว่าใกล้เคียงกับคำสอนที่กล่าวถึงภูมิทั้งห้า

อะทซุโมะริ

ทะอิระ โนะ อะทซุโมะริ (平敦盛) เป็นนักรบที่มีความสามารถสูงด้านการเป่าขลุ่ย (笛) เขาถูกสังหารในการสู้รบที่อิชิโนะตะนิเมื่อ ค.ศ. 1184 ขณะมีอายุประมาณ 16-17 ปี เรื่องราวของเขาที่ปรากฏในบทละครโนเรื่องอะทซุโมะริเป็นผลงานของผู้แต่งบทละครโนที่จินตนาการเรื่องราวหลังความตายของอะทซุโมะริโดยวิญญาณปรากฏร่างเพื่อรำพันเรื่องราวต่าง ๆ ทั้งในอดีตเมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่ และในปัจจุบันหลังเสียชีวิตแล้ว ตัวละครเอกของเรื่องคืออะทซุโมะริ ตัวละครรองคือพระ

ในบทละครโนเรื่องอะทซุโมะริ วิญญาณของอะทซุโมะริปรากฏร่างเป็นชายตัดหญ้าและพบกับพระรูปหนึ่งนามว่าเร็นเซะอิ (連生) ซึ่งก่อนออกบวชมีนามว่าคุมะงะเอะ โนะ จิโรนะโอะสะเนะ (熊谷次郎直實) และเป็นผู้สังหารอะทซุโมะริในสนามรบ สาเหตุที่ออกบวชเพราะรู้สึกถึงความเป็นอนิจจังและรู้สึกเวทนาเรื่องที่ตนได้สังหารอะทซุโมะริ

ในบทละครโนเรื่องนี้มีบทขับร้องบรรยายความเจ็บเหงาที่ไม่มีคนมาเยี่ยมเยือนและความทุกข์ยากในการดำรงชีวิตของชายตัดหญ้าซึ่งเป็นร่างแปลงของวิญญาณอะทซุโมะริโดยเป็นบทขับร้องของกลุ่มชายตัดหญ้าเมื่อปรากฏบนเวทีครั้งแรกดังนี้

シテツレ 『草刈笛の聲添へて。草刈笛の聲添へて吹くこそ野風なりけれ

シテ 『かの岡に草刈る男野を分けて。歸るさになる夕まぐれ。

シテツレ 『家路もさぞな須磨の海。少しが程の通ひ路に。山に入り浦に出づ

る。憂き身の業こそこの憂けれ

シテツレ 『問はばこそ獨りわぶとも答へまし。『須磨の浦。藻鹽誰とも知られ

なば。藻鹽誰とも知られなば。われにも友のあるべきに。餘りになれば

侘人の親しきだにも疎くして。住めばとばかり思ふにぞ憂きにまかせて
過すなり憂きにまかせて過すなり

(ชนะนะริ เค็นตะโร, 1982, pp. 126-127)

ผู้ติดตาม: เมื่อเป่าขลุ่ยแล้วสายลมแห่งท้องทุ่งพัดโฉบมาแผ่วเบา

ตัวละครเอก: ข้าไปท้องทุ่งและเนินเขาเช่นนี้ทุกวัน ดำรงชีวิตด้วยการตัดหญ้า พลบค่ำแล้ว
จึงกลับบ้าน

ผู้ติดตาม : บ้านอยู่ใกล้กับทะเลที่อ่าวซุเมะ ไปตัดไม้บนภูเขา ไปจับปลาที่อ่าว ต้องใช้ชีวิตอยู่
เช่นนี้ด้วยความยากลำบาก

ผู้ติดตาม: หากมีคนถามไถ่ถึงก็จะตอบว่า ใช้ชีวิตอยู่เพียงลำพังอย่างน่าเห็นใจ แต่ก็ไม่มีความ
ถามไถ่ถึง ไม่เสีย มีสหายแต่เนื่องจากข้าตกต่ำเช่นนี้ทำให้คนที่เคยสนิทสนมต้อง
ห่างไกลกันและไม่มาเยี่ยมเยียน นี่คือโลกที่ไม่จริง トラบิตที่ยังอาศัยอยู่บนโลกใบนี้ก็
ไม่มีทางเลือก ทุกอย่างต้องดำเนินไปตามลิขิตของสวรรค์

ความหมายของบทขับร้องข้างต้นมีประเด็นสำคัญสองประการ ได้แก่ การใช้ชีวิตด้วยความ
ยากลำบาก และความเจ็บเหงาที่ปราศจากคนมาเยี่ยมเยียน

การใช้ชีวิตด้วยความยากลำบากของชายตัดหญ้าแสดงถึงความทุกข์ของวิญญาณ ดังที่ชิบะ
โทโมะกิ (1994, p. 68) กล่าวว่า ตัวละครเอกของเรื่องอะทซุโมะริเป็นชายตัดหญ้าที่ทุกข์ยาก การที่
มีบทขับร้องว่าดำเนินชีวิตด้วยความทุกข์ยากอาจทำให้ตีความได้ว่าวิญญาณกำลังรู้สึกเป็นทุกข์อยู่

ส่วนความเจ็บเหงาที่ปราศจากคนมาเยี่ยมเยียนแสดงถึงสภาพความอ้างว้างซึ่งอาจสะท้อน
ความหมายของการไร้คนมาเช่นไหว้ ดังนั้นทั้งเรื่องการใช้ชีวิตด้วยความยากลำบากและความเจ็บ
เหงาเป็นความทุกข์ของวิญญาณอะทซุโมะริที่ถ่ายทอดผ่านบทขับร้องของกลุ่มชายตัดหญ้าซึ่งหนึ่งใน
นั้นคือร่างแปลงของวิญญาณอะทซุโมะริ

ในบทละครโนเรื่องนี้มีบทขับร้องแสดงสาเหตุที่วิญญาณอะทซุโมะริมาปรากฏร่างสองครั้ง
โดยครั้งแรก ชายตัดหญ้าตอบคำถามพระหลังจากที่พระสนทนากับกลุ่มชายตัดหญ้าแล้วชายตัดหญ้า
ส่วนมากเดินทางกลับไป ยกเว้น ชายตัดหญ้าคนหนึ่งซึ่งแท้จริงแล้วชายผู้นี้เป็นร่างแปลงของวิญญาณ
อะทซุโมะริยังคงอยู่สนทนากับพระต่อไป บทขับร้องมีดังนี้

ワキ 「不思議やな餘の草刈たちは皆々歸り給ふに。御身一人留まり給ふ事。
何の故にてあるやらん

シテ 「何の故とか夕波の。聲を力に來りたり。十念受けおはしませ

(ชนะนะริ เค็นตะโร, 1982, pp. 129-130)

ตัวละครรอง: ข่าน่าประหลาด บรรดาชายตัดหญ้าคนอื่น ๆ ต่างกลับกันหมดแล้วเหตุใดจึง
เหลือท่านเพียงผู้เดียว

ตัวละครเอก: ถามว่าเพราะเหตุใดหรือ แท้จริงแล้วเข้ามาที่นี่เพื่อขอฟังเสียงสวดมนต์ ขอให้
ท่านสวดมนต์สิบรอบ

ความหมายของบทขับร้องข้างต้นระบุสาเหตุการมาปรากฏของวิญญาณอะทซุโมะริว่า
ต้องการฟังเสียงสวดมนต์ของพระซึ่งนำไปสู่การบรรลุนิพพานของวิญญาณ

ครั้งที่สอง วิญญาณของอะทซุโมะริมาปรากฏในความฝันของพระโดยเป็นบทสนทนา
ระหว่างพระกับวิญญาณของอะทซุโมะริดังนี้

ワキ 『不思議やな鳧鐘を鳴らし法事をなして。まどろむ隙もなき處に。敦盛の
來り給ふぞや。さては夢にてあるやらん
シテ 「何しに夢にてあるへきぞ。現の因果を晴らさん爲に。これまで現れ來り
たり

(ชนะะริ เค็นตะโร, 1982, p. 133)

ตัวละครรอง: ช่างนำประหลาด สวดมนต์โดยเคาะระฆังและจับกลับไปได้ไม่นาน อะทซุโมะริ
ก็มาปรากฏร่าง กลับไปเพียงชั่วครู่ก็ฝันแล้วหรือ

ตัวละครเอก: นี่ไม่ใช่ความฝัน เข้ามาปรากฏร่างที่นี่เพื่อทำให้บาปที่เคยทำไว้ขณะยังมีชีวิตอยู่
หมดสิ้นไป

ความหมายของบทขับร้องข้างต้นระบุสาเหตุการมาปรากฏของวิญญาณอะทซุโมะริอย่าง
ชัดเจนว่า ต้องการทำให้บาปในอดีตเมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่หมดสิ้นไป แต่ประเด็นที่น่าสนใจ คือ บาปใดที่
ทำให้อะทซุโมะริรู้สึกค้างคาใจกระทั่งเสียชีวิตลงแล้วยังมีความรู้สึกยึดติดต่อสิ่งนั้น

หลังจากวิญญาณปรากฏร่างในความฝันของพระแล้ววิญญาณพรรณารื่องราวต่าง ๆ รวมถึง
ความรุ่งเรืองของตระกูลทะอิระที่ไม่เที่ยงแท้และมีระยะเวลาอันสั้นโดยเป็นบทขับร้องของวิญญาณ
อะทซุโมะริดังนี้

シテ 『上にあつては。下を悩まし
地 『富んでは驕りを。知らざるなり
地 『然るに平家。世を取つて二十餘年。眞に一昔の。過ぐるは夢の中なれや。

(ชนะะริ เค็นตะโร, 1982, p. 135)

ตัวละครเอก: (ตระกูลทะอิระ) อยู่ในตำแหน่งสูงและทำให้คนที่อยู่เบื้องล่างต้องลำบาก

คอร์ส: ไม่ตระหนักถึงความฟุ้งเฟ้อ ความมั่งคั่ง

คอร์ส: ตระกูลทะอิระมีอำนาจปกครองประมาณ 20 ปี เวลาช่างผ่านไปราวกับความฝัน

ความหมายของบทขับร้องข้างต้นแสดงเหตุการณ์ขณะอะทซุโมะริยังมีชีวิตอยู่โดยกล่าวถึง
ความเรืองอำนาจของตระกูลทะอิระที่ทำให้คนภายใต้การปกครองต้องลำบาก อะทซุโมะริเป็นนักรบ
ในตระกูลทะอิระและเป็นลูกหลานของชนชั้นปกครอง ดังนั้น อะทซุโมะริมีส่วนทำให้คนภายใต้

ปกครองต้องลำบาก เช่น นักรบต้องพลัดพรากจากคนในครอบครัวเพื่อออกรบ บางรายไม่ได้กลับมาอีกเพราะเสียชีวิตในสนามรบ เหล่านี้นับเป็นบาปของอะทซุโมะริ การที่อะทซุโมะริเป็นนักรบถือเป็นบาปประการหนึ่งตามความเชื่อทางพุทธศาสนาในสมัยคะมะกุระดังที่นะกะสะโตะ โทะมิอะกิ (2011, p. 215) กล่าวว่า การปฏิบัติหน้าที่ของบรรดานักรบถือเป็นการทำบาป นักรบจึงเป็นคนไม่ดี

บทละครโนเรื่องนี้ไม่มีบทขับร้องแสดงความทุกข์ทรมานในอสุรภูมิของวิญญาณอะทซุโมะริ แต่มีความเป็นไปได้ที่วิญญาณตกไปอยู่ในอสุรภูมิแล้วเพราะอะทซุโมะริเป็นนักรบขณะยังมีชีวิตอยู่และการสังหารศัตรูหรือการเป็นต้นเหตุให้ผู้อื่นเสียชีวิตดังกล่าวในย่อหน้าข้างต้นถือเป็นบาป ดังนั้น หลังเสียชีวิตแล้ววิญญาณตกไปอยู่ในอสุรภูมิและมีความเป็นไปได้ที่วิญญาณของอะทซุโมะริอยู่ในอสุรภูมิเป็นระยะเวลานานแล้วดังสังเกตได้จากบทขับร้องของพระหลายครั้งที่ใช้คำแสดงความหมายในทำนองว่า “เหตุการณ์ในอดีตผ่านมานานแล้ว” ดังนี้

ครั้งแรกเป็นบทขับร้องของพระตอนปรากฏตัวบนเวทีครั้งแรกและหลังจากแนะนำตัวแล้วกล่าวถึงการเดินทางไปยังอิชิโนะตะนิดังนี้

ワキ「急ぎ候程に。津の國一の谷に着きて候。誠に昔の有様今のやうに思ひ出でられて候。

(ชะนะริ เค็นตะโร, 1982, p. 126)

ตัวละครรอง: เนื่องจากเร่งรีบจึงเดินทางมาถึงอิชิโนะตะนิแห่งแคว้นเซ็ทท์ซุอย่างรวดเร็ว เมื่อมาถึงแล้วทำให้ย้อนระลึกถึงสภาพในอดีตที่ราวกับเพิ่งเกิดขึ้น

บทขับร้องข้างต้นมีการใช้คำว่ามุกะมิ (昔) แปลว่า “อดีต” ซึ่งแสดงถึงเหตุการณ์ที่ผ่านมานานแล้ว ความหมายของบทขับร้องข้างต้นแสดงว่า เหตุการณ์ในอดีตผ่านมานานแล้วแต่พระรู้สึกเหมือนเหตุการณ์นั้นเพิ่งเกิดขึ้นเมื่อไม่นานซึ่งสันนิษฐานว่าพระหมายถึงเหตุการณ์สังหารอะทซุโมะริ โดยเหตุการณ์นั้นเกิดขึ้นที่อิชิโนะตะนิ แคว้นเซ็ทท์ซุหรือพื้นที่ของจังหวัดเฮียวโงะในปัจจุบัน ส่วนพระเดินทางจากแคว้นมุซะมิหรือปัจจุบันคือพื้นที่บางส่วนของนครโตเกียว จังหวัดชะอิตะมะและจังหวัดคะนะงะวะ ดังนั้น หากคำนวณระยะเวลาหลังการสังหารอะทซุโมะริที่จังหวัดเฮียวโงะและพระเดินทางกลับไปนครโตเกียว ต่อมา พระเดินทางกลับมาที่จังหวัดเฮียวโงะอีกครั้งหนึ่งน่าจะเป็นระยะเวลามากกว่า 49 วันแล้วซึ่งเป็นระยะเวลาที่หลังเสียชีวิตแล้ววิญญาณไปจุติในภูมิต่อไป

บทขับร้องของพระครั้งที่สองเป็นบทสนทนาระหว่างพระกับชายตัดหญ้าซึ่งเป็นร่างแปลงของวิญญาณอะทซุโมะริดังนี้

ワキ「不思議やな餘の草刈たちは皆々歸り給ふに。御身一人留まり給ふ事。何の故にてあるやらん

シテ「何の故とか夕波の。聲を力に來りたり。十念授けおはしませ

ワキ「易き事十念をば授け申すべし。それにつけてもおことは誰そ

シテ「眞はわれは敦盛の。ゆかりの者にて候なり

ワキ「ゆかりと聞けばなつかしやと。掌を合はせて南無阿彌陀佛

(ชนะริ เค็นตะโร, 1982, pp. 129-130)

ตัวละครรอง: ช่างนำประหลาด บรรดาชายตัดหญ้าคนอื่น ๆ ต่างกลับกันหมดแล้วเหตุใดจึง
เหลือท่านเพียงผู้เดียว

ตัวละครเอก: ถามว่าเพราะเหตุใดหรือ แท้จริงแล้วเข้ามาที่นี่เพื่อขอฟังเสียงสวดมนต์ ขอให้
ท่านสวดมนต์สิบรอบ

ตัวละครรอง: นั่นเป็นเรื่องง่าย ข้าจะสวดมนต์สิบรอบให้ แต่ท่านเป็นใคร

ตัวละครเอก: แท้จริงแล้วข้าคือผู้มีความผูกพันกับอะทซุโมะริ

ตัวละครรอง: ได้ยินว่า “ผู้มีความผูกพันกับอะทซุโมะริ” ทำให้ระลึกถึงอดีต พนมมือแล้ว
สวดมนต์ นะโม อมิตาภพุทธะ

บทขับร้องข้างต้นมีการใช้คำว่านะทซุกะมิ (なつかし) แปลว่า “คิดคำนึงถึงเรื่องราวในอดีต” ซึ่งแสดงถึงความผูกพันต่อเหตุการณ์ที่ผ่านมาแล้ว ความหมายของบทขับร้องข้างต้นแสดงว่าพระย่อนระลึกถึงเหตุการณ์ที่ตนสังหารอะทซุโมะริ ณ อิชิโนะตะนิ

จากการวิเคราะห์เรื่องการตกนรกของวิญญาณอะทซุโมะริดังกล่าวข้างต้นสรุปได้ว่า มีความเป็นไปได้ที่วิญญาณของอะทซุโมะริตกไปอยู่ในอสุรภูมิแล้วแต่ไม่ปรากฏช่วงระยะเวลาที่ทุกข์ทรมานในอสุรภูมิ สาเหตุที่มาปรากฏร่างมีสองประการ ได้แก่ ต้องการฟังเสียงสวดมนต์ของพระ และต้องการล้างบาปทั้งหมดที่เคยทำไว้ขณะยังมีชีวิตอยู่ บาปที่ทำให้อะทซุโมะริรู้สึกค้างคาภายในใจกระทั่งเสียชีวิตลงแล้วยังมีความรู้สึกยึดติดต่อสิ่งนั้น คือ การเป็นนักรบและทำให้คนภายใต้การปกครองต้องลำบาก

คิโยะทซุเนะ

ทะอิระ โนะ คิโยะทซุเนะ (平清経) เป็นนักรบที่มีความสามารถสูงด้านการเป่าขลุ่ยแนวขวาง (横笛) เขาปลิดชีวิตตนเองด้วยการกระโดดลงไปทะเลเมื่อ ค.ศ. 1183 เรื่องราวของเขาก่อนที่ปรากฏในบทละครโนเรื่องคิโยะทซุเนะเป็นผลงานของผู้แต่งบทละครโนที่จินตนาการเรื่องราวหลังความตายของคิโยะทซุเนะโดยวิญญาณปรากฏร่างเพื่ออธิบายเหตุการณ์ต่าง ๆ ก่อนตัดสินใจปลิดชีวิตตนเองให้ภรรยาฟัง ตัวละครเอกของเรื่องคือคิโยะทซุเนะ ตัวละครรองคือลูกน้องของคิโยะทซุเนะ นักวิชาการชาวญี่ปุ่นจำนวนไม่น้อยแสดงความเห็นว่า บทละครโนเรื่องคิโยะทซุเนะเน้นการนำเสนอเรื่องราวความผูกพันระหว่างสามีกับภรรยา มากกว่าเรื่องราวการสู้รบ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

อะมะโนะ ฟุมิโอะ และ โอทซุกิ บุนโซ (2013, p. 37) กล่าวว่า แก่นเรื่องของบทละครโนเรื่องคิโยะทซุเนะ คือ ความไม่เข้าใจกันระหว่างสามีกับภรรยาที่มีความรักความผูกพันต่อกัน สาเหตุที่

วิญญาณของคิโยะทซุเนะปรากฏร่างเพราะได้ตระหนักถึงความไม่เที่ยงแท้ของโลกมนุษย์ วิญญาณต้องการสื่อเรื่องนี้ให้ภรรยาและผู้ชมละครโนได้รับรู้

มิกะมิ ทะคะฉิมิ (2004, p. 14) กล่าวว่า เรื่องคิโยะทซุเนะเป็นบทละครโนประเภทอสุริที่เน้นความรักความผูกพันระหว่างสามีกับภรรยา และน่าประหลาดใจที่เรื่องนี้ไม่เน้นความทุกข์ทรมานของคิโยะทซุเนะที่ตกลงไปสู่สุรภูมิ

มียะเกะ อะกิโกะ (2011, pp. 2-3) กล่าวว่า ตัวละครเอกในละครโนประเภทอสุริ (修羅能) ควรเป็นวิญญาณของนักรบที่ตกไปอยู่ในอสุรภูมิแต่ตัวละครเอกของบทละครโนเรื่องยะฉิมิยะ คือ โยะฉิมิทซุเนะ และตัวละครเอกของบทละครโนเรื่องคิโยะทซุเนะ คือ คิโยะทซุเนะไม่ได้เสียชีวิตในสนามรบ ดังนั้นวิญญาณไม่เข้าข่ายต้องไปอยู่ในอสุรภูมิ ในบทละครโนคิโยะทซุเนะมีฉากแจ้งข่าวการกระโดดน้ำปลิดชีวิตของคิโยะทซุเนะให้ภรรยาที่อยู่เมืองหลวงทราบ ดังนั้นน่าจะเป็นระยะเวลาก่อนครบ 49 วันหลังเสียชีวิตซึ่งคิโยะทซุเนะอยู่ในช่วงรอไปจุติในภพใหม่หรือชูกุ (中有) ยังไม่ได้อยู่ในภพภูมิใดในภูมิทั้งหก (六道) แต่อาจด้วยการตั้งจิตสวดมนต์สิบรอบ (十念) ก่อนเสียชีวิตทำให้สามารถไปจุติในแดนสุชาวดีได้

จากตัวอย่างบทความของนักวิชาการชาวญี่ปุ่นข้างต้นพบว่า บทความของมียะเกะ อะกิโกะ แสดงความเห็นว่ วิญญาณของคิโยะทซุเนะยังไม่ได้ตกไปอยู่ในอสุรภูมิโดยยกเหตุผลสองประการ ได้แก่ คิโยะทซุเนะไม่ได้เสียชีวิตในสนามรบ และเนื้อเรื่องในบทละครโนเรื่องนี้อยู่ในช่วง 49 วันหลังการเสียชีวิต อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยมีความเห็นไม่สอดคล้องกับมียะเกะ อะกิโกะที่เสนอว่า “เหตุการณ์ในบทละครโนเรื่องนี้ในช่วงระยะเวลาก่อนครบ 49 วันหลังการเสียชีวิตของคิโยะทซุเนะและวิญญาณของคิโยะทซุเนะยังไม่ได้ตกไปอยู่ในอสุรภูมิ” เพราะในบทละครโนเรื่องนี้มีบทขับร้องตอนท้ายเรื่องที่พรรณนาสภาพของอสุรภูมิและความทุกข์ทรมานในอสุรภูมิโดยเป็นบทขับร้องของคิโยะทซุเนะดังนี้

シテ『いふならく。奈落も同じ。うたかたの。あはれは誰も。變らざりけり
シテ『さて。修羅道に。をちこちの
地』さて修羅道に。をちこちの。たづきは敵。雨は矢先。土は精劔。山は鐵城。
雲の旗手をついて。橋慢の。劔を揃へ。邪見の眼の光。愛欲とのいちつ
うげん道場。無明も法性も。亂るる敵。打つは波。引くは潮。西海四海
の因果を見せて。これまでなりや。

(ชะนะริ เค็นตะโร, 1982, p. 854)

ตัวละครเอก: ถ้าจะพูดไปแล้ว ทั้งในนรกหลังเสียชีวิตแล้วและโลกมนุษย์ล้วนไม่มีอะไรแน่นอน

ตัวละครเอก: ในอสุรภูมิที่ตกลงมาอยู่

คอร์ส: ในอสุรภูมิที่ตกลงมาอยู่หลังเสียชีวิตแล้วไม่มีสิ่งใดพึงพาได้ ล้อมรอบไปด้วยศัตรูทั้งสี่ด้าน ฝนที่ตกลงมาจากเบื้องบนกลายเป็นลูกธนูทำให้ร่างกายเจ็บปวด ผืนดินที่เหยียบย่างกลายเป็นดาบที่มแทง ภูเขากลายเป็นปราสาทเหล็ก เมฆกลายเป็นธงของ

ศัตรู ด้วยจิตใจที่หยิ่งทะนงทำให้ดาบจู่โจมเข้ามา สายตาของปีศาจส่องแสงเป็นประกาย วิญญาณทุกดวงล้วนตกอยู่ในความลุ่มหลงยึดติด กิเลส โมหะ เป็นเช่นนี้ทุกวันคืน แยกไม่ออกระหว่างจิตที่มัวเมากับจิตแห่งธรรม ศัตรูระส่ำระสายราวกับน้ำขึ้นน้ำลง เหล่านี้เป็นผลกรรมจากการสู้รบทั้งที่เกาะคิวจู (九州) เกาะชิโกกุ (四国) และที่อื่น ๆ บัดนี้ข้าได้เล่าเรื่องราวหมดแล้ว

จากความหมายของข้อความข้างต้นพบว่า วิญญาณของคิโยะทซุเนะตกไปอยู่ในอสุรภูมิแล้ว กล่าวคือ วิญญาณไปจุติในภูมิใหม่หลังเสียชีวิตครบ 49 วันแล้ว และนอกจากวิญญาณของคิโยะทซุเนะ จะพรรณาสภาพความน่ากลัวของอสุรภูมิแล้วยังระบุสาเหตุของการตกไปอยู่ในอสุรภูมิด้วยว่า “เป็นผลกรรมจากการสู้รบที่เกาะคิวจู เกาะชิโกกุ และที่อื่น ๆ” การเป็นนักรบที่ผ่านการสู้รบเป็นสาเหตุของการตกไปอยู่ในอสุรภูมิหลังเสียชีวิตเพราะนักรบสังหารชีวิตศัตรูในสนามรบจึงถือเป็นคนบาปตามความเชื่อทางพุทธศาสนาในสมัยคัมภีร์ดังที่นกะสะโตะ โทะมิอะกิ (2011, p. 215) กล่าวไว้ว่าการปฏิบัติหน้าที่ของบรรดานักรบถือเป็นการทำบาป นักรบจึงเป็นคนไม่ดี

ในบทละครโนเรื่องนี้มีบทขับร้องแสดงสาเหตุที่วิญญาณของคิโยะทซุเนะมาปรากฏในความฝันของภรรยาโดยเป็นบทขับร้องของวิญญาณคิโยะทซุเนะดังนี้

シテ 『. . . うたたねに戀しき人を見てしより。夢てふものは。頼みそめてき。いかにいにしへ人。清經こそ参りて候へ

(ชนะริ เค็นตะโร, 1982, pp. 847-848)

ตัวละครเอก: ...คนสมัยก่อนแต่งบทกวีมีความหมายว่า “นับตั้งแต่ฝันเห็นคนที่คิดถึงขณะตนเองงีบหลับไปก็คิดจะเอาความฝันเป็นสิ่งที่พึงพิง” บัดนี้ข้ามาปรากฏในความฝันของภรรยาที่ข้าคิดถึง

ความหมายของข้อความข้างต้นแสดงถึงความผูกพันที่คิโยะทซุเนะมีต่อภรรยา หลังจากเสียชีวิตไปแล้ววิญญาณของคิโยะทซุเนะจึงมาปรากฏในความฝันของภรรยา

จากการวิเคราะห์เรื่องการตกนรกของวิญญาณคิโยะทซุเนะดังกล่าวข้างต้นสรุปได้ว่า วิญญาณของคิโยะทซุเนะตกไปอยู่ในอสุรภูมิแล้วแต่ไม่ปรากฏข้อความแสดงให้เห็นว่าวิญญาณทุกขุทรมานในอสุรภูมิเป็นระยะเวลาเท่าใดโดยบาปที่ทำให้ตกไปอยู่ในอสุรภูมิ คือ การเป็นนักรบในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ และสาเหตุที่วิญญาณของคิโยะทซุเนะมาปรากฏร่างในความฝันของภรรยาเพราะมีความผูกพันกับภรรยา

ชะเนาะโมะริ

ชะอิโต ชะเนาะโมะริ (斎藤実盛) เป็นนักรบที่เคยรับใช้ฝ่ายตระกูลมินะโมะโตะแต่ต่อมาเปลี่ยนไปเป็นฝ่ายตระกูลทะอิระ เขาถูกสังหารในสนามรบเมื่อ ค.ศ. 1183 ในสภาพที่ดูหนุ่มกว่าอายุจริงเพราะย้อมเส้นผมและหนวดเคราที่กลายเป็นสีขาวแล้วให้กลับเป็นสีดำ เรื่องราวของเขาก่อนที่ปรากฏในบทละครโนเรื่องชะเนาะโมะริเป็นผลงานของผู้แต่งบทละครโนที่จินตนาการเรื่องราวหลังความตายของชะเนาะโมะริโดยวิญญานปรากฏร่างเพื่อรำพันเรื่องราวต่าง ๆ ในอดีตเมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่ ตัวละครเอกของเรื่องคือชะเนาะโมะริ ตัวละครรองคือพระ

บทละครโนเรื่องชะเนาะโมะริมีบทขับร้องแสดงความทุกข์ทรมานในอสุรภูมิของวิญญานชะเนาะโมะริทั้งหมดสองครั้งโดยครั้งแรกเป็นบทขับร้องของวิญญานชะเนาะโมะริที่ปรากฏร่างในความฝันของพระหลังจากพระสวามนต์อุทิศส่วนกุศลให้ดังนี้

シテ『埋木の人知れぬ身と沈めども。心の池のいひがたき。修羅の苦患の數々を。浮かめてたばせ給へとよ

(ชะนะริ เค็นตะโร, 1982, p. 1256)

ตัวละครเอก: หลังจากเสียชีวิตแล้วกลายเป็นวิญญานที่ไม่มีใครรู้จัก ต้องทุกข์ทรมานต่าง ๆ นานากับการสู้รบในอสุรภูมิ กรุณาทำให้สามารถบรรลุนิพพานได้ด้วย

ครั้งที่สองเป็นบทขับร้องของวิญญานชะเนาะโมะริขณะเล่าเรื่องราวในวาระสุดท้ายของชีวิตให้พระฟังในความฝันดังนี้

シテ『その執心の修羅の道。めぐりめぐりて又ここに木曾と組まんとたくみしを。

(ชะนะริ เค็นตะโร, 1982, p. 1261)

ตัวละครเอก: ความทุกข์ทรมานในอสุรภูมิไล่ตามมาแล้ว ตั้งใจจะสังหารพวกโยะฉินะกะ

บทขับร้องที่กล่าวถึงความทุกข์ทรมานในอสุรภูมิทั้งสองครั้งข้างต้นไม่ได้อธิบายรายละเอียดของความทุกข์ทรมานอย่างเป็นรูปธรรม และบทละครโนเรื่องนี้ไม่ปรากฏบทขับร้องแสดงสาเหตุของการตกไปอยู่ในอสุรภูมิของวิญญานชะเนาะโมะริ แต่อาจสันนิษฐานได้เช่นเดียวกับการวิเคราะห์เรื่องการตกนรกในบทละครโนเรื่องอะทซุโมะริและเรื่องโคโยะทซุเนะว่า สาเหตุของการตกไปอยู่ในอสุรภูมิคือ ชะเนาะโมะริเป็นนักรบจึงถือเป็นคนบาปตามความเชื่อทางพุทธศาสนาในสมัยคะมะกุระ

วิญญานของชะเนาะโมะริในบทละครโนเรื่องนี้ต้องทุกข์ทรมานในอสุรภูมิเป็นระยะเวลายาวนานประมาณสองร้อยปีดังบทขับร้องที่เป็นบทสนทนาระหว่างพระกับชายชราซึ่งเป็นร่างแปลงของวิญญานชะเนาะโมะริดังนี้

シテ「われ實盛が幽靈なるが。魂は冥途にありながら。魄はこの世に留まりて
ワキ『猶執心の闇浮の世に
シテ「二百餘歳の程は経れども
ワキ『浮かみもやらで. . .

(ชนะนะริ เค็นตะโร, 1982, pp. 1250-1251)

ตัวละครเอก: ข้าคือวิญญาณของชนะนะโมะริ หลังจากถูกสังหารแล้ววิญญาณกลับไปยัง
ปรโลกแต่จิตยังอยู่บนโลกนี้

ตัวละครรอง: ยังมีความยึดติดอยู่บนโลกนี้

ตัวละครเอก: แม้เวลาจะผ่านไปราวสองร้อยปีแล้ว

ตัวละครรอง: ยังไม่สามารถหลุดพ้นได้

แม้ชนะนะโมะริเสียชีวิตไปประมาณสองร้อยปีแล้วแต่วิญญาณยังมาปรากฏร่างบนโลกมนุษย์
เพราะยังยึดติดในเรื่องราวที่เกิดขึ้นขณะยังมีชีวิตอยู่ดังที่อะมะโนะ ฟุมิโอะ และ โอทซูกิ บุนโซ (2013,
p. 35) กล่าวถึงเรื่องความยึดติดของวิญญาณในบทละครในเรื่องชนะนะโมะริว่า วิญญาณไม่ได้ยึดติด
เรื่องการฟ่ายแพ้และเสียชีวิตแต่ยึดติดเรื่องการถูกเปิดโปงเรื่องเส้นผมขาว

บทขับร้องที่แสดงความยึดติดของวิญญาณชนะนะโมะริเป็นบทขับร้องของชายชราซึ่งเป็น
ร่างแปลงของวิญญาณชนะนะโมะริ และความยึดติดเรื่องนี้ทำให้วิญญาณของชนะนะโมะริมาปรากฏร่าง
บนโลกมนุษย์ดังนี้

シテ「いやさればこそその實盛は。この御前なる池水にて鬢鬚をも洗はれしと
なり。さればその執心残りけるか。今もこのあたりの人には幻の如く見
ゆると申し候

(ชนะนะริ เค็นตะโร, 1982, p. 1250)

ตัวละครเอก: นี่เป็นเรื่องเดียวกัน เส้นผมและหนดเคราของชนะนะโมะริถูกน้ำในบ่อน้ำ
ด้านหน้านี้ชำระล้างทำให้มีความยึดติดหลงเหลืออยู่ ในปัจจุบันนี้ผู้คนแถวนี้ยังคง
มองเห็น (วิญญาณ) อย่างเลื่อนลาง

จากการวิเคราะห์เรื่องการตกนรกของวิญญาณชนะนะโมะริดังกล่าวข้างต้นสรุปได้ว่า
วิญญาณของชนะนะโมะริตกไปอยู่ในอสุรภูมิเป็นระยะเวลาประมาณสองร้อยปีแล้วโดยสันนิษฐานว่า
บาปที่ทำให้ตกไปอยู่ในอสุรภูมิ คือ การเป็นนักรบในขณะยังมีชีวิตอยู่ และสาเหตุที่วิญญาณของ
ชนะนะโมะริมาปรากฏร่างในความฝันของพระ คือ ความยึดติดในเรื่องการถูกเปิดโปงเรื่องเส้นผมและ
หนดเคราสีขาวที่ย้อมสีดำเอาไว้

ทศะโนะริ

ทศะริ โนะ ทศะโนะริ (平忠度) เป็นนักรบและกวีโดยบทกวีของทศะโนะริบทหนึ่งปรากฏในประชุมกวีนิพนธ์เซ็นสะอิวะกะฌุ (千載和歌集) บทกวีนั้นไม่ได้รับบุชื่อทศะโนะริเป็นผู้แต่ง แต่ระบุว่า “ไม่ทราบชื่อผู้แต่ง (詠み人知らず)” ทศะโนะริถูกสังหารในสนามรบเมื่อ ค.ศ. 1184 เรื่องราวของเขาที่ปรากฏในบทละครโนเรื่องทศะโนะริเป็นผลงานของผู้แต่งบทละครโนที่จินตนาการเรื่องราวหลังความตายของทศะโนะริโดยวิญญานปรากฏร่างเพื่อรำพันเรื่องราวต่าง ๆ ตัวละครเอกของเรื่องคือทศะโนะริ ตัวละครรองคือพระ

ในบทละครโนเรื่องทศะโนะริ วิญญานของทศะโนะริปรากฏร่างเป็นชายชราอาชีพตัดไม้ และพบกับพระกลุ่มหนึ่งโดยหนึ่งในนั้นเคยเป็นลูกน้องของฟูจิระระ โนะ ฌุนสะเออิ (藤原俊成) ซึ่งเป็นผู้รวบรวมประชุมกวีนิพนธ์เซ็นสะอิวะกะฌุ พระรูปนี้ออกบวชหลังจากฌุนสะเออิเสียชีวิตแล้ว (ฌุนสะเออิเสียชีวิตใน ค.ศ. 1204) ดังนั้น เหตุการณ์ในบทละครโนเรื่องนี้จึงเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นหลังการเสียชีวิตของฌุนสะเออิ หรือตั้งแต่ ค.ศ. 1204 เป็นต้นไป

บทละครโนเรื่องนี้มีบทขับร้องของพระหลังจากฟังเรื่องราวต่าง ๆ จากชาวบ้านจบแล้วโดยมีความหมายเกี่ยวข้องกับฟูจิระระ โนะ เทะอิกะ (藤原定家) ซึ่งเป็นลูกชายของฌุนสะเออิโดยพระจะนำเหตุการณ์ต่าง ๆ ไปเล่าให้เทะอิกะฟัง ดังนั้น เหตุการณ์ในบทละครโนเรื่องนี้จึงเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นก่อนการเสียชีวิตของเทะอิกะ หรือภายใน ค.ศ. 1241 บทขับร้องของพระมีดังนี้

ワキ「まづまつ都に歸りつつ。『定家にこの事申さんと

(ชนะริ เค็นตะโร, 1982, p. 1914)

ตัวละครรอง: จะนำเหตุการณ์เหล่านี้กลับไปเล่าให้เทะอิกะฟังที่เมืองหลวง

บทละครโนเรื่องนี้ไม่มีบทขับร้องแสดงความทุกข์ทรมานในอสุภุมิของวิญญานทศะโนะริ แต่เมื่อพิจารณาจากปีที่ทศะโนะริเสียชีวิต คือ ค.ศ. 1184 ปีที่ฌุนสะเออิเสียชีวิต คือ ค.ศ. 1204 และปีที่เทะอิกะเสียชีวิต คือ ค.ศ. 1241 ทำให้กล่าวได้ว่า เรื่องราวที่ปรากฏในบทละครโนเรื่องทศะโนะริเป็นเหตุการณ์หลังจากทศะโนะริเสียชีวิตแล้วอย่างน้อย 20 ปีแต่ไม่มากกว่า 57 ปี ดังนั้น วิญญานของทศะโนะริจึงไปจุติในภพภูมิใหม่แล้วเพราะวิญญานจะไปจุติหลังจากเสียชีวิต 49 วันและมีความเป็นไปได้ที่วิญญานตกไปอยู่ในอสุภุมิเพราะทศะโนะริเป็นนักรบขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ โดยระยะเวลาแห่งความทุกข์ทรมานในอสุภุมิอยู่ระหว่าง 20-57 ปี

ในบทละครโนเรื่องทศะโนะริมีบทขับร้องบรรยายความทุกข์ยากในการดำรงชีวิตและความเจ็บเหงาของชายตัดไม้ซึ่งเป็นร่างแปลงของวิญญานทศะโนะริโดยเป็นบทขับร้องของชายตัดไม้เมื่อปรากฏบนเวทีครั้งแรกดังนี้

シテ 『げに世を渡る習ひとて。かく憂き業にもこりずまの。汲まぬ時だに鹽木
を運べば。乾せども隙は馴衣の。浦山かけて須磨の海
シテ 『海士の呼び聲ひまなきに。しば鳴く千鳥。音ぞ遠き
シテ 『抑々この須磨の浦と申すは。寂しき故にその名を得る。わくらはに問ふ
人あらば須磨の浦に。藻鹽たれつつわぶと答へよ。げにや漁の海士小
舟。藻鹽の煙松の風。いづれか寂しからずといふ事なき。

(ชนะริ เค็นตะโร, 1982, pp. 1907-1908)

ตัวละครเอก: การทำงานเพื่อเลี้ยงชีพในแต่ละวันเช่นนี้เป็นงานที่น่าเวทนาอย่างแท้จริง
ช่วงเวลาที่ไม่ได้ตักน้ำทะเลที่อ่าวซุมะมาทำเกลือก็ต้องไปตัดไม้ที่ภูเขาเพื่อเผาทำเป็น
ถ่าน ไม่มีเวลาว่างเพื่อพักผ่อน เสื้อผ้าที่ใส่เป็นประจำก็เปียกชุ่มไปด้วยน้ำทะเลโดยไม่มี
เวลาแห้ง ใช้ชีวิตอยู่ด้วยการไปภูเขาและไปที่อ่าว

ตัวละครเอก: เสียงลากอวนของชาวประมงดังขึ้นตลอดเวลาทำให้ได้ยินเสียงนกร้องเพียง
แผ่วเบาเท่านั้น

ตัวละครเอก: อ่าวซุมะแห่งนี้ได้ชื่อว่าเป็นสถานที่เงียบเหงาดังปรากฏในบทกวีว่า “แทบจะ
ไม่มีใครมาเยี่ยมเยือนแต่หากมีคนถามถึงข้าก็ขอให้ตอบไปว่า ใช้ชีวิตอยู่อย่างเงียบ
เหงาและซาชินที่อ่าวซุมะ” ไม่ว่าจะมองเรือลำเล็กของชาวประมงที่จับปลา ไม่ว่าจะ
มองสายลมที่พัดต้นสนหรือคลื่นจากการเผาถ่านก็ล้วนเป็นความเงียบเหงาทั้งสิ้น

ความหมายของบทขับร้องข้างต้นมีประเด็นสำคัญสองประการ ได้แก่ การใช้ชีวิตด้วยความ
ยากลำบาก และความเงียบเหงาที่ปราศจากคนมาเยี่ยมเยือน

การใช้ชีวิตด้วยความยากลำบากของชายตัดไม้แสดงถึงความทุกข์ของวิญญาณเช่นเดียวกับ
วิญญาณในบทละครโนเรื่องอะทซุโมะริ ส่วนความเงียบเหงาที่ปราศจากคนมาเยี่ยมเยือนแสดงถึง
สภาพความอ้างว้างซึ่งอาจสะท้อนความหมายของการไร้คนมาเช่นไหว้เช่นเดียวกับบทละครโนเรื่อง
อะทซุโมะริ ดังนั้นทั้งเรื่องการใช้ชีวิตด้วยความยากลำบากและความเงียบเหงาเป็นความทุกข์ของ
วิญญาณทะเลคะโนะริที่ถ่ายทอดผ่านบทขับร้องของชายตัดไม้ซึ่งเป็นร่างแปลงของวิญญาณทะเลคะโนะริ

ในบทละครโนเรื่องนี้มีบทขับร้องแสดงสาเหตุที่วิญญาณของทะเลคะโนะริมาปรากฏร่างบน
โลกมนุษย์โดยเป็นบทขับร้องของคอร์สและชายชราซึ่งเป็นร่างแปลงของวิญญาณทะเลคะโนะริหลังจาก
ชายชราได้ยินเสียงสวดมนต์ของพระที่อุทิศส่วนกุศลให้ดังนี้

シテ 「お僧に弔はれ申さんとて。これまで來れりと
地 『夕の花の蔭に寝て。夢の告をも待ち給へ。都へ言つて申さんとて花の蔭に
宿木の行く方知らずなりにけり行く方知らずなりにけり

(ชนะริ เค็นตะโร, 1982, p. 1912)

ตัวละครเอก: สาเหตุที่มาที่นี้เพราะต้องการรับการอุทิศส่วนกุศลจากท่าน

คอร์ส: ขอให้นอนพักใต้ต้นซากุระในค่ำคืนนี้เพื่อรอการมาเข้าฝันและต้องการฝากข้อความ
ไปยังเมืองหลวง หลังจากนั้น ชายชราเลื่อนหายไปโดยไม่รู้ว่าจะไปทางไหนแต่ดูเหมือน
หายเข้าไปใต้ร่มไม้ของต้นซากุระ

จากความหมายของบทขับร้องข้างต้นพบว่า สาเหตุที่วิญญาณของทะดะโนะริมาปรากฏร่าง
บนโลกมนุษย์มีสองประการ คือ ต้องการรับการอุทิศส่วนกุศลจากพระ และต้องการฝากข้อความไปยัง
เมืองหลวง

จากการวิเคราะห์เรื่องการตกนรกของวิญญาณทะดะโนะริดังกล่าวข้างต้นสรุปได้ว่า
วิญญาณของทะดะโนะริตกไปอยู่ในอสุรภูมิในช่วงระยะเวลาประมาณ 20-57 ปีโดยสันนิษฐานว่าบาป
ที่ทำให้ตกไปอยู่ในอสุรภูมิ คือ การเป็นนักรบในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ และสาเหตุที่วิญญาณของทะดะโนะริ
มาปรากฏร่างมีสองประการ ได้แก่ ต้องการรับการอุทิศส่วนกุศล และต้องการฝากข้อความกลับไปยัง
เมืองหลวง

มิชิโมะริ

ทะอิระ โนะ มิชิโมะริ (平通盛) เป็นนักรบและถูกสังหารในสนามรบเมื่อ ค.ศ. 1184 ต่อมา
ภรรยาของเขาชื่อโคะสะอิโฌ (小宰相) ปลิตชีวิตตามมิชิโมะริไปด้วยการกระโดดลงไปในทะเล
เรื่องราวของมิชิโมะริที่ปรากฏในบทละครโนเรื่องมิชิโมะริเป็นผลงานของผู้แต่งบทละครโนที่
จินตนาการเรื่องราวหลังความตายของมิชิโมะริโดยวิญญาณปรากฏร่างเพื่อรำพันเรื่องราวต่าง ๆ ตัว
ละครเอกของเรื่องคือมิชิโมะริ ตัวละครรองคือพระ

วิญญาณของมิชิโมะริปรากฏร่างเป็นชายชราขาวประมุงและสนทนากับหญิงขาวประมุงซึ่ง
เป็นร่างแปลงของวิญญาณของโคะสะอิโฌ วิญญาณพรรณนาความทุกข์ยากในการดำรงชีวิตเมื่อ
ปรากฏตัวบนเวทีครั้งแรกดังปรากฏในบทขับร้องต่อไปนี้

ツレ 『されども老に頼まぬは
シテ 『身の行末の日數なり
シテツレ 『いつまで世をばわたづみの。あまりに隙も。波小舟
ツレ 『何をみに。老の身の
シテ 『命のために
シテツレ 『つかふべき
地 『憂きながら。心の少し慰むは。心の少し慰むは。月の出汐の海士小舟。さ
も面白き浦の秋の景色かな。

(ชะนะริ เค็นตะโร, 1982, p. 2898)

ผู้ติดตาม: แม้กระนั้นก็ตาม คนในวัยชรา นั้น

ตัวละครเอก: นับจากนี้ไปจะมีเวลาอยู่อีกนานไหม ไม่มีอะไรแน่นอน

ตัวละครเอกและผู้ติดตาม: ไม่รู้ว่าต้องใช้ชีวิตที่ยู่กระทั่งไม่มีเวลาพักผ่อนบนเรื่องลำเล็กที่
อันตรายไปถึงเมื่อใด

ผู้ติดตาม: ไม่รู้ว่าสิ่งใดคือความสนุกสนาน วยชรา นั้น

ตัวละครเอก: การใช้ชีวิต

ตัวละครเอกและผู้ติดตาม: คงต้องตรากตรำ

คอร์ส: ทุกสิ่งล้วนเต็มไปด้วยความทุกข์ยากแต่สิ่งที่ปลอบประโลมใจ คือ ทิวทัศน์ของอ่าว
ตอนเรือประมงลอยออกไปนอกชายฝั่ง และดวงจันทร์ปรากฏตอนน้ำขึ้น เหล่านี้เป็น
สิ่งที่น่าสนใจอย่างแท้จริง

การใช้ชีวิตด้วยความยากลำบากของชายชราชาวประมงแสดงถึงความทุกข์ของวิญญาณ
 เช่นเดียวกับวิญญาณในบทละครโนเรื่องอะทซุโมะริและเรื่องทะเลคะโนะริโดยเป็นความทุกข์ของ
 วิญญาณที่ถ่ายทอดผ่านบทขับร้องของชายชราชาวประมงซึ่งเป็นร่างแปลงของวิญญาณมิชิโมะริ

บทละครโนเรื่องมิชิโมะริมีบทขับร้องที่แสดงถึงความทุกข์ทรมานของวิญญาณซึ่งเป็นความ
 ทุกข์ทรมานในอสุรภูมิเพราะวิญญาณได้ตกไปอยู่ในอสุรภูมิแล้วตั้งบทขับร้องของคอร์สที่ขับร้องแทน
 วิญญาณของมิชิโมะริหลังจากเล่าเรื่องราวในวาระสุดท้ายของชีวิตให้พระฟังดังนี้

地『近江の國の住人に。近江の國の住人に。木村の源五重章が鞭を上げて驅け
 來る。通盛少しも騒がず。抜き設けたる太刀なれば。兜の。眞向ちやう
 と打ち返す太刀にてさし違へ共に修羅道の苦を受くる。憐みを垂れ給
 ひ、よく弔ひてたび給へ

(ชนะริ เค็นตะโร, 1982, pp. 2908-2909)

คอร์ส: คิมุระ โนะ เก็งโงะมิเงอะกิระ⁹ ซึ่งอาศัยอยู่ที่แคว้นโอมิ¹⁰ ยกเส้าขึ้นและควมม้าเข้า
 มาใกล้แต่มิชิโมะริตั้งดาบใหญ่ออกมาเตรียมไว้โดยมิได้หวั่นเกรงแม้แต่น้อย มิชิโมะริ
 พาดดาบลงบนหมวกนักรบของศัตรู ทั้งคู่ต่อสู้แลกดาบกันจนเสียชีวิตทั้งสองฝ่าย
วิญญาณตกลงไปสู่อสุรภูมิและได้รับความทุกข์ทรมาน ขอให้ท่านเวทนาและอุทิศ
ส่วนกุศลให้ด้วย

ในบทละครโนเรื่องมิชิโมะริไม่มีบทขับร้องแสดงระยะเวลาและสาเหตุที่วิญญาณตกไปอยู่ใน
 อสุรภูมิแต่ชิเบ โทะโมะกิ (1994, p. 68) กล่าวว่า สาเหตุที่วิญญาณของมิชิโมะริตกอยู่ในอสุรภูมิ
 เพราะสู้รบและฆ่าศัตรูในสนามรบขณะยังมีชีวิตอยู่ ความทุกข์ทรมานที่สุดเป็นอันดับหนึ่งของมิชิโมะริ
 ไม่ใช่ความทุกข์ทรมานที่ต้องตกอยู่ในอสุรภูมิ ดังนั้น ในบทละครโนเรื่องมิชิโมะริจึงไม่มีฉากบรรยาย

⁹ นักรบของตระกูลมินะโมะโตะ

¹⁰ ปัจจุบัน คือ พื้นที่ในจังหวัดมิเงะ (滋賀県)

สภาพของอสุรภูมิ ความทุกข์ทรมานที่สุดของมิชิโมะริ คือ การแยกกับโคะสะอิโฌซึ่งเป็นภรรยาอันเป็นที่รัก

ผู้วิจัยมีความเห็นไม่สอดคล้องกับชิบะ โทะโมะเกะที่กล่าวว่า “ความทุกข์ทรมานมากที่สุดของมิชิโมะริ คือ การแยกกับโคะสะอิโฌซึ่งเป็นภรรยาอันเป็นที่รัก” เพราะในบทละครโนเรื่องมิชิโมะรินั้น วิญญาณของมิชิโมะริและวิญญาณของโคะสะอิโฌปรากฏร่างพร้อมกันซึ่งกล่าวได้ว่า หลังเสียชีวิตแล้ว วิญญาณของทั้งคู่อยู่ในภพด้วยกันนับเป็นการได้กลับมาพบกันอีกครั้งหนึ่ง

ในบทละครโนเรื่องมิชิโมะริมีบทขับร้องแสดงสาเหตุที่วิญญาณของมิชิโมะริมาปรากฏร่างต่อหน้าพระซึ่งเป็นบทขับร้องของวิญญาณมิชิโมะริหลังจากพระสนทนากับชาวบ้านเกี่ยวกับประวัติเรื่องราวของมิชิโมะริกับโคะสะอิโฌเรียบร้อยแล้วดังนี้

シテ 『これは生田の森の合戦に於いて。名を天下に揚げ。武将たつし誉れを。
越前の三位通盛。昔を語らんその爲に。これまで現れ出でたるなり

(ชนะะริ เค็นตะโร, 1982, p. 2906)

ตัวละครเอก: ข้าคือมิชิโมะริซึ่งเป็นผู้ปกครองแคว้นอะชิเซ็น¹¹ และสร้างชื่อเสียงให้คนทั่วไป รู้จักในฐานะผู้บัญชาการนักรบในการสู้รบที่ป่าอิคุตะ บัดนี้มาปรากฏร่างเพราะ ต้องการเล่าเรื่องราวในอดีต

จากความหมายของบทขับร้องข้างต้นพบว่า สาเหตุที่วิญญาณของมิชิโมะริมาปรากฏร่างบนโลกมนุษย์เพราะต้องการเล่าเรื่องราวในอดีตซึ่งบทขับร้องต่อมาเป็นการบรรยายเหตุการณ์ที่มิชิโมะริ แสดงความอาลัยอาวรณ์ที่ต้องแยกจากกับโคะสะอิโฌและเล่าเหตุการณ์การสู้รบในวาระสุดท้ายของชีวิตมิชิโมะริ

จากการวิเคราะห์เรื่องการตกรอกของวิญญาณมิชิโมะริดังกล่าวข้างต้นสรุปได้ว่า วิญญาณของมิชิโมะริตกไปอยู่ในอสุรภูมิแล้วแต่ไม่ปรากฏข้อความแสดงให้เห็นว่าวิญญาณทุกข์ทรมานอยู่ในอสุรภูมิเป็นระยะเวลาเท่าใดโดยบาทที่ทำให้ตกไปอยู่ในอสุรภูมิ คือ การเป็นนักรบในขณะยังมีชีวิตอยู่ และสาเหตุที่วิญญาณของมิชิโมะริมาปรากฏร่างต่อหน้าพระเพราะต้องการเล่าเรื่องราวในอดีตขณะยังมีชีวิตอยู่

¹¹ ปัจจุบัน คือ พื้นที่ส่วนหนึ่งของจังหวัดฟุกุอิ (福井県) และจังหวัดกิฟุ (岐阜県)

ยะฉิมะ

ยะฉิมะเป็นชื่ออ่าวของแคว้นซะนุกิ (讃岐国) ซึ่งปัจจุบันคือพื้นที่ของจังหวัดคะงะวะ (香川県) และเคยเป็นหนึ่งในสนามรบของสงครามเก็มเปะอิ บทละครโนเรื่องยะฉิมะนำเสนอเรื่องราวของวิญญาณโยะฉิมัทซุเนะที่ปรากฏร่างบนโลกมนุษย์

มินะโมะโตะ โนะ โยะฉิมัทซุเนะ (源義経) มีชื่อในวัยเด็ก คือ อุฉิมะกะมะรุ (牛若丸) เขาเป็นนักรบเลื่องชื่อที่เคยผ่านสนามรบสำคัญหลายแห่ง เช่น อิชินะตะนิ ยะฉิมะ และตันโนะอูระ (壇ノ浦) และเป็นบุคคลสำคัญที่ทำให้ตระกูลทะอิระล่มสลาย เขาปลิดชีวิตตนเองใน ค.ศ. 1189 ขณะอายุ 31 ปีด้วยวิธีคว้านท้อง (切腹) หลังจากสังหารภรรยาและลูกสาวเพื่อไม่ให้ตกไปอยู่ในมือของศัตรู เรื่องราวของโยะฉิมัทซุเนะที่ปรากฏในบทละครโนเรื่องยะฉิมะเป็นผลงานของผู้แต่งบทละครโนที่จินตนาการเรื่องราวหลังความตายของโยะฉิมัทซุเนะโดยวิญญาณปรากฏร่างเพื่อรำพันเรื่องราวต่าง ๆ ตัวละครเอกคือโยะฉิมัทซุเนะ ตัวละครรองคือพระ

ในบทละครโนเรื่องยะฉิมะมีบทขับร้องสองครั้ง que แสดงว่าวิญญาณของโยะฉิมัทซุเนะทุกซ์ ทรมาณในอสุภุมิโดยครั้งแรกเป็นบทขับร้องของชายชราชาวประมงซึ่งเป็นร่างแปลงของวิญญาณ โยะฉิมัทซุเนะและคอร์สที่ขับร้องแทนชายชราชาวประมง บทขับร้องนี้ปรากฏขึ้นหลังจากชายชราและ ชายหนุ่มชาวประมงสนทนากับพระแล้วดังนี้

シテ『昔を語る小忌衣

地『頃しも今は

シテ『春の夜の

地『潮の落つる暁ならば修羅の時になるべしその時は。わが名や名乗らんと
ひ名乗らずとも名乗るとも。よしつねの浮世の夢ばし覺まし給ふなよ夢
ばし覺まし給ふなよ

(ชะนะริ เค็นตะโร, 1982, p. 3154)

ตัวละครเอก: ขณะที่กำลังเล่าเรื่องราวในอดีตของชายชรา

คอร์ส: บัดนี้

ตัวละครเอก: ผ่านคืนอันแสนสั้นในฤดูใบไม้ผลิ

คอร์ส: เมื่อถึงเวลาเช้าที่ระดับน้ำลดลงจะกลับไปสู่อสุภุมิซึ่งเป็นช่วงเวลาแห่งความทุกข์ ทรมาณ ถึงตอนนั้นแล้วจะบอกชื่อของข้า ไม่สิ จะบอกชื่อก็ได้ หรือไม่บอกชื่อก็ได้ ขอให้ท่านเฝ้ารอโดยอย่าตื่นขึ้นจากความฝันบนโลกนี้

ครั้งที่สองเป็นบทขับร้องของวิญญาณโยะฉิมัทซุเนะที่ปรากฏร่างในความฝันของพระดังนี้

後ジテ『落花枝に歸らず。破鏡二度照らさず。然れどもなほ妄執の瞋恚とて。
鬼神魂魄の境界に歸り。われとこの身を苦しめて。修羅の巷に寄り來る
波の。浅からざりし。業因かな

ワキ 『不思議やなはや暁にもなるやらんと。思ふ寢覺の枕より。甲冑を帯し見え給ふは。もし判官にてましますか
シテ 『われ義経が幽霊なるが。瞋恚に引かるる妄執にて。なほ西海の波に漂ひ。
『生死の海に沈淪せり

(ชนะนะริ เค็นตะโร, 1982, p. 3157)

ตัวละครเอกในองก์หลัง: ดอกไม้ที่ร่วงหล่นแล้วไม่สามารถกลับไปกิ่งไม้ได้ กระเจกเงาที่แตกแล้วไม่สามารถสะท้อนเงาวัตถุได้ สิ่งมีชีวิตที่ตายแล้วไม่สามารถกลับไปยังโลกได้ แต่เพราะมีความยึดติดทำให้จิตวิญญาณกลับมาที่โลกนี้ ข้ารู้สึกทุกข์ทรมานและการที่มาอยู่ที่อสุรภูมินี้เป็นเพราะอกุศลกรรมอันหนักหน่วงจากชาติภพก่อน

ตัวละครรอง: นำประหลาดใจ ฟ้าคงสว่างแล้วจึงตื่นขึ้นมาและมองเห็นคนใส่เสื้อเกราะอยู่ที่ข้างหมอน ท่านคือโยะมิทซุเนะหรือ

ตัวละครเอก: ข้าคือวิญญาณของโยะมิทซุเนะ เนื่องจากมีความยึดติดอยู่ในโลกนี้ทำให้บัดนี้ยังคงต้องจมอยู่ในโลกแห่งความสับสนและทุกข์ทรมานในทะเลแห่งการเวียนว่ายตายเกิด

ความหมายของบทขับร้องข้างต้นนอกจากแสดงให้เห็นว่าวิญญาณของโยะมิทซุเนะตกอยู่ในอสุรภูมิแล้วยังแสดงสาเหตุของการตกไปอยู่ในอสุรภูมิและสาเหตุที่มาปรากฏร่างบนโลกมนุษย์

สาเหตุของการตกไปอยู่ในอสุรภูมิคือ “อกุศลกรรมอันหนักหน่วงจากชาติภพก่อน” แต่ไม่มีบทขับร้องขยายความเรื่องอกุศลกรรมของโยะมิทซุเนะขณะยังมีชีวิตอยู่ อย่างไรก็ตาม สันนิษฐานได้ว่าโยะมิทซุเนะเป็นนักรบที่ผ่านสนามรบและสังหารผู้คนจำนวนมากจึงเป็นอกุศลกรรมที่ต้องชดใช้ในอสุรภูมิ

สาเหตุที่วิญญาณของโยะมิทซุเนะมาปรากฏร่างบนโลกมนุษย์ คือ การยึดติดเรื่องราวในอดีตขณะยังมีชีวิตอยู่ ซึ่งในบทละครโนเรื่องนี้มีบทขับร้องที่เป็นการสนทนาระหว่างวิญญาณของโยะมิทซุเนะกับพระและมีบทขับร้องของคอรุสที่แสดงให้เห็นว่าวิญญาณของโยะมิทซุเนะยึดติดเรื่องราวในอดีตดังนี้

ワキ 『昔を今に思ひ出づる

シテ 『船と陸との合戦の道

ワキ 『所からとて

シテ 『忘れ得ぬ

地 『武士の。八島にいるや櫛弓の。八島にいるや櫛弓の。もとの身ながら又ここに。弓箭の道は迷はぬに。迷ひけるぞや。生死の。海山を離れやらで。歸る八島の恨めしや。とにかくに執心の。残りの海の深き夜に。夢物語、申すなり夢物語申すなり

地 『忘れぬものを閻浮の故郷に。去つて久しき年波の。夜の夢路に通ひ来て。修羅道の有様現すなり

(ชนะนะริ เค็นตะโร, 1982, p. 3158)

ตัวละครรอง: บัดนี้ระลึกถึงเรื่องราวในอดีต

ตัวละครเอก: การสู้รบทั้งทางเรือและทางบก

ตัวละครรอง: ที่นี่คือสถานที่แห่งการสู้รบ

ตัวละครเอก: ไม่สามารถถล่มได้

คอรัส: สู้รบ ณ ะฉิมะแห่งนี้ในฐานะนักรบ บัดนี้มาปรากฏร่างในสภาพเหมือนกันกับตอนนั้น ไม่สับสนในวิถีแห่งนักรบแต่ยังมีจิตสับสนในโลกใบนี้และไม่สามารถหลุดพ้นจากโลกแห่งความทุกข์ทรมานของการเวียนว่ายตายเกิด การกลับมาที่ยะฉิมะอีกครั้ง เพราะมีความคับแค้นใจ เมื่อมาปรากฏร่างบนโลกใบนี้ด้วยความยึดติดแล้วจะขอเล่าตำนานในคำคืนที่ดึกสงัดนี้

คอรัส: โลกใบนี้ที่ไม่สามารถถล่มได้แม้เวลาผ่านไปเนิ่นนาน บัดนี้มาปรากฏร่างในความฝันของพระยามคำคืนและแสดงสภาพของอสุรภูมิ

ความหมายของบทขับร้องข้างต้นแสดงความยึดติดของวิญญาณของโยะฉิมัทซุเนะในเรื่องการสู้รบที่อ่าวยะฉิมะขณะที่ยังมีชีวิตอยู่

นอกจากนี้ บทละครโนเรื่องนี้มีบทขับร้องที่บรรยายสภาพของอสุรภูมิแต่ไม่ปรากฏระยะเวลาที่วิญญาณโยะฉิมัทซุเนะทุกข์ทรมานในอสุรภูมิโดยเป็นบทขับร้องของวิญญาณโยะฉิมัทซุเนะและคอรัสที่ขับร้องแทนวิญญาณของโยะฉิมัทซุเนะที่ปรากฏร่างในความฝันของพระดังนี้

シテ『また修羅道の関の聲

地『矢叫びの音。震動せり

シテ「今日の修羅の敵は誰そ。なに能登の守教經とや。あらものものしや手並は知るりぬ。『思ひぞ出づる壇の浦の

地『その船軍今は早。その船軍今は早。閻浮に歸る生死の。海山一同に。震動して。船よりは、関の聲

(ชะนะริ เค็นตะโร, 1982, p. 3161)

ตัวละครเอก: และได้ยินเสียงของศัตรูในอสุรภูมิ

คอรัส: เสียงลูกธนูดังกึกก้อง

ตัวละครเอก: ศัตรูในวันนี้ที่อสุรภูมิคือใคร อะไรนะ โนะริทซุเนะหรือ รู้อยู่แล้วว่ามีฝีมือดี ย้อนระลึกถึงการสู้รบที่ตันโนะอุระ

คอรัส: ระลึกถึงสภาพกองทัพเรือในตอนนั้น บัดนี้ย้อนกลับมาที่โลกนี้ หากต่อสู้กันจะทำให้ทะเลและภูเขาสั่นสะเทือน ได้ยินเสียงของศัตรูดังมาจากเรือของพวกเขาอิวระ

จากการวิเคราะห์เรื่องการตกนรกของวิญญาณโยะฉิมัทซุเนะดังกล่าวข้างต้นสรุปได้ว่าวิญญาณของโยะฉิมัทซุเนะตกไปอยู่ในอสุรภูมิแล้วแต่ไม่ปรากฏข้อความแสดงให้เห็นว่าวิญญาณทุกข์ทรมานในอสุรภูมิเป็นระยะเวลาเท่าใดโดยสันนิษฐานว่า บาบที่ทำให้ตกไปอยู่ในอสุรภูมิ คือ การเป็น

นักรบในขณะยังมีชีวิตอยู่ และสาเหตุที่วิญญาณของโยะมิทซุเนะมาปรากฏร่างในความฝันของพระ เพราะมีความยึดติดเรื่องราวในอดีตขณะยังมีชีวิตอยู่

โยะริมะซะ

มินะโมะโตะ โนะ โยะริมะซะ (源頼政) เป็นนักรบและกวีในช่วงปลายของสมัยเฮอัน เขามีชื่อเรียกอย่างอื่น เช่น เก็นสามมิ (源三位) บะบะ โนะ โยะริมะซะ (馬場頼政) เขาปลิดชีวิตตนเองด้วยการคว้านท้อง (切腹) เมื่อ ค.ศ. 1180 เพราะคิดว่าไม่อาจเอาชนะการสู้รบกับศัตรูจำนวนมากได้และลูกของเขาหลายคนเสียชีวิตแล้ว เช่น นะกะทซุเนะ (仲綱) ซึ่งเป็นลูกชายคนโตเสียชีวิตจากการปลิดชีวิตตนเอง และคะเนะทซุเนะ (兼綱) ซึ่งเป็นลูกเลี้ยงเสียชีวิตเพราะถูกศัตรูสังหารในสนามรบ เรื่องราวของโยะริมะซะที่ปรากฏในบทละครโนเรื่องโยะริมะซะเป็นผลงานของผู้แต่งบทละครโนที่จินตนาการเรื่องราวหลังความตายของโยะริมะซะโดยวิญญาณปรากฏร่างเพื่อรำพันเรื่องราวต่าง ๆ ตัวละครเอกของเรื่องคือโยะริมะซะ ตัวละครรองคือพระ

บทละครโนเรื่องโยะริมะซะไม่มีบทขับร้องที่แสดงให้เห็นว่าวิญญาณของโยะริมะซะตกอยู่ในอสุรภูมิและไม่มีบทขับร้องแสดงความทุกข์ทรมานในอสุรภูมิของวิญญาณ แต่มีบทขับร้องแสดงการใช้ชีวิตอยู่ที่หมู่บ้านอุจิ¹² (宇治の里) เป็นระยะเวลายาวนานของชายชราซึ่งเป็นร่างแปลงของวิญญาณโยะริมะซะโดยเป็นบทขับร้องของคอร์สที่ขับร้องแทนชายชราดังนี้

地 『夢の浮世の中宿の。夢の浮世の中宿の。宇治の橋守年を経て。老の波もうち渡す遠方人に、もの申すわれ頼政が幽霊と名乗りもあへず、失せにけり名乗りもあへず失せにけり

(ชะนะริ เค็นตะโร, 1982, p. 3304)

คอร์ส: อุจิแห่งนี้เป็นสถานที่พักกลางทางสำหรับผู้เดินทางจากเมืองหลวงไปเมืองนะระ และโลกมนุษย์เป็นสถานที่กลางทางของการเวียนว่ายตายเกิด ข้าเป็นชายชราที่อาศัย ณ อุจิแห่งนี้เป็นเวลานับนาน และข้าคือวิญญาณของโยะริมะซะที่มาเล่าเรื่องราวให้คนที่เดินทางมาจากแดนไกล

ความหมายของบทขับร้องข้างต้นแสดงว่า โยะริมะซะเสียชีวิตนานแล้วและมีความเป็นไปได้ที่วิญญาณตกไปอยู่ในอสุรภูมิเพราะโยะริมะซะเป็นนักรบขณะยังมีชีวิตอยู่ ส่วนสาเหตุที่วิญญาณมาปรากฏร่างนั้นปรากฏในบทขับร้องของวิญญาณขณะปรากฏร่างในความฝันของพระดังนี้

¹² ชื่อพื้นที่แห่งหนึ่งในเขตอุจิ นครเกียวโต

シテ『今は何をか包むべき。これは源三位頼政。執心の波に浮き沈む。因果の有様現すなり

(ชนะนะริ เค็นตะโร, 1982, p. 3309)

ตัวละครเอก: บัดนี้ไม่จำเป็นต้องปกปิดแล้ว ข้าคือโยะริมะซะที่ยังมีความยึดติดลุ่มหลงอยู่และทุกข์ทรมานเพราะผลกรรมที่เคยทำเอาไว้

ความหมายของบทขับร้องข้างต้นแสดงความหมายสองประการ ได้แก่ แสดงความทุกข์ทรมานของวิญญาณอันเกิดจากผลกรรมที่ทำไว้ขณะยังมีชีวิตอยู่ซึ่งหมายถึงการเป็นนักรบที่ต้องสังหารชีวิตผู้คนจำนวนมาก และแสดงสาเหตุของการปรากฏร่างของวิญญาณโยะริมะซะในความฝันของพระคือ ความยึดติดลุ่มหลงซึ่งวิญญาณยึดติดเรื่องราวขณะยังมีชีวิตอยู่โดยมีบทขับร้องบรรยายการสู้รบที่แม่น้ำอุจิจและการปลิตชีวิตตนเองของโยะริมะซะที่สนามหญ้าบริเวณวัดเบียวโดอิน

จากการวิเคราะห์เรื่องการตกรอกของวิญญาณโยะริมะซะดังกล่าวข้างต้นสรุปได้ว่าวิญญาณของโยะริมะซะตกไปอยู่ในอสุรภูมิแล้วแต่ไม่ปรากฏข้อความแสดงให้เห็นว่าวิญญาณทุกข์ทรมานในอสุรภูมิเป็นระยะเวลาเท่าใดโดยสันนิษฐานว่า บทที่ทำให้ตกไปอยู่ในอสุรภูมิ คือ การเป็นนักรบในขณะยังมีชีวิตอยู่ และสาเหตุที่วิญญาณของโยะริมะซะมาปรากฏร่างในความฝันของพระเพราะมีความยึดติดลุ่มหลงในเรื่องราวขณะยังมีชีวิตอยู่

สรุป

บทนี้วิเคราะห์เรื่องการตกรอกของวิญญาณนักรบในบทละครโนของเสะอะมิ จำนวน 7 เรื่อง ได้แก่ อะห์ซุโมะริ คิโยะห์ซุเนะ ซะเนะโมะริ ทะตะโนะริ มิชิโมะริ ยะมิมะ และ โยะริมะซะ โดยวิเคราะห์ในประเด็นระยะเวลาที่วิญญาณได้รับความทุกข์ทรมานในอสุรภูมิ สาเหตุที่วิญญาณมาปรากฏร่างบนโลกมนุษย์ และบาปของนักรบที่ส่งผลให้ต้องตกไปอยู่ในอสุรภูมิซึ่งผลการวิเคราะห์สรุปดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 3.1 การตกนรกของวิญญาณนักรบในบทละครโนของเสะอะมิ

หมายเหตุ: ✓ = ปรากฏหัวข้อนั้น

✗ = ไม่ปรากฏหัวข้อนั้น

ชื่อบทละคร โน	มีบทขับร้อง แสดงความทุกข์ ทรมานในอสุร ภูมิ	มีบทขับร้อง แสดงสภาพ ของอสุรภูมิ	ระยะเวลา ที่ตกอยู่ใน อสุรภูมิ	สาเหตุที่มา ปรากฏร่างบน โลกมนุษย์	บาปของตัว ละครเอก
อะทซุโมะริ	✗	✗	✗	1. ต้องการฟังเสียง สวดมนต์ของพระ 2. ต้องการล้างบาปที่ เคยทำไว้ขณะยังมีชีวิต อยู่	สันนิษฐานว่า เพราะเป็นนักรบ (มีระบุว่าเป็นคน ระดับล่าง เดียดร้อ)
คิโยะทซุเนะ	✓	✓	✗	มีความผูกพันกับ ภรรยา	เป็นนักรบ (มีระบุ ชัดเจนว่าบาปเกิด จากการไปสู้รบ)
ซะเนะโมะริ	✓	✗	ประมาณ 200 ปี	ยึดติดเรื่องราวในอดีต (การถูกเปิดโปงเส้นผม และหนวดเคราสีขาว)	สันนิษฐานว่า เพราะเป็นนักรบ (ไม่ปรากฏเรื่อง บาปในเรื่อง)
ทะตะโนะริ	✗	✗	ระหว่าง 20-57 ปี	1. รับการอุทิศส่วนกุศล 2. ผากข้อความไปยัง เมืองหลวง	สันนิษฐานว่า เพราะเป็นนักรบ (ไม่ปรากฏเรื่อง บาปในเรื่อง)
มิชิโมะริ	✓	✗	✗	เล่าเรื่องราวในอดีต (การแยกจากกับ ภรรยา และการสู้รบ ที่อิชิโนะตะนิ)	สันนิษฐานว่า เพราะเป็นนักรบ (ไม่ปรากฏเรื่อง บาปในเรื่อง)
ยะมิมะ	✓	✓	✗	ยึดติดเรื่องราวในอดีต (การสู้รบที่อ่าวยะมิ มะ)	สันนิษฐานว่า เพราะเป็นนักรบ (มีระบุว่าเป็นคน จากอุศลกรรม อันหนักหน่วง)
โยะริมะซะ	✗	✗	✗	ยึดติดเรื่องราวในอดีต (การสู้รบที่แม่น้ำอุจิ)	สันนิษฐานว่า เพราะเป็นนักรบ (มีระบุว่าเป็นคน จากผลกรรมที่เคย ทำไว้)

ที่มา : สรุปรโดยผู้วิจัย

บทที่ 4

การบรรลุลิขณของวิญญานนักรบ

บทนี้วิเคราะห์เรื่องการบรรลุลิขณของวิญญานนักรบในบทละครโนจำนวน 7 เรื่อง ได้แก่ อะทซุโมะริ คิโยทซุเนะ ซะเนะโมะริ ทะคะโนะริ มิชิโมะริ ยะฉิมะ และโยะริมะซะ ซึ่งการบรรลุลิขณเป็นความปรารถนาของคณัฐปุณสมัยโบราณโดยมีความเชื่อว่าหลังจากเสียชีวิตแล้วต้องการไปจุติในแดนสุขาดี

อะทซุโมะริ

บทละครโนเรื่องอะทซุโมะริมีบทขับร้องหลายช่วงที่แสดงเนื้อหาเกี่ยวกับการบรรลุลิขณของวิญญานอะทซุโมะริ เริ่มตั้งแต่ตอนต้นเรื่องซึ่งเป็นบทขับร้องของพระขณะปรากฏตัวครั้งแรกบนเวทีดังนี้

ワキ「これは武蔵の國の住人。熊谷の次郎直實出家し。蓮生と申す法師にて候。さても敦盛を手に懸け申しし事。餘りに御痛はしく候程に。かやうの姿となりて候。又これより一の谷に下り。敦盛の御菩提を弔ひ申さばやと思ひ候

(ชะนะริ เค็นตะโร, 1982, p. 125)

ตัวละครรอง: เดิมเข้าชื่อคุมะงะเอะ จิโรนะโอะสะเนะ อาศัยอยู่ที่แคว้นมุซะฉิมิ บัดนี้ออกบวชเป็นพระมีนามว่าเร็นเซะอิ ก่อนหน้านี้เข้าสังหารอะทซุโมะริในสงครามเก็มเปะอิจึงออกบวชเพราะรู้สึกเวทนาอย่างยิ่ง ขณะนี้กำลังเดินทางไปทิวชิโนะตะนิ เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้วิญญานของอะทซุโมะริ

ข้อความข้างต้นเป็นบทขับร้องของพระเร็นเซะอิที่ระบุดตุประสงค์อย่างชัดเจนของการเดินทางไปทิวชิโนะตะนิว่าเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้วิญญานของอะทซุโมะริ บทขับร้องนี้เป็นสัญญาณที่แสดงให้เห็นว่าวิญญานของอะทซุโมะริมีโอกาสได้บรรลุลิขณจากการอุทิศส่วนกุศลของพระเร็นเซะอิ

ในบทละครโนเรื่องอะทซุโมะริมีบทขับร้องซึ่งแสดงวิธีการอุทิศส่วนกุศลให้แก่วิญญานของอะทซุโมะริโดยเป็นบทขับร้องของพระหลังจากสนทนากับชาวบ้านที่อยู่ที่ว่าอ่าวมุซะจิบแล้วดังนี้

ワキ『これにつけても弔ひの。これにつけても弔ひの。法事をなして夜もすがら。念佛申し敦盛の。菩提をなほも、弔はん菩提をなほも弔はん

(ชะนะริ เค็นตะโร, 1982, p. 133)

ตัวละครรอง: ด้วยเหตุนี้จึงอุทิศส่วนกุศลด้วยการอ่านพระสูตรและสวดมนต์ตลอดทั้งคืนเพื่อ อุทิศส่วนกุศลให้วิญญานของอะทซุโมะริ

จากบทขับร้องข้างต้นแสดงถึงการอุทิศส่วนกุศลด้วยการอ่านพระสูตรและการสวดมนต์ตลอดทั้งคืนซึ่งเป็นวิธีการอุทิศส่วนกุศลให้วิญญานและส่งผลให้วิญญานสามารถบรรลุธรรมได้ อย่างไรก็ตาม การสวดมนต์เพียงรอบเดียวก็สามารถทำให้วิญญานสามารถบรรลุธรรมได้เช่นกันดังปรากฏในบทขับร้องซึ่งเป็นการสนทนาระหว่างพระกับวิญญานของอะทชู่โมะริที่มาปรากฏในความฝันของพระดังนี้

ワキ 『うたてやな一念彌陀佛即滅無量の。罪障を晴らさん稱名の。法事を絶え
せず弔ふ功力に。何の因果は荒磯海の
シテ 『深き罪をも訪ひ浮かめ
ワキ 『身は成佛の得脱の縁
シテ 『これ又他生の功力なれば

(ชนะริ เค็นตะโร, 1982, pp. 133-134)

ตัวละครรอง: ช่างนำเวทนาเพราะในพระสูตรระบุว่า “การสวดมนต์ นะโม อมิตาภพุทธะเพียงครั้งเดียวก็ทำให้บาปทั้งหมดหายไปทันที” ข้าอุทิศส่วนกุศลโดยสวดมนต์ตลอดเวลาตั้งนั้นไม่มีทางที่บาปของท่านจะหลงเหลืออยู่

ตัวละครเอก: ท่านทำให้หลุดพ้นจากบาปที่ลุ่มลึกนี้หรือ

ตัวละครรอง: ใช่ และข้าปรารถนาบรรลุธรรมโดยหลุดพ้นจากความลุ่มหลง

ตัวละครเอก: การกล่าวเช่นนี้ทำให้ในที่สุดเกิดกุศลกรรมได้บรรลุธรรมในภพต่อไป

ความหมายของบทขับร้องข้างต้นแสดงหนทางนำไปสู่การบรรลุธรรมว่า การสวดมนต์ นะโม อมิตาภพุทธะเพียงครั้งเดียวถือเป็นการอุทิศส่วนกุศลที่สามารถส่งผลให้วิญญานสามารถบรรลุธรรมได้ อย่างไรก็ตาม ในบทละครในเรื่องนี้มีบทขับร้องแสดงถึงความตั้งใจของพระที่จะอุทิศส่วนกุศลด้วยการอ่านพระสูตรซึ่งเป็นบทสนทนาระหว่างพระกับชาวบ้านที่อาศัยอยู่ที่อ่าวซุมะหลังจากชาวบ้านเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับการสู้รบระหว่างตระกูลทะอิระกับตระกูลมิเนโมะโตะ และเหตุการณ์ในวาระสุดท้ายของชีวิตอะทชู่โมะริให้พระฟังจบแล้ว บทขับร้องมีดังนี้

狂言 「扱はその時の熊谷殿にて候か。左様の事とも存せず聊爾なる物語申して候免候へ。扱善に強きは悪にも強しと申すが、方々の事に候べし。彌々敦盛の御跡御弔ひあれかしと存じ候
ワキ 「いやいや苦しからず候。この所へ來り候も。敦盛の御跡御弔申さん爲にて候間。暫く逗留申し彌々ありがたき御經を讀誦し。かの御跡を懇に弔ひ申さうずるにて候

(ชนะริ เค็นตะโร, 1982, p. 132)

เคียวเง็น: ท่านคือคุมะงะเอะหรือ ข้าขอภัยที่เล่าเรื่องราวอย่างเสียมารยาทโดยไม่ทราบว่าเป็นใคร ไม่ว่าจะดีหรือร้ายก็ตามเรื่องราวมีมากมาย ขอให้ท่านอุทิศส่วนกุศลให้วิญญานของอะทชู่โมะริด้วย

ตัวละครรอง: นั่นไม่ใช่เรื่องลำบาก ข้ามาที่นี่เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้วิญญาณของอะทซุโมะริ
ข้าพักสักครู่แล้วจะอ่านพระสูตรที่น่ายินดีให้แก่วิญญาณของเขา

ความหมายของบทขับร้องข้างต้นแสดงวิธีอุทิศส่วนกุศลของพระด้วยการอ่านพระสูตรและแสดงให้เห็นว่า นอกจากพระที่แสดงความตั้งใจอุทิศส่วนกุศลด้วยตนเองแล้วยังมีชาวบ้านเป็นผู้ขอร้องพระให้อุทิศส่วนกุศลด้วย ยิ่งกว่านั้น ในเรื่องนี้มีบทขับร้องที่แสดงให้เห็นว่า อะทซุโมะริขอร้องพระให้อุทิศส่วนกุศลให้สองครั้ง

ครั้งแรก ชายตัดหญ้าซึ่งเป็นร่างแปลงของวิญญาณอะทซุโมะริขอร้องพระให้อุทิศส่วนกุศลโดยการขอร้องนั้นปรากฏในเรื่องหลังจากที่พระสนทนากับกลุ่มชายตัดหญ้าแล้วชายตัดหญ้าส่วนมากเดินทางกลับไป ยกเว้น ชายตัดหญ้าคนหนึ่งซึ่งแท้จริงแล้วชายผู้นี้เป็นร่างแปลงของวิญญาณอะทซุโมะริยังคงอยู่สนทนากับพระต่อไป บทขับร้องมีดังนี้

ワキ 「不思議やな餘の草刈たちは皆々歸り給ふに。御身一人留まり給ふ事。
何の故にてあるやらん
シテ 「何の故とか夕波の。聲を力に來りたり。十念授けおはしませ
ワキ 「易き事十念をば授け申すべし。それにつけてもおことは誰そ
シテ 「眞はわれは敦盛の。ゆかりの者にて候なり

(ชนะริ เค็นตะโร, 1982, pp. 129-130)

ตัวละครรอง: ข้างหน้าประหลาด บรรดาชายตัดหญ้าคนอื่น ๆ ต่างกลับกันหมดแล้วเหตุใดจึง
เหลือท่านเพียงผู้เดียว

ตัวละครเอก: ถามว่าเพราะเหตุใดหรือ แท้จริงแล้วข้ามาที่นี่เพื่อขอฟังเสียงสวดมนต์ ขอให้
ท่านสวดมนต์สิบรอบ

ตัวละครรอง: นั่นเป็นเรื่องง่าย ข้าจะสวดมนต์สิบรอบให้ แต่ท่านเป็นใคร

ตัวละครเอก: แท้จริงแล้วข้าคือผู้มีความผูกพันกับอะทซุโมะริ

จากข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่าชายตัดหญ้าซึ่งเป็นร่างแปลงของวิญญาณอะทซุโมะริขอร้องพระให้สวดมนต์สิบรอบ (十念) ซึ่งเป็นความเชื่อทางพุทธศาสนานิกายสุขาวดี (浄土宗) ว่าหากสวดมนต์สิบรอบแล้วทำให้สามารถไปจุติในแดนสุขาวดีได้

ครั้งที่สอง วิญญาณของอะทซุโมะริขอร้องพระให้อุทิศส่วนกุศลให้ขณะวิญญาณปรากฏร่างในความฝันของพระโดยเป็นบทขับร้องของคอรุสที่ขับร้องแทนวิญญาณของอะทซุโมะริตอนจบเรื่องดังนี้

地 「. . . 敵にてはなかりけり跡弔ひて、たび給へ跡弔ひてたび給へ

(ชนะริ เค็นตะโร, 1982, p. 138)

คอรุส: ...ท่านไม่ใช่ศัตรู จากนี้ไปก็ขอให้อุทิศส่วนกุศลให้ต่อไปอีก

บทละครโนเรื่องนี้มีบทขับร้องที่แสดงให้เห็นว่า นอกจากพระอุทิศส่วนกุศลให้วิญญาณของอะทซุโมะริแล้ววิญญาณของอะทซุโมะริอ่านพระสูตรพร้อมกันกับพระซึ่งเป็นสาเหตุให้วิญญาณสามารถบรรลุธรรมได้ดังนี้

シテ「眞はわれは敦盛の。ゆかりの者にて候なり
ワキ「ゆかりと聞けばなつかしやと。掌を合はせて南無阿彌陀佛
シテワキ「若我成佛十方世界。念佛衆生攝取不捨
地「捨てさせ給ふなよ。一聲だにも足りぬべきに。毎日毎夜のお弔ひ。あらあ
りがたやわが名をば。申さずとも明暮に。向ひて回向し給へる。その
名はわれといひ捨てて姿も見えず、失せにけり姿も見えず失せにけり
(ชนะนะริ เค็นตะโร, 1982, p. 130)

ตัวละครเอก: แท้จริงแล้วข้าคือผู้มีความผูกพันกับอะทซุโมะริ

ตัวละครรอง: ได้ยินว่า “ผู้มีความผูกพันกับอะทซุโมะริ” ทำให้ระลึกถึงอดีต พนมมือแล้ว
สวดมนต์ นะโม อมิตาภพุทธะ

ตัวละครเอกและตัวละครรอง: หากข้าพเจ้าสามารถบรรลุธรรมได้จะมารับมนุษย์ทุกคนบน
โลกนี้ไปยังแดนสุขาวัตี

คอรัส: ขอให้ท่านอย่าละทิ้งการปฏิบัติตามพระธรรม การได้ฟังพระธรรมที่น่ายินดีเช่นนี้แม้
เพียงครั้งเดียวก็เพียงพอแล้วแต่การได้รับการอุทิศส่วนกุศลจากท่านทุกคืนวันเป็น
เรื่องน่ายินดีอย่างแท้จริง แม้ไม่บอกชื่อของข้าแต่ท่านคงรู้อยู่แล้ว ข้าเป็นวิญญาณที่
ท่านอุทิศส่วนกุศลให้ทุกเช้าเย็น (หลังกล่าวจบแล้วร่างก็เลือนหายไป)

ข้อความข้างต้นที่ว่า 若我成佛十方世界。念佛衆生攝取不捨 ซึ่งแปลว่า “หากข้าพเจ้า
สามารถบรรลุธรรมได้จะมารับมนุษย์ทุกคนบนโลกนี้ไปยังแดนสุขาวัตี” เป็นข้อความที่อ้างมาจากพระ
สูตรชื่อ “อมิตายูรธยานสูตร” ซึ่งเป็นหนึ่งในสี่พระสูตรของนิกายสุขาวัตีโดยเนื้อหาเน้นวิธีการไปจุดไปยัง
แดนสุขาวัตี

จากการวิเคราะห์เรื่องการบรรลุธรรมของวิญญาณอะทซุโมะริดังกล่าวข้างต้นสรุปได้ว่า พระ
เป็นผู้อุทิศส่วนกุศลให้แก่วิญญาณของอะทซุโมะริด้วยการสวดมนต์และอ่านพระสูตร และวิญญาณ
ของอะทซุโมะริอ่านพระสูตรพร้อมกับพระทำให้วิญญาณสามารถบรรลุธรรมได้ และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องที่
ทำให้วิญญาณของอะทซุโมะริบรรลุธรรมได้ในบทละครโนเรื่องนี้มีสามคน ได้แก่ พระ อะทซุโมะริ และ
ชาวบ้าน โดยพระปรารถนาให้วิญญาณของอะทซุโมะริบรรลุธรรมเพราะพระเป็นผู้สังหารอะทซุโมะริ
และรู้สึกรำคาญอะทซุโมะริ ขณะที่อะทซุโมะริขอร้องพระเมื่อปรากฏร่างเป็นชายตัดหญ้าและเมื่อปรากฏ
ร่างในความฝันของพระ ส่วนชาวบ้านซึ่งแม้ไม่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับอะทซุโมะริแต่ปรารถนาให้
วิญญาณของอะทซุโมะริบรรลุธรรมจึงขอร้องพระให้ช่วยอุทิศส่วนกุศล

คิโยะทซุเนะ

บทละครโนเรื่องคิโยะทซุเนะแตกต่างจากบทละครโนประเภทอสุริเรื่องอื่น ๆ ที่มีกปรากฏตัวละครพระเป็นผู้อุทิศส่วนกุศลให้วิญญาณ หรือปรากฏตัวละครชาวบ้านเป็นผู้ขอร้องพระให้อุทิศส่วนกุศลให้วิญญาณ แต่บทละครโนเรื่องคิโยะทซุเนะมีบทขับร้องที่แสดงเนื้อหาเกี่ยวกับการสวดมนต์ในวาระสุดท้ายของชีวิตคิโยะทซุเนะซึ่งส่งผลให้วิญญาณสามารถบรรลุธรรมได้ดังนี้

地『. . . あら思ひ残さずやと。よそ目にはひたふる狂人と人や見るらん。よし人は何ともみるめをかりの夜の空。西に傾く月を見ればいざやわれも連れんと。南無阿彌陀佛弥陀如来。迎へさせ給へと。唯一聲を最期にて。船よりかつばと落汐の。底の水層と沈み行く憂き身の果ぞ悲しき
(ชะนะริ เค็นตะโร, 1982, p. 853)

คอร์ส: ...ไม่มีความคิดคำนึงเรื่องใดเหลือค้างอยู่ หากกระโดดลงไปในทะเลอาจมีคนมองว่าเป็นคนวิกลจริตแต่ไม่สนใจว่าใครจะคิดอย่างไร ตั้งใจจะไปแดนสุขาวดีเช่นเดียวกับดวงจันทร์ที่คล้อยไปทางทิศตะวันตก คำพูดที่เหลือไว้สุดท้ายคือ “นะโม อมิตาภพุทธะ ขอให้ท่านเสด็จมารับไปยังแดนสุขาวดี” หลังจากนั้น กระโดดจากเรือลงไปในทะเล

ข้อความข้างต้นเป็นบทขับร้องของคอร์สซึ่งขับร้องแทนคิโยะทซุเนะเพื่อเล่าเรื่องราวให้ภรรยาฟัง ความหมายของข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่าคิโยะทซุเนะตั้งจิตสวดมนต์ในวาระสุดท้ายของชีวิต นอกจากนี้มีบทขับร้องตอนท้ายเรื่องที่ระบุอย่างชัดเจนว่า วิญญาณของคิโยะทซุเนะสามารถบรรลุธรรมได้ดังนี้

地『. . . まことは最期の十念亂れぬ御法の船に。頼みしままに、疑ひもなくげにも心は清經がげにも心は、清經が佛果を得しこそありがたけれ
(ชะนะริ เค็นตะโร, 1982, p. 854)

คอร์ส: ...การสวดมนต์สิบรอบในวาระสุดท้ายของชีวิตด้วยจิตใจที่สงบทำให้สามารถบรรลุธรรมได้ตามปรารถนาอย่างไม่มีข้อสงสัยซึ่งเป็นเรื่องน่ายินดีอย่างยิ่ง

ความหมายของบทขับร้องทั้งสองข้างต้นแสดงถึงสาเหตุของการบรรลุธรรมอย่างชัดเจนว่าคิโยะทซุเนะสวดมนต์ก่อนปลิดชีวิตตนเอง

จากการวิเคราะห์เรื่องการบรรลุธรรมของวิญญาณคิโยะทซุเนะดังกล่าวข้างต้นสรุปได้ว่า ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องที่ทำให้วิญญาณของคิโยะทซุเนะบรรลุธรรมได้ในบทละครโนเรื่องนี้ คือ คิโยะทซุเนะขณะยังมีชีวิตอยู่และสาเหตุของการบรรลุธรรม คือ การสวดมนต์ในวาระสุดท้ายของชีวิต

ชะเนาะโมะริ

วิญญานของชะเนาะโมะริตกไปอยู่ในอสุรภูมิและทุกข์ทรมานเป็นระยะเวลายาวนานประมาณสองร้อยปี บทละครในเรื่องนี้มีบทขับร้องของคอรัสซึ่งขับร้องแทนวิญญานของชะเนาะโมะริ ขณะวิญญานมาปรากฏร่างในความฝันของพระโดยแสดงความปรารถนาในการบรรลุนิพพานของวิญญานอย่างชัดเจนดังนี้

地『. . . 今の身にては、それとても。何か寶の。池の蓮の臺こそ寶なるべけれ。げにや疑はぬ。法の教へは朽ちもせぬ。黄金の言葉多くせば。なかは至らざるべきなどかは至らざるべき
シテ『それ一念彌陀佛即滅無量罪
地『即ち廻向發願心。心を残す。ことなかれ
シテ『時至って今宵逢ひ難き御法を受け

(ชะเนาะริ เค็นตะโร, 1982, p. 1257)

คอรัส: หลังจากเสียชีวิตแล้วสิ่งเหล่านี้ (เสื้อผ้า) ไร้ประโยชน์ สิ่งที่ปรารถนามากคือการไปจุติในแดนสุขาวดี ส่วนการบรรลุนิพพานนั้นไม่ต้องสงสัย พระธรรมไม่มีวันสูญสิ้นไปจากโลก ขอเพียงสวดพระธรรมของพระพุทธเจ้าซ้ำกันหลายครั้งย่อมสามารถบรรลุนิพพานได้แน่นอน

ตัวละครเอก: ท่องสวดว่า นะโม อมิตาภพุทธะ เพียงครั้งเดียวทำให้บาปทั้งหมดสูญสิ้นไป

คอรัส: ดังนั้นขอให้ตั้งจิตมั่นต่อพระพุทธเจ้าและอย่าลืมนึกปรารถนาไปจุติในแดนสุขาวดี

ตัวละครเอก: คำคั้นนี้เวลาของข้ามาถึงแล้ว เวลาแห่งการรับคำสอนที่น่ายินดี

นอกจากบทขับร้องข้างต้นจะแสดงความปรารถนาในการบรรลุนิพพานแล้วยังกล่าวถึงการสวด “นะโม อมิตาภพุทธะ” ว่าสวดมนต์เพียงครั้งเดียวทำให้บาปสูญสิ้นได้ซึ่งหมายถึงการบรรลุนิพพานและสามารถไปจุติในแดนสุขาวดีได้ อย่างไรก็ตาม บทละครในเรื่องนี้มีบทขับร้องสองครั้งที่แสดงให้เห็นว่าวิญญานของชะเนาะโมะริสวดมนต์ซึ่งเป็นสาเหตุประการหนึ่งของการบรรลุนิพพานของวิญญานชะเนาะโมะริในเรื่องนี้

การสวดมนต์ครั้งแรกปรากฏในบทขับร้องของชายชราซึ่งเป็นร่างแปลงของวิญญานชะเนาะโมะริ และหลังการสวดมนต์แล้วมีบทขับร้องของพระที่ระบุว่า ชายชราสวดมนต์ประจำทุกวัน โดยบทขับร้องนี้เป็นการปรากฏตัวบนเวทีครั้งแรกของชายชราดังนี้

ワキ『それ西方は十萬億土。遠く生まるる道ながら。ここも己心の彌陀の國。
貴賤群集の稱名の聲
ワキツレ『日々夜やの法の場
ワキ『げにも誠に攝取不捨の
ワキツレ『誓ひに誰か
ワキ『残るべき

ワキワキヅレ『獨りなほ。佛の御名を尋ねみん。佛の御名を尋ねみん。おのおの歸る法の場。知るも知らぬも心引く誓ひの網に漏るべきや、知る人も。知らぬ人をも渡さばや彼の國へ行く法の船浮かむもやすき、道とかや浮かむもやすき道とかや

シテ『笙歌遙かに聞ゆ弧雲の上。聖衆來迎す落日の前。あらたふとや今日も又紫雲の立つて候ぞや。「鐘の音念佛の聲の聞え候。さては聴聞も今なるべし。さなきだに立居苦しき老の波の。寄りもつかずは法の場に。よそながらもや聴聞せん。『一念稱名の聲のうちには。攝取の光明曇らねども。老眼の通路猶以て明らかならず。よしよし少しは遅くとも。ここを去ること遠かるまじや南無阿彌陀佛

ワキ 「いかに翁。さても毎日の稱名に怠ることなし。

(ชนะริ เค็นตะโร, 1982, pp. 1246-1248)

ตัวละครรอง: แคนสุขาวดีทางทิศตะวันออกอยู่ห่างไกลมากแต่หากรู้แจ้งแล้วก็ไม่จำเป็นต้องไขว่คว้าไปไกลขนาดนั้น แคนสุขาวดีซึ่งเป็นดินแดนของพระอมิตาภพุทธะนั้นอยู่ในใจของแต่ละคน ไม่ว่าจะเป็นผู้ร่ำรวยหรือยากจน

ผู้ติดตามตัวละครรอง: หากมารวมตัวกันทุกคืนวัน ณ สถานเทศนาธรรม

ตัวละครรอง: จะไม่ทอดทิ้งอย่างแน่นอน (พระอมิตาภพุทธะเสด็จมารับไปแดนสุขาวดี)

ผู้ติดตามตัวละครรอง: ตามคำมั่นสัญญา ทุกคน

ตัวละครรอง: ไม่ละเว้นผู้ใด

ตัวละครรองและผู้ติดตามตัวละครรอง: หลังจากคนอื่นกลับไป เหลือเพียงลำพังให้สวดมนต์ไม่สิ ไม่ว่าจะรู้จักหรือไม่รู้จักพระธรรม พระอมิตาภพุทธะจะช่วยเหลือตามคำมั่นสัญญาโดยไม่ละเว้นผู้ใด ไม่ว่าจะเป็นคนที่ยังไม่รู้หรือไม่รู้ก็ตามพระอมิตาภพุทธะจะช่วยให้ไปยังแดนสุขาวดี เป็นหนทางไปสู่การบรรลุธรรมได้อย่างง่ายดาย

ตัวละครเอก: ได้ยินเสียงดนตรีจากบนท้องฟ้า พระโพธิสัตว์จากทางทิศตะวันตกเสด็จลงมารับแล้ว นำสรรเสริญยิ่ง วันนี้นี้ก็มีเมฆสีม่วงเช่นกัน ได้ยินเสียงระฆังและเสียงสวดมนต์ขณะนี้เป็นเวลาเหมาะสมอย่างยิ่งต่อการฟังเสียงนั้น แม้ว่าเขาจะไม่แข็งแรงพอจะเดินไปยังสถานเทศนาธรรมแต่จะยืนฟังจากสถานที่อื่น ท่านกล่าวว่า “หากสวดหนึ่งครั้งพระพุทเจ้าจะส่องแสงสว่าง เสด็จมารับไปแดนสุขาวดี” ชายชราที่สายตาพร่ามัวเช่นนี้มองไม่เห็นปลายทางที่จะเดินทางไป และด้วยจิตใจที่หลงทางทำให้ไม่สามารถบรรลุธรรมได้ ถึงแม้ว่าจะไม่สามารถไปได้อย่างรวดเร็วแต่หากเคลื่อนไปด้านหน้าโดยไม่เหน็ดเหนื่อยก็สามารถไปถึงปลายทางได้เพราะไม่ใช่สถานที่ไกลเกินไปนัก “นะโมอมิตาภพุทธะ”

ตัวละครรอง: ท่านชายชรา ท่านมาสวดมนต์ทุกวันโดยไม่ละเว้น

ครั้งที่สองปรากฏในบทขับร้องหลังจากวิญญาณของชะเนาะโมะริเล่าเรื่องราวในอดีตซึ่งเป็นวาระสุดท้ายของชีวิตให้พระฟังแล้ว บทขับร้องนี้เป็นของคอรส์ซึ่งขับร้องแทนวิญญาณของชะเนาะโมะริตอนจบเรื่องดังนี้

地 『. . . 南無阿彌陀佛。弔ひてたび給へ跡弔ひてたび給へ

(ชะเนาะริ เค็นตะโร, 1982, p. 1262)

คอรส์: ...ชะเนาะ โม อมิตาภพุทธะ ขอให้อุทิศส่วนกุศลเพื่อโลกหน้าของข้าด้วย

จากบทขับร้องข้างต้นซึ่งแสดงการสวดมนต์ของวิญญาณชะเนาะโมะริทั้งสองครั้ง ทำให้กล่าวได้ว่า สาเหตุของการบรรลุธรรมประการหนึ่งของวิญญาณในเรื่องนี้ คือ วิญญาณเป็นผู้สวดมนต์ด้วยตนเอง อย่างไรก็ตาม นอกจากวิญญาณของชะเนาะโมะริสวดมนต์ด้วยตนเองแล้วยังมีบุคคลอื่นที่เกี่ยวข้องกับการบรรลุธรรม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

บทละครโนเรื่องนี้มีบทขับร้องของชาวบ้านที่ขอร้องพระให้สวดมนต์อุทิศส่วนกุศลให้วิญญาณของชะเนาะโมะริดังนี้

狂言「さては日中の前後に獨言を仰せ候も。實盛の御亡心現れ給ふと存じ候間。實盛の御跡を御弔ひあれかしと存じ候

ワキ「我等もさやうに存じ候間。池のほとりに立ち越え。臨時の踊念佛を以て。かの御跡を弔ひ申さうずるにて候間。この由篠原の面々へ相觸れ候へ

狂言「皆々承り候へ。實盛の御跡御弔ひの爲。御上人篠原の池のほとりにて。臨時の踊念佛を御弔ひなされ候間。篠原の面々皆々參られ候へ。その分心得候へ。

(ชะเนาะริ เค็นตะโร, 1982, pp. 1253-1254)

เคียวเง็น: ถ้าเช่นนั้นการที่ท่านพูดคนเดียวในช่วงกลางวันเป็นการปรากฏร่างของวิญญาณชะเนาะโมะริ ขอให้ท่านอุทิศส่วนกุศลแก่วิญญาณของชะเนาะโมะริ

ตัวละครรอง: ข้าตั้งใจจะทำเช่นนั้นอยู่ก่อนแล้ว มายืนบริเวณข้างสระน้ำเพื่อสวดมนต์อุทิศส่วนกุศลให้วิญญาณ ขอให้มารวมกันที่สระน้ำแห่งฉิโนะวะระ

เคียวเง็น: ขอให้ทุกคนมาที่นี่เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้วิญญาณของชะเนาะโมะริ ขอให้ท่าน (พระ) อยู่บริเวณข้างสระน้ำและสวดมนต์อุทิศส่วนกุศล ขอให้ทุกคนที่ฉิโนะวะระมาที่นี่และตั้งใจ

นอกจากนี้ พระมีส่วนทำให้วิญญาณชะเนาะโมะริบรรลุธรรมได้ดังปรากฏในบทขับร้องต่อไปนี้

ワキ『いざや別時の稱名にて。かの幽靈を弔はんと

ワキワキヅレ『篠原の。池のほとりの法の水。池のほとりの法の水。深くぞ頼む稱名の聲澄み渡弔ひの。初夜より後夜に至るまで。心も西へ行く月の光とともに曇りなき。鉦を鳴らして夜もすがら

ワキ『南無阿彌陀佛南無阿彌陀佛
 後ジテ『極樂世界に行きぬれば。永く苦界を越え過ぎて。輪廻の古里隔たり
 ぬ。歡喜の心いくばくぞや。所は不退の所。命は無量壽佛となう。頼も
 しや。念々相續する人は
 地『念々毎に。往生す
 シテ『南無といつば
 地『即ちこれ歸命
 シテ『阿彌陀といつば
 地『その行この義をもつての故に
 シテ『必ず。往生を得べしとなり

(ชนะนริ เค็นตะโร, 1982, pp. 1254-1255)

ตัวละครรอง: ถ้าเช่นนั้นจะสวดมนต์ในวาระพิเศษเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้วิญญาณของ
 ชนะะโมะริ

ตัวละครรองและผู้ติดตามตัวละครรอง: สวดมนต์อยู่บริเวณสระน้ำของฉินะวะระโดยระลึก
 ถึงพระอมิตาภพุทธะ เปล่งเสียงสวดมนต์ตั้งแต่มยามเย็นจนรุ่งสาง เสียงตีระฆังผ่าน
 ช่วงค่ำคืน จิตใจสว่างราวกับแสงจันทร์ที่คล้อยไปทางทิศตะวันตก (ราวกับไปยังแดน
 สุขาวดีทางทิศตะวันตก)

ตัวละครรอง: นะโม อมิตาภพุทธะ นะโม อมิตาภพุทธะ

ตัวละครเอกองค์หลัง: หากได้ไปยังแดนสุขาวดีจะทำให้หลุดพ้นจากโลกที่เต็มไปด้วยความ
 ทุกข์ทรมานและโลกแห่งการเวียนว่ายตายเกิด ไม่มีสิ่งใดน่ายินดีมากกว่านี้ แดน
 สุขาวดีเป็นดินแดนแห่งความเป็นอมตะ พระอมิตาภพุทธะผู้ประเสริฐอย่างยิ่ง คนที่
 สวดมนต์เป็นประจำ

คอร์รัส: สวดมนต์หนึ่งครั้งสามารถไปจุติในแดนสุขาวดีได้

ตัวละครเอก: คำว่า “นะโม” หมายถึง

คอร์รัส: การปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งแสดงถึงจิตแห่งการวิงวอน

ตัวละครเอก: คำว่า “อมิตาภพุทธะ” หมายถึง

คอร์รัส: การช่วยฝึกปฏิบัติของสรรพสิ่งมีชีวิต

ตัวละครเอก: สามารถไปจุติในแดนสุขาวดีได้อย่างแน่นอน

บทขับร้องข้างต้นแสดงการอุทิศส่วนกุศลให้วิญญาณของชนะโมะริด้วยการสวดมนต์ของ
 พระซึ่งเกิดจากความตั้งใจของพระองค์ ยิ่งกว่านั้น ยังมีบทขับร้องซึ่งแสดงให้เห็นว่าวิญญาณของ
 ชนะะโมะริขอร้องพระให้ช่วยทำให้สามารถบรรลุธรรมโดยเป็นบทขับร้องของวิญญาณชนะโมะริ
 ขณะมาปรากฏร่างในความฝันของพระดังนี้

シテ『埋木の人知れぬ身と沈めども。心の池のいひがたき。修羅の苦患の數々を。浮かめてたばせ給へとよ

(ชนะนะริ เค็นตะโร, 1982, p. 1256)

ตัวละครเอก: หลังจากเสียชีวิตแล้วกลายเป็นไม่มีใครรู้จัก ต้องทุกข์ทรมานต่าง ๆ นานาในอสุรภูมิโดยไม่อาจอธิบายได้ กรุณาทำให้สามารถบรรลุนิพพานได้ด้วย

จากการวิเคราะห์เรื่องการบรรลุนิพพานของวิญญานชนะนะโมะริดังกล่าวข้างต้นสรุปได้ว่า ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องที่ทำให้วิญญานของชนะนะโมะริสามารถบรรลุนิพพานได้ในบทละครเรื่องนี้มีสามคน ได้แก่ พระ ขาวบ้าน และชนะนะโมะริ โดยพระมีความตั้งใจอุทิศส่วนกุศลให้วิญญานด้วยการสวดมนต์อยู่ก่อนแล้ว และต่อมาชาวบ้านขอร้องพระให้อุทิศส่วนกุศลให้วิญญานอีกครั้งหนึ่ง ส่วนชนะนะโมะริขอร้องพระสองครั้งซึ่งครั้งแรกวิญญานขอร้องขณะมาปรากฏร่างในความฝันของพระ และครั้งที่สองวิญญานขอร้องตอนจบเรื่อง ทั้งนี้ สาเหตุของการบรรลุนิพพานมีสองประการ ได้แก่ การสวดมนต์อุทิศส่วนกุศลโดยพระ และการสวดมนต์โดยวิญญานของชนะนะโมะริสองครั้งซึ่งครั้งแรกเป็นการสวดมนต์โดยชายชราซึ่งเป็นร่างแปลงของวิญญานชนะนะโมะริ และครั้งที่สองเป็นการสวดมนต์โดยวิญญานของชนะนะโมะริตอนจบเรื่อง

ทะเลาะโนะริ

วิญญานของทะเลาะโนะริในบทละครเรื่องนี้ทะเลาะโนะริทุกข์ทรมานในอสุรภูมิในช่วงระยะเวลาประมาณ 20-57 ปี และมีบทขบถเกี่ยวกับการอุทิศส่วนกุศลของพระเพื่อให้วิญญานของทะเลาะโนะริสามารถบรรลุนิพพานได้ แต่พระในบทละครเรื่องนี้ไม่ได้ตั้งใจอุทิศส่วนกุศลให้วิญญานด้วยตนเองตั้งแต่แรก พระได้ฟังคำพูดของชายชราอาชีพตัดไม้ซึ่งเป็นร่างแปลงของวิญญานทะเลาะโนะริจึงรู้สึกสะกิดใจและอุทิศส่วนกุศลแก่วิญญานดังกล่าวข้างต้นต่อไป

シテ「. . . 痛はしやわれ等がやうなる海士だにも。常は立ち寄り弔ひ申すに。お僧たちはなど逆縁ながら弔ひ給はぬ。おろかにまします人々かな

(ชนะนะริ เค็นตะโร, 1982, p. 1910)

ตัวละครเอก: ...ช่างน่าเจ็บปวดยิ่งนัก แม้แต่ชาวประมงอย่างพวกเราก็ยังมาอุทิศส่วนกุศล เหตุใดบรรดาพระที่แหวะผ่านมาจึงไม่อุทิศส่วนกุศล ช่างเป็นผู้ที่ไม่ใส่ใจอย่างแท้จริง

หลังจากพระได้ฟังคำพูดของชายชราอาชีพตัดไม้ดังกล่าวข้างต้นแล้วจึงพนมมือและอุทิศส่วนกุศลให้วิญญานดังกล่าวข้างต้นต่อไปซึ่งเป็นของชายชราอาชีพตัดไม้และคอร์สที่ขบถแทนพระดังนี้

地『名も忠度の聲聞きて花の臺に座し給へ

シテ『ありがたや今よりは。かく弔ひの聲聞きて佛果を得んぞ嬉しき

地『不思議や今の老人の。手向の聲を身に受けて。悦ぶ氣色見えたるは何の故にてあるやらん

シテ『お僧に弔はれ申さんとて。これまで來れりと

(ชนะนริ เค็นตะโร, 1982, pp. 1911-1912)

คอร์ส: ขอให้ฟังพระสูตรตั้งชื่อ¹³และจงบรรลุนิพพานเสีย

ตัวละครเอก: ขอบุคุณท่าน รู้สึกยินดีอย่างยิ่งที่บัดนี้สามารถบรรลุนิพพานเพราะได้รับการอุทิศส่วนกุศลเช่นนี้

คอร์ส: นำประหลาด เหตุใดชายชราผู้นี้รู้สึกยินดีเรื่องเสียงจากการอุทิศส่วนกุศลราวกับเป็นเรื่องของตนเอง

ตัวละครเอก: ข้ามาที่นี่เพื่อรับการอุทิศส่วนกุศลจากท่าน

หลังจากพระอุทิศส่วนกุศลให้วิญญานด้วยการอ่านพระสูตรครั้งหนึ่งแล้วตั้งบทขับร้องข้างต้น พระได้พบกับชาวบ้านและสนทนากันเกี่ยวกับเรื่องราวในวาระสุดท้ายของชีวิตหะตะโนะริ ต่อมา ชาวบ้านขอร้องพระให้อุทิศส่วนกุศลให้วิญญานของหะตะโนะริตั้งบทขับร้องต่อไปนี้

狂言「これは奇特なる事を承り候ものかな。さては忠度の御亡心現れ。御言葉をかはし給ふと存じ候間。暫く御逗留あつて。忠度の御跡御弔ひあれかしと存じ候

ワキ「暫く逗留申し。ありがたき御經を讀誦し。かの御跡を懇に弔ひ申さうするにて候

(ชนะนริ เค็นตะโร, 1982, p. 1914)

เคียวเง็น: เรื่องนี้น่าประหลาดใจอย่างยิ่ง คิดว่าวิญญานของหะตะโนะริมาปรากฏร่างและสนทนากับท่าน ขอให้ท่านพักค้างคืนและอุทิศส่วนกุศลให้วิญญานของหะตะโนะริ
ก่อน

ตัวละครรอง: พักค้างคืนและอ่านพระสูตรที่นายยก้องเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้วิญญาน

ข้อความข้างต้นเป็นการสนทนาระหว่างชาวบ้านกับพระหลังจากชายชราเลื่อนหายไปและชาวบ้านเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับหะตะโนะริให้พระฟังจบแล้ว ความหมายของบทขับร้องข้างต้นแสดงให้เห็นว่า พระอุทิศส่วนกุศลให้วิญญานของหะตะโนะริด้วยการอ่านพระสูตรเป็นครั้งที่สอง

นอกจากชาวบ้านแล้ววิญญานของหะตะโนะริขอร้องพระให้อุทิศส่วนกุศลให้ตั้งบทขับร้องต่อไปนี้ซึ่งเป็นของคอร์สที่ขับร้องแทนวิญญานของหะตะโนะริในตอนท้ายเรื่อง

¹³ ชื่อของหะตะโนะริ (忠度) พ้องเสียงกับคำว่า หะตะโนะริ (唯法) ที่แปลว่า พระสูตร

地「. . . わが跡弔ひてたび給へ。木蔭を旅の宿とせば。花こそあるじなりけれ

(ชนะนริ เค็นตะโร, 1982, pp. 1919-1920)

คอร์ส: ... ขอให้อุทิศส่วนกุศลให้วิญญาณของข้าด้วย หากใช้ร่มไม้นี้เป็นที่พักระหว่างเดินทาง ดอกไม้จะเป็นเจ้าของที่พัก และข้าเป็นเจ้าของดอกไม้นั้น

การอุทิศส่วนกุศลเพื่อให้วิญญาณบรรลุนิรมิตได้ในบทละครในเรื่องทะเลาะโนะรินอกจากการอ่านพระสูตรโดยพระดั่งการวิเคราะห์ข้างต้นแล้วยังมีการภาวนาโดยทะเลาะโนะรินดั่งบทขับร้องของคอร์สซึ่งขับร้องแทนวิญญาณของทะเลาะโนะริน แสดงให้เห็นฉากวาระสุดท้ายของชีวิตทะเลาะโนะรินดังนี้

地「. . . 西拜まんと言ひて。光明遍照十方世界念佛衆生攝取不捨と言ひし。御聲の下よりも。痛はしやあへなくも。六彌太太刀を抜き持ち終に御首を、打ち落す

(ชนะนริ เค็นตะโร, 1982, p. 1918)

คอร์ส: ...อธิษฐานเรื่องแดนสุขาวดีทางทิศตะวันตก และขณะที่ภาวนาว่า “แสงแห่งพระอมิตายามุททะส่องสว่างไปยังโลกทั่วทุกสารทิศ เสด็จมารับสรรพสัตว์ที่ท่องเที่ยวโดยไม่ทอดทิ้ง” ทะคะสุมิใช้ดาบใหญ่ฟันลงมาที่คอของทะเลาะโนะรินขาดและหล่นลงมาที่พื้น

จากการวิเคราะห์เรื่องการบรรลุนิรมิตของวิญญาณทะเลาะโนะรินดังกล่าวข้างต้นสรุปได้ว่า ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องที่ทำให้วิญญาณของทะเลาะโนะรินสามารถบรรลุนิรมิตได้ในบทละครเรื่องนี้สามคน ได้แก่ พระ ชาวบ้าน และทะเลาะโนะริน (ขณะยังมีชีวิตอยู่และหลังเสียชีวิตแล้ว) โดยพระไม่ได้มีความตั้งใจจะอุทิศส่วนกุศลให้แก่วิญญาณมาก่อนแต่หลังจากที่ชายชราตัดไม้ซึ่งเป็นร่างแปลงของวิญญาณทะเลาะโนะรินกล่าวสะกิดใจแล้วจึงอุทิศส่วนกุศลให้ด้วยการอ่านพระสูตร และต่อมาชาวบ้านขอร้องพระให้อุทิศส่วนกุศลให้วิญญาณอีกครั้งหนึ่ง ส่วนทะเลาะโนะรินภาวนาขณะยังมีชีวิตอยู่ และกล่าวถ้อยคำสะกิดใจพระหลังทะเลาะโนะรินเสียชีวิตแล้วรวมทั้งวิญญาณทะเลาะโนะรินขอร้องพระให้อุทิศส่วนกุศลให้ ทั้งนี้ สาเหตุของการบรรลุนิรมิตมีสองประการ ได้แก่ การอ่านพระสูตรเพื่ออุทิศส่วนกุศลโดยพระ และการภาวนาโดยทะเลาะโนะรินขณะยังมีชีวิตอยู่

มิชิโมะริ

วิญญาณของมิชิโมะริตกไปอยู่ในอสุรภูมิแล้วแต่ไม่ปรากฏบทขับร้องแสดงระยะเวลาที่อยู่ในอสุรภูมิ วิญญาณมิชิโมะรินี้มีโอกาสบรรลุนิรมิตได้แต่มีอุปสรรคดั่งที่ชิบะ โทะโมะเกกิ (1994, pp. 68-69) กล่าวว่า สาเหตุที่ทำให้วิญญาณของมิชิโมะรินี้ยังไม่สามารถบรรลุนิรมิตได้มีหลายประการ เช่น วิญญาณยังยึดติดในเรื่องความรักที่มีต่อโคะสะอิโณ และวิญญาณยังไม่ได้รับการอุทิศส่วนกุศลอย่างเพียงพอ

จากโคะสะอิโธเพราะนางกระโดดน้ำเพื่อปลิดชีวิตตนเองก่อนจึงไม่สามารถอุทิศส่วนกุศลให้วิญญาณของมิชิโมะริได้ตามที่มิชิโมะริปรารถนา

ในบทละครโนเรื่องมิชิโมะริมีบทขับร้องซึ่งเป็นของคอรุสที่ขับร้องแทนวิญญาณของมิชิโมะริ โดยเนื้อหาเป็นการเล่าเรื่องราวในอดีตให้พระฟังเรื่องที่เคยขอร้องให้โคะสะอิโธอุทิศส่วนกุศลให้หลังจากมิชิโมะริเสียชีวิตลงแล้ว

地『既に軍。明日にきはまりぬ。痛はしや御身は通盛ならでこの中に。頼むべき人なし。われともかくもなるならば。都に歸り忘れずは。亡き跡弔ひてたび給へ。

(ชนะริ เค็นตะโร, 1982, p. 2907)

คอรุส: คิดว่าการสู้รบในวันพรุ่งนี้จะเป็นครั้งสุดท้ายแล้ว นำเวทนาที่นอกจากข้าแล้วเจ้าไม่มีใครพึ่งพาได้อีก หากข้าเสียชีวิตแล้วจงกลับไปเมืองหลวง และ หากไม่สามารถลี้ภัยได้ขอให้อุทิศส่วนกุศลให้วิญญาณข้าด้วย

อย่างไรก็ตาม โคะสะอิโธไม่ได้อุทิศส่วนกุศลให้วิญญาณของมิชิโมะริเพราะนางปลิดชีวิตตนเองด้วยการกระโดดลงไปในทะเลหลังจากได้รับข่าวการเสียชีวิตของมิชิโมะริ

ในบทละครโนเรื่องมิชิโมะริมีบทขับร้องหลายช่วงที่แสดงให้เห็นว่าวิญญาณในเรื่องนี้สามารถบรรลุธรรมได้ เริ่มตั้งแต่การปรากฏตัวบนเวทีครั้งแรกของพระโดยมีบทขับร้องเกี่ยวกับการอุทิศส่วนกุศลให้วิญญาณดังนี้

ワキ「これは阿波の鳴門に一夏を送る僧にて候。さてもこの浦は。平家の一門果て給ひたる所なれば痛はしく存じ。毎夜この磯邊に出でて御經を讀に奉り候。唯今も出でて弔ひ申さばやと思ひ候

(ชนะริ เค็นตะโร, 1982, p. 2897)

ตัวละครรอง: ข้าเป็นพระที่อยู่ระหว่างจำพรรษาอิชิเงะ ณ ะรุโตะ แคว้นอะวะ และอุทิศส่วนกุศลด้วยการอ่านพระสูตรทุกคืนโดยไปที่ชายหาดเพราะรู้สึกเวทนาที่บรรดาคณของตระกูลทะอิระต้องมาจบชีวิตลงที่อ่าวแห่งนี้

ความหมายของข้อความข้างต้นไม่ได้ระบุชัดเจนว่า พระอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ใดเป็นพิเศษแต่เป็นการกล่าวโดยรวมถึงการอุทิศส่วนกุศลด้วยการอ่านพระสูตรให้วิญญาณของบรรดาคณในตระกูลทะอิระ และต่อมา เมื่อชายชราพบกับหญิงสาวประมงซึ่งเป็นร่างแปลงของวิญญาณมิชิโมะริกับโคะสะอิโธปรากฏตัวบนเวทีก็มีบทขับร้องแสดงให้เห็นว่าวิญญาณได้ยินเสียงอ่านพระสูตรและชักชวนกันฟังเสียงอ่านพระสูตรนั้นดังนี้

シテツレ『苦よりくぐる夜の雨の。蘆間に通ふ風ならでは。音するものも波枕に。夢か現かお經の聲の。嵐につれて聞ゆるぞや。楫音を静め唐船を抑へて。聽聞せばやと思ひ候

(ชนะนะริ เค็นตะโร, 1982, p. 2899)

ตัวละครเอกและผู้ติดตาม: ได้ยินเสียงฝนยามค่ำคืนที่รั่วไหลผ่านหลังคาเรือเข้ามา หรือเสียงลมพัดผ่านต้นอะมิ นอกจากนี้แล้วอาจเป็นเพราะกำลังฝันไป ได้ยินเสียงอ่านพระสูตรล่องลอยมากับเสียงลมพายุ ระวังอย่าให้เกิดเสียงจากไม้พายเรือ มาลองฟังเสียงอ่านพระสูตรกัน

หลังจากนั้น พระเรียกให้ชายชราชาวประมงนำเรือเข้าหาฝั่งและใช้แสงสว่างจากการเผาต้นอะมิของชายชราชาวประมงเป็นแสงสว่างเพื่ออ่านพระสูตร ดังปรากฏในบทขับร้องซึ่งเป็นการสนทนาระหว่างชายชราชาวประมงกับพระดังนี้

ワキ『蘆火の影をかりそめに。お經を開き讀誦する

シテ『ありがたや漁する。業は蘆火と思ひしに

ワキ『よき燈火に

シテ『鳴門の海の

シテワキ『弘誓深如海歴劫不思議の機縁によりて。五十展轉の隨喜功德品

地『げにありがたやこの經の。おもてぞ暗き浦風も。蘆火の影を吹きたてて。

聽聞するぞありがたき。『龍女變成と聞く時は。龍女變成と聞く時は。

姥も頼もしやおほちはいふに及ばず。願ひも三つの車の蘆火は清くあか

すべし猶々お經、遊ばせ猶々お經遊ばせ

ワキ「あら嬉しや候。火の光にて心靜に御經を讀み奉りて候。まづまづこの浦

は。平家の一門果て給ひたる所なれば。毎夜この磯邊に出でて御經を讀

み奉り候。とりわき如何なる人この浦にて果て給ひて候ぞ委しく御物語

り候へ

(ชนะนะริ เค็นตะโร, 1982, pp. 2900-2901)

ตัวละครรอง: ต้องการยืมแสงสว่างจากการเผาต้นอะมิเพื่อเปิดพระสูตรอ่าน

ตัวละครเอก: นำยื่นตัวอย่างยิ่ง ไฟจากการเผาต้นอะมิที่ใช้ในการประมงสามารถช่วยล้างบาป

จากการฆ่าสัตว์ เคยคิดว่าการทำประมงเป็นการทำบาปมาโดยตลอด

ตัวละครรอง: หากใช้แสงไฟเพื่ออ่านพระสูตรแล้วแสงไฟนั้นเป็นแสงดีที่นำสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย

ไปสู่แดนสุขาวดี

ตัวละครเอก: ทะเลที่อ่าวนะรุโตะ

ตัวละครเอกและตัวละครรอง: พระสังฆกรรมปุณทริกสูตรระบุไว้ว่า “จิตอธิษฐานของพระ

โพธิสัตว์ที่ตั้งใจช่วยสรรพสิ่งให้หลุดพ้นนั้นลึกซึ้งดุจน้ำทะเล และไม่มีวันเปลี่ยนแปลง

ไปตลอดกาล” กุศลบุญจากการอ่านพระสูตรจะแพร่ไปยังหลายสิบคน

คอร์ส: นำยื่นตัวอย่างแท้จริง แม้ว่าหน้ากระดาษของพระสูตรเคยมีดมิดแต่เมื่อสายลมของ

อ่าวพัดโชยมา ทำให้แสงจากการเผาต้นอะมิสว่างขึ้นและเอื้อต่อการอ่านพระสูตร

การที่สามารถฟังการอ่านพระสูตรเป็นเรื่องน่ายินดีอย่างแท้จริง แม้แต่ธิดาของมังกร
ยังเปลี่ยนร่างเป็นผู้ชายและไปจุติในแดนสุขาวดีทางทิศตะวันตก ดังนั้น คิดว่าผู้หญิง
คนนี้ก็สามรถบรรลุธรรมได้เช่นกัน ยิ่งหากเป็นผู้ชายด้วยแล้วย่อมสามารถบรรลุ
ธรรมได้ ข้าจะทำให้แสงจากการเผาต้นอะฉิมสว่างขึ้นอีก ขอให้ท่านอ่านพระสูตรมาก
ยิ่งขึ้นไปอีก

ตัวละครรอง: ยินดีอย่างยิ่ง สามารถอ่านพระสูตรได้เพราะแสงนี้ พวกอาตมามาที่ชายหาดนี้
ทุกคืนเพื่ออ่านพระสูตรเพราะอ่าวนี้เป็นสถานที่ที่บรรดาคนของตระกูลทะอิระจบ
ชีวิตลง ขอให้ท่านเล่าเรื่องราวว่าในบรรดาคนของตระกูลทะอิระนั้น มีใครบ้างที่จบ
ชีวิตลงที่นี่

จากความหมายของบทขับร้องข้างต้น นอกจากแสดงให้เห็นว่าแสงสว่างจากการเผาต้นอะฉิม
ของชายชราชาวประมงมีส่วนให้พระสามารถอ่านพระสูตรได้แล้ว ยังแสดงให้เห็นว่าชายชราชาวประมง
ขอร้องพระให้อ่านพระสูตรมากยิ่งขึ้นเพราะต้องการได้รับการอุทิศส่วนกุศลจากพระ และยังมี
ขอร้องพระให้อุทิศส่วนกุศลอีกครั้งหนึ่งในตอนจบเรื่องโดยเป็นบทขับร้องของคอร์สที่ขับร้องแทน
วิญญาณของมิชิโมะริซึ่งเนื้อหาแสดงเรื่องราวในวาระสุดท้ายของชีวิตมิชิโมะริ วิญญาณไปสู่สุภูมิ
และต่อมาสามารถบรรลุธรรมได้ดังนี้

地『近江の國の住人に。近江の國の住人に。木村の源五重章が鞭を上げて驅け
來る。通盛少しも騒がず。抜き設けたる太刀なれば。兜の。眞向ちやう
と打ち返す太刀にてさし違へ共に修羅道の苦を受くる。憐みを垂れ給
ひ、よく弔ひてたび給へ

地『讀誦の聲を聞く時は。讀誦の聲を聞く時は。悪鬼心を和らげ。忍辱慈悲の
姿にて。菩薩もここに來迎す。成佛得脱の。身となり行くぞありがたき
身となり行くぞありがたき

(ชนะนะริ เค็นตะโร, 1982, pp. 2908-2909)

คอร์ส: คิมุระ โนะ เก็งโงะฉิมเงอะกิระซึ่งอาศัยอยู่ที่แคว้นโอมิ ยกแสร้งขึ้นและควมม้าเข้ามา
ใกล้แต่มิชิโมะริดึงดาบใหญ่ออกมาเตรียมไว้โดยมิได้หวั่นเกรงแม้แต่น้อย มิชิโมะริ
ฟาดดาบลงบนหมวกนักรบของศัตรู ทั้งคู่ต่อสู้แลกดาบกันจนเสียชีวิตทั้งสองฝ่าย
วิญญาณตกลงไปสู่สุภูมิและได้รับความทุกข์ทรมาน ขอให้ท่านเวทนาและอุทิศ
ส่วนกุศลให้ด้วย

คอร์ส: เมื่อได้ยินเสียงอ่านพระสูตร บรรดาปีศาจร้ายมีจิตใจสงบขึ้น พระโพธิสัตว์มาปรากฏ
ร่างที่มีจิตเมตตาอีกซึ่งโดยอดทนต่อความทุกข์ยากทั้งหลายเพื่อช่วยสิ่งมีชีวิตและรับ
ไปสู่แดนสุขาวดี การที่สามารถบรรลุธรรมโดยหลุดพ้นจากความทุกข์เรื่องการเกิด
และดับเป็นสิ่งที่น่ายินดีอย่างยิ่ง

นอกจากชายชราชาวประมงซึ่งเป็นร่างแปลงของวิญญาณมิชิโมะริแล้วยังมีการขอร้องโดยชาวบ้านให้พระอุทิศส่วนกุศลให้วิญญาณของมิชิโมะริกับโคะสะอิโธซึ่งเป็นบทขับร้องแสดงการสนทนาระหว่างชาวบ้านกับพระดังนี้

ワキ 「懇に御物語り候ものかな。尋ね申すも餘の儀にあらず。御身以前に老人と若き女性の來られ。御經を聽聞なされ候程に。則ち言葉をかはして候へば。通盛小宰相の局の御事を身の上のやうに申され。二人ともに海に入り給ふと見て姿を見失うて候よ

狂言 「これは奇特なる事を承り候ものかな。さては通盛夫婦の御亡心現れ。御經御聽聞ありたると存じ候間。通盛夫婦の御跡を御弔ひあれかしと存じ候

ワキ 「近頃不思議なる事にて候程に。愈々ありがたき御經を讀誦し。かの御跡を懇に弔ひ申さうずるにて候

(ชนะนะริ เค็นตะโร, 1982, p. 2904)

ตัวละครรอง: ช่างเป็นตำนานที่น่าสนใจ ก่อนหน้านั้นมีชายชราและหญิงสาวมาที่นี่เพื่อฟังเสียงอ่านพระสูตร ต่อมาได้สนทนากับทั้งคู่แล้วพบว่าทั้งคู่เล่าเรื่องของมิชิโมะริและโคะสะอิโธราวกับว่าเป็นเรื่องของตัวเอง หลังจากนั้นทั้งคู่หายตัวไปโดยกระโดดลงไปในทะเล

เคียวเง็น: เรื่องนี้น่าประหลาดใจอย่างยิ่ง คิดว่าวิญญาณของมิชิโมะริและภรรยาจะมาปรากฏร่างเพื่อฟังเสียงอ่านพระสูตร ขอให้ท่านอุทิศส่วนกุศลให้วิญญาณของมิชิโมะริและภรรยาด้วย

ตัวละครรอง: เป็นเรื่องน่าประหลาด จะอ่านพระสูตรที่น่ายินดีเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้วิญญาณ

การอุทิศส่วนกุศลโดยพระในเรื่องนี้กระทำด้วยการอ่านพระสูตรและมีบทขับร้องที่แสดงว่าวิญญาณมิชิโมะริเปล่งเสียงอ่านพระสูตรไปพร้อมกับพระโดยเป็นบทขับร้องขณะที่พระอ่านพระสูตรเพื่ออุทิศส่วนกุศลหลังจากพระสนทนากับชาวบ้านเรียบร้อยแล้วดังนี้

ワキワキヅレ 『この八軸の誓ひにて。この八軸の誓ひにて。一人も漏らさじの。方便品を讀誦する。如我昔所願

ワキ 『如我昔所願

後ジテ 『今者已満足

ワキ 『化一切衆生

シテ 『皆令入佛道の

地 『通盛夫婦。お經に引かれて。立ち歸る波の

シテ 『あらありがたの。御法やな

(ชนะนะริ เค็นตะโร, 1982, p. 2905)

ตัวละครรองและผู้ติดตามตัวละครรอง: จะอ่านพระสุทรโไฮเป็นฮนที่กล่าวถึงเรื่องที่ทุกคนสามารถบรรลุธรรมได้ซึ่งเป็นกุศลบุญในเล่มที่แปดของพระสังฆธรรมปุณฺฑริกสูตร “เป็นความปรารถนาตั้งเดิม”

ตัวละครรอง: เป็นตั้งความปรารถนาตั้งเดิม

ตัวละครเอกขององค์หลัง: บัดนี้พอใจแล้ว

ตัวละครรอง: เปลี่ยนสิ่งมีชีวิตทั้งหมด

ตัวละครเอก: ให้เข้าสู่วิถีแห่งพุทธ

คอร์ส: มิชิโมะริและภรรยากลับมาแล้วด้วยกุศลบุญแห่งพระสุทรนี้

ตัวละครเอก: เป็นพระสุทรที่น่ายินดีอย่างยิ่ง

จากการวิเคราะห์เรื่องการบรรลุธรรมของวิญญานมิชิโมะริดังกล่าวข้างต้นสรุปได้ว่า ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องที่ทำให้วิญญานของมิชิโมะริสามารถบรรลุธรรมได้ในบทธระครโนเรื่องนี้มีสามคน ได้แก่ พระชาวบ้าน และมิชิโมะริ โดยตอนต้นเรื่องมีบทขับร้องแสดงว่า พระตั้งใจอุทิศส่วนกุศลให้วิญญานของคนในตระกูลทะอิระโดยไม่เฉพาะเจาะจงใครเป็นพิเศษ และต่อมาชาวบ้านและวิญญานของมิชิโมะริขอร้องพระให้อุทิศส่วนกุศลให้วิญญาน ทั้งนี้ สาเหตุของการบรรลุธรรมมีสองประการ ได้แก่ การอ่านพระสุทรเพื่ออุทิศส่วนกุศลโดยพระ และการเปล่งเสียงอ่านพระสุทรโดยวิญญานของมิชิโมะริพร้อมกับพระ

ยะฉิมะ

วิญญานของโยะฉิมัทซุเนะตกไปอยู่ในอสุรภูมิแล้วแต่มาปรากฏร่างบนโลกมนุษย์และพรรณนาเรื่องราวการสู้รบในสงครามเก็มเปะอิ บทธระครโนเรื่องนี้ไม่มีตัวละครใดที่ขอร้องพระให้อุทิศส่วนกุศลให้วิญญานของโยะฉิมัทซุเนะ มีเพียงบทขับร้องของพระที่แสดงถึงการอ่านพระสุทรโดยเป็นการสนทนาระหว่างพระกับชาวบ้านเรื่องการปรากฏร่างของวิญญานโยะฉิมัทซุเนะดังนี้

狂言「これは奇特なる事を仰せ候ものかな。さては義經の亡心現れ給ひたると存じ候間。御逗留あつて義經の誠の様體を御覽あれかしと存じ候ワキ「暫く逗留申し。ありがたき御經を讀誦し。重ねて奇特を見うずるにて候
(ชะนะริ เค็นตะโร, 1982, p. 3156)

เคียวเง็น: เรื่องนี้น่าประหลาดใจ วิญญานของโยะฉิมัทซุเนะมาเปิดเผยความรู้สึก ดังนั้นขอให้ท่านพักค้างคืนก่อนเพื่อพบกับโยะฉิมัทซุเนะ

ตัวละครรอง: จะพักค้างคืนและอ่านพระสุทรที่น่ายินดีเพื่อเฝ้าดูเรื่องราวน่าประหลาด

ความหมายของบทขับร้องข้างต้นแสดงให้เห็นว่า พระอ่านพระสูตรเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้
วิญญานของโยะมิทซุเนะซึ่งส่งผลให้วิญญานสามารถบรรลุธรรมได้

จากการวิเคราะห์เกี่ยวกับเรื่องการบรรลุธรรมของวิญญานโยะมิทซุเนะดังกล่าวข้างต้นสรุป
ได้ว่า ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องที่ทำให้วิญญานของโยะมิทซุเนะสามารถบรรลุธรรมได้ในบทละครในเรื่องนี้มี
เพียงคนเดียว คือ พระ ทั้งนี้ สาเหตุของการบรรลุธรรม คือ การอ่านพระสูตรเพื่ออุทิศส่วนกุศลโดย
พระ

โยะริมะซะ

วิญญานของโยะริมะซะในบทละครในเรื่องโยะริมะซะตกไปอยู่ในอสุรภูมิแล้ว พระเป็นผู้
อุทิศส่วนกุศลให้แก่วิญญานดังปรากฏในบทขับร้องซึ่งเป็นการสนทนาระหว่างพระกับชายชราซึ่งเป็น
ร่างแปลงของวิญญานโยะริมะซะโดยเนื้อหาแสดงความขอบคุณต่อพระเรื่องการอุทิศส่วนกุศลดังนี้

シテ「げによく御弔ひ候ものかな。しかもその宮軍の月も日も今日に當りて候
はいかに

ワキ「何とその宮軍の月も日も今日に當りたると候や

(ชนะริ เค็นตะโร, 1982, p. 3304)

ตัวละครเอก: ขอบคุณที่ช่วยอุทิศส่วนกุศลให้ ช่างนำประหลาดที่เหตุการณ์สู้รบของเจ้าชาย
โมะชิอิโตะตรงกับวันนี้เดือนนี้พอดี

ตัวละครรอง: อะไรนะ เหตุการณ์สู้รบของเจ้าชายโมะชิอิโตะตรงกับวันนี้เดือนนี้พอดีหรือ

บทขับร้องข้างต้นแสดงให้เห็นว่า พระอุทิศส่วนกุศลให้วิญญานของโยะริมะซะแล้วแต่ยังไม่
ปรากฏวิธีการอุทิศส่วนกุศล บทขับร้องต่อไปนี้เป็นสนทนาระหว่างพระกับชาวบ้านซึ่งเนื้อหาแสดง
วิธีการอุทิศส่วนกุศลด้วยการอ่านพระสูตรของพระ และแสดงให้เห็นว่าชาวบ้านขอรับพระให้อุทิศ
ส่วนกุศลให้วิญญานของโยะริมะซะดังนี้

狂言「これは言語道斷奇特なる事を仰せ候ものかな。總じてこの邊にさやうの
御方は御座なく候が。我等の推量申すに。御僧貴くましますにより。頼
政の御亡心現れ給ひ。御言葉を交はされたと存じ候間。暫く御逗留あ
つて。頼政の御跡御弔ひあれかしと存じ候

ワキ「我等もさやうに存じ候間。暫く逗留申し。ありがたき御經を讀誦し。か
の御跡を懇に弔ひ申さうずるにて候

(ชนะริ เค็นตะโร, 1982, p. 3306)

เคียวเง็น: เรื่องที่ท่านเล่ามาช่างน่าประหลาด บริเวณนี้ไม่มีคนเช่นนั้นอาศัยอยู่เลย แต่ข้า
คาดคะเนจากคำพูดของท่านแล้วคงเป็นวิญญานของโยะริมะซะมาปรากฏร่างและได้

สนทนาแลกเปลี่ยนกัน ดังนั้น ขอให้ท่านพักค้างคืนก่อนและอุทิศส่วนกุศลให้
วิญญานของโยะริมะซะด้วย

ตัวละครรอง: ข้าก็คิดเช่นนั้น จะพักค้างคืนและอ่านพระสูตรที่นำยินดีเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้
วิญญาน

นอกจากชาวบ้านแล้วยังมีบทขับร้องสองช่วงที่วิญญานของโยะริมะซะขอร้องพระให้อุทิศ
ส่วนกุศลโดยช่วงแรกเป็นการสนทนาระหว่างพระกับวิญญานของโยะริมะซะขณะปรากฏร่างในความ
ฝันของพระดังนี้

シテ 『はかなかりける。心かな。「あら尊の御事や。なほなほ御經讀み給へ
ワキ 『不思議やな法體の身にて甲冑を帯し。御經讀めと承るは。いかさま聞き
つる源三位の。その幽靈にてましますか
シテ 「げにや紅は園生に植ゑても隠れなし。『名乗らぬさきに。「頼政と御覽
ずるこそ恥ずかしけれ。ただただ御經讀に給へ

(ชนะนะริ เค็นตะโร, 1982, p. 3308)

ตัวละครเอก: สิ่งนั้นไม่จริงยั่งยืน แต่ขอขอบคุณท่าน ขอให้อ่านพระสูตรมากยิ่งขึ้นไปอีก

ตัวละครรอง: น่าประหลาดใจ ท่านสวมเสื้อเกราะมาและบอกให้อ่านพระสูตร ท่านคือ
วิญญานของโยะริมะซะเมื่อสักครู่นี้ใช่หรือไม่

ตัวละครเอก: เป็นดังสุภาษิตที่ว่า “ดอกไม้สีแดงนั้นแม้ว่าจะปลุกท่ามกลางห้วงานานาชนิด
แต่ก็เห็นชัดเจนอยู่ดี” แม้ว่าข้าไม่ได้แนะนำตัวแต่ท่านก็รู้ว่าข้าคือโยะริมะซะ ช่างเป็น
เรื่องน่าละอาย ขอให้ท่านช่วยอ่านพระสูตร

บทขับร้องข้างต้นแสดงการขอร้องพระให้อุทิศส่วนกุศลให้โดยมีประโยคขอร้องสองครั้ง และ
ยังมีบทขับร้องอีกช่วงหนึ่งที่แสดงการขอร้องโดยวิญญานของโยะริมะซะโดยเป็นบทขับร้องของคอร์ส
ที่ขับร้องแทนวิญญานของโยะริมะซะและบรรยายฉากท้ายสุดของเรื่องดังนี้

地 『跡弔ひ給へ御僧よ。假初ながらこれとて。他生の種の縁に今。扇の芝の
草の蔭に。歸るとて失せにけり立ち歸るとて失せにけり

(ชนะนะริ เค็นตะโร, 1982, p. 3313)

คอร์ส: ขอให้ท่านอุทิศส่วนกุศลให้ด้วย การได้พบกันในครั้งนี้เป็นเพราะโชคชะตาจากชาติ
ก่อน หลังกล่าวจบแล้วเลือนหายไปซึ่งมองแล้วคล้ายกับการกลับไปสู่เงาของต้นหญ้า
ในสนามหญ้ารูปพัด

บทละครในเรื่องนี้มีบทขับร้องที่แสดงการบรรลุลกรรมของวิญญานโยะริมะซะซึ่งเป็นการ
สนทนาระหว่างพระกับวิญญานของโยะริมะซะที่มาปรากฏในความฝันของพระดังนี้

ワキ『御心安く思し召せ。五十展轉の功力だに。成佛まさに疑ひなし。まして
 やこれは直道に
 シテ『弔ひなせる法の力
 ワキ『合ひに合ひたり所の名も
 シテ『平等院の庭の面
 ワキ『思ひ出でたり
 シテ『佛在世に
 地『佛の説きし法の場。佛の説きし法の場。ここぞ平等大慧の。功力に頼政
 が。佛果を得んぞありがたき

(ชนะริ เค็นตะโร, 1982, pp. 3308-3309)

ตัวละครรอง: โปรตวางใจ อาตมาจะอ่านพระสูตรและพลาณภาพแห่งพระสูตรนี้จะต่อเนื่อง
 ไปยังคนถึง 50 รุ่นให้สามารถบรรลุธรรมได้

ตัวละครเอก: ด้วยพลาณภาพแห่งพระสูตรที่ท่านอุทิศส่วนกุศลให้

ตัวละครรอง: ชื่อสถานที่แห่งนี้เหมาะสมกับพระธรรม

ตัวละครเอก: สวนของวัดเปียวโดอิน

ตัวละครรอง: เป็นสถานที่แห่งความทรงจำ

ตัวละครเอก: ขณะที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ายังมีชีวิตอยู่นั้น

คอร์ส: ทรงแสดงพระธรรม ช่างเหมาะสมกับชื่อของวัดแห่งนี้ เป็นสถานที่ซึ่งเต็มเปี่ยมไป
 ด้วยพลาณภาพที่ยิ่งใหญ่และเสมอภาค และด้วยพลังนั้นทำให้โยะริมะซะสามารถ
 บรรลุธรรมได้ ช่างน่ายินดีอย่างยิ่ง

จากการวิเคราะห์เรื่องการบรรลุธรรมของวิญญานโยะริมะซะดังกล่าวข้างต้นสรุปได้ว่า ผู้มี
 ส่วนเกี่ยวข้องที่ทำให้วิญญานของโยะริมะซะสามารถบรรลุธรรมได้ในบทละครโนเรื่องนี้มีสามคน
 ได้แก่ พระ ชาวบ้าน และโยะริมะซะ โดยพระอุทิศส่วนกุศลให้แก่วิญญานเพราะพระรู้สึกเวทนา
 หลังจากได้ยินเรื่องราวในวาระสุดท้ายของชีวิตโยะริมะซะจากชายชราซึ่งเป็นร่างแปลงของวิญญาน
 โยะริมะซะ และต่อมาชาวบ้านขอร้องพระให้อุทิศส่วนกุศลให้วิญญานอีกครั้งหนึ่ง ส่วนวิญญานของ
 โยะริมะซะขอร้องพระให้อุทิศส่วนกุศลให้รวมสามครั้ง ทั้งนี้ สาเหตุของการบรรลุธรรม คือ การอ่าน
 พระสูตรเพื่ออุทิศส่วนกุศลโดยพระ

สรุป

บทนี้วิเคราะห์เรื่องการบรรลุธรรมของวิญญานนักรบในบทละครโนของเสะอะมิ 7 เรื่อง
 ได้แก่ อะทซุโมะริ คิโยะทซุเนะ ชะเนะโมะริ ทะคะโนะริ มิชิโมะริ ยะฉิมะ และ โยะริมะซะ โดย
 วิเคราะห์ประเด็นตัวละครที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการบรรลุธรรมของวิญญาน และหนทางนำไปสู่การ
 บรรลุธรรมซึ่งผลการวิเคราะห์สรุปดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 4.1 การบรรลุลักษณะของวิญญาณนักรบในบทละครโนของเสะอะมิ

ชื่อบทละครโน	ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการบรรลุลักษณะ	หนทางนำไปสู่การบรรลุลักษณะ
อะทซุโมะริ	1. พระ (ตั้งใจอยู่ก่อนแล้ว) 2. ชาวบ้าน (ขอร้องพระ) 3. อะทซุโมะริ (วิญญาณและชายตัดหญ้าซึ่งเป็นร่างแปลงของวิญญาณขอร้องพระ)	1. พระอุทิศส่วนกุศลด้วยการสวดมนต์และการอ่านพระสูตร 2. วิญญาณของอะทซุโมะริอ่านพระสูตรพร้อมพระ
คิโยะทซุเนะ	คิโยะทซุเนะขณะยังมีชีวิตอยู่	คิโยะทซุเนะสวดมนต์สืบทอดก่อนปลดชีวิตตนเอง
ชะเนะโมะริ	1. พระ (ตั้งใจอยู่ก่อนแล้ว) 2. ชาวบ้าน (ขอร้องพระ) 3. ชะเนะโมะริ (วิญญาณขอร้องพระ)	1. พระอุทิศส่วนกุศลด้วยการสวดมนต์ 2. วิญญาณของชะเนะโมะริสวดมนต์
ทะคะโนะริ	1. พระ (ไม่ได้ตั้งใจมาก่อนแต่อุทิศส่วนกุศลหลังจากสนทนากับชายชราตัดไม้ซึ่งเป็นร่างแปลงของวิญญาณทะคะโนะริ) 2. ชาวบ้าน (ขอร้องพระ) 3. ทะคะโนะริ (ภาวณาขณะยังมีชีวิตอยู่และวิญญาณขอร้องพระ)	1. พระอุทิศส่วนกุศลด้วยการอ่านพระสูตร 2. ทะคะโนะริสวดมนต์ในวาระสุดท้ายของชีวิต
มิชิโมะริ	1. พระ (ตั้งใจมาก่อนแต่ไม่ระบุว่าอุทิศให้ใครเป็นพิเศษ) 2. ชาวบ้าน (ขอร้องพระ) 3. มิชิโมะริ (วิญญาณขอร้องพระ)	1. พระอุทิศส่วนกุศลด้วยการอ่านพระสูตร 2. วิญญาณของมิชิโมะริอ่านพระสูตรพร้อมพระ
ยะฉิมะ	พระ (ไม่ได้ตั้งใจมาก่อนแต่อุทิศส่วนกุศลหลังจากสนทนากับชาวบ้านแล้ว)	พระอุทิศส่วนกุศลด้วยการอ่านพระสูตร
โยะริมะชะ	1. พระ (ไม่ได้ตั้งใจมาก่อนแต่อุทิศส่วนกุศลหลังจากสนทนากับชายชราซึ่งเป็นร่างแปลงของโยะริมะชะแล้ว) 2. ชาวบ้าน (ขอร้องพระ) 3. โยะริมะชะ (วิญญาณขอร้องพระ)	พระอุทิศส่วนกุศลด้วยการอ่านพระสูตร

ที่มา : สรุปรubyผู้วิจัย

บทที่ 5

สรุปและอภิปรายผล

งานวิจัยนี้วิเคราะห์เรื่องการตกรอกและการบรรลุนิยามของวิญญาณนักรบในบทละครโนของเสอะอะมิ 7 เรื่อง ได้แก่ อะทซุโมะริ คิโยะทซุเนะ ซะเนะโมะริ ทะตะโนะริ มิชิโมะริ ยะฉิมะ และโยะริมะซะ บทนี้นำเสนอผลการวิเคราะห์และอภิปรายผลของการวิจัยโดยแบ่งเป็น 3 หัวข้อ ได้แก่ 1. สรุปและอภิปรายผลการวิจัย 2. ผลการทดสอบสมมติฐาน และ 3. ข้อเสนอแนะ

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

เนื้อเรื่องเกี่ยวกับวิญญาณนักรบในบทละครโนของเสอะอะมิ ทั้ง 7 เรื่องเป็นผลงานของผู้แต่งบทละครโนที่จินตนาการเรื่องราวหลังความตายของนักรบโดยวิญญาณของนักรบตกไปอยู่ในอสุภุมิ แล้วแต่มาปรากฏร่างชั่วคราวบนโลกมนุษย์ทั้งแบบที่ปรากฏร่างเป็นมนุษย์และเป็นวิญญาณ เนื้อเรื่องของทั้ง 7 เรื่องแสดงการอุทิศส่วนกุศลให้วิญญาณของนักรบซึ่งส่งผลให้วิญญาณบรรลุนิยามและสามารถไปจุติในแดนสุขาวดี

1. ความน่าสนใจของตัวละครเอก

นักรบในบทละครโนของเสอะอะมิ จำนวน 7 เรื่องในงานวิจัยนี้ส่วนมากปรากฏร่างเป็นมนุษย์ในเบื้องต้นและต่อมาปรากฏร่างเป็นวิญญาณดังรายละเอียดในตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 5.1 การปรากฏร่างของวิญญาณนักรบในบทละครโนของเสอะอะมิ

ชื่อบทละครโน	การปรากฏร่างเป็นมนุษย์	การปรากฏร่างเป็นวิญญาณ
อะทซุโมะริ	ชายตัดหญ้า	ปรากฏในความฝันของพระ
คิโยะทซุเนะ	ไม่ปรากฏร่างเป็นมนุษย์	ปรากฏในความฝันของภรรยา
ซะเนะโมะริ	ชายชรา	ปรากฏในความฝันของพระ
ทะตะโนะริ	ชายชราอาชีพตัดไม้	ปรากฏในความฝันของพระ
มิชิโมะริ	ชายชราอาชีพประมง	ปรากฏต่อหน้าพระ
ยะฉิมะ	ชายชราอาชีพประมง	ปรากฏในความฝันของพระ
โยะริมะซะ	ชายชรา	ปรากฏในความฝันของพระ

ที่มา : สรุปโดยผู้วิจัย

จากตารางข้างต้นพบว่า บทละครโนจำนวน 7 เรื่องในงานวิจัยนี้มี 6 เรื่องที่วิญญาณนักรบ มาปรากฏร่างเป็นมนุษย์ในเบื้องต้นและต่อมาปรากฏร่างเป็นวิญญาณ ได้แก่ วิญญาณนักรบในเรื่อง อะทซุโมะริปรากฏร่างเป็นชายตัดหญ้า เรื่องชะเนะโมะริและเรื่องโยะริมะชะปรากฏร่างเป็นชายชรา เรื่องทะคะโนะริปรากฏร่างเป็นชายชราอาชีพตัดไม้ และเรื่องมิชิโมะริและเรื่องยะมิมะปรากฏร่างเป็นชายชราอาชีพประมง ส่วนอีก 1 เรื่องคือวิญญาณนักรบในเรื่องคิโยะทซุเนะไม่ได้ปรากฏร่างเป็นมนุษย์ แต่ปรากฏร่างเป็นวิญญาณในความฝันของภรรยา

การที่วิญญาณนักรบส่วนมากปรากฏร่างเป็นมนุษย์ในเบื้องต้นและเป็นชนชั้นสามัญซึ่งมี สถานภาพแตกต่างจากชนชั้นก่อนเสียชีวิต คือ ชนชั้นนักรบ สันนิษฐานได้ว่าผู้แต่งบทละครโนอาจ ต้องการนำเสนอภาพของตัวละครที่น่าเห็นใจ สังเกตได้จากวิญญาณนักรบจำนวน 5 ใน 6 เรื่อง (เรื่อง ชะเนะโมะริ เรื่องทะคะโนะริ เรื่องมิชิโมะริ เรื่องยะมิมะ และเรื่องโยะริมะชะ) ปรากฏร่างเป็นชายชรา ซึ่งเป็นวัยที่พลกำลังสู้วัยหนุ่มไม่ได้ ส่วนอีก 1 เรื่องคือผู้ชายในเรื่องอะทซุโมะริที่ไม่ได้ระบุชัดเจนว่า เป็นชายชราแต่มีอาชีพตัดไม้ซึ่งเป็นอาชีพที่ต้องตรากตรำงานอย่างหนักเช่นเดียวกับอาชีพของชายชรา จำนวน 3 เรื่องซึ่งประกอบอาชีพตัดไม้ (เรื่องทะคะโนะริ) และอาชีพประมง (เรื่องมิชิโมะริและเรื่อง ยะมิมะ) ส่วนชายชราในเรื่องชะเนะโมะริไม่ปรากฏเรื่องการประกอบอาชีพแต่ปรากฏบทขับร้องที่ แสดงความอ่อนแอของชายชราดังนี้

シテサシ『. . . さなきだに立居苦しき老の波の。寄りもつかずは法の場に。
よそながらもや聴聞せん。

(ชะเนะริ เค็นตะโร, 1982, p. 1247)

ตัวละครเอก: ...แม้กระนั้นก็ตาม เนื่องจากเป็นชายชราผู้ซึ่งขาไม่แข็งแรงพอแม้แต่จะยืน
เช่นนี้ ดังนั้นจึงไม่สามารถเดินเข้าใกล้สถานเทศนาธรรมได้และขอไปฟังเสียงจากที่
อื่น

การนำเสนอภาพของตัวละครที่น่าเห็นใจเป็นการสร้างตัวละครให้อยู่ในฐานะพร้อมรับความ ช่วยเหลือจากผู้อื่นซึ่งผลการวิเคราะห์เรื่องการบรรลุธรรมในงานวิจัยนี้สอดคล้องกับข้อสันนิษฐาน กล่าวคือ วิญญาณของนักรบในบทละครโนจำนวน 6 เรื่องที่ปรากฏร่างเป็นมนุษย์ที่น่าเห็นใจ (เรื่อง อะทซุโมะริ เรื่องชะเนะโมะริ เรื่องทะคะโนะริ เรื่องมิชิโมะริ เรื่องยะมิมะ และเรื่องโยะริมะชะ) ล้วน สามารถบรรลุธรรมได้ด้วยความช่วยเหลือของผู้อื่นด้วย ได้แก่ พระและชาวบ้าน ส่วนเรื่องคิโยะทซุเนะ เป็นบทละครโนเรื่องเดียวในงานวิจัยนี้ที่วิญญาณไม่ได้ปรากฏร่างเป็นมนุษย์ การบรรลุธรรมของ วิญญาณคิโยะทซุเนะสามารถเกิดขึ้นได้ด้วยการสวดมนต์สืบทอดก่อนปลิดชีวิตตนเองของคิโยะทซุเนะ ขณะยังมีชีวิตอยู่

2. พลังของวิญญาณบนโลกมนุษย์

จากบทละครโนจำนวน 7 เรื่องในงานวิจัยนี้มี 2 เรื่องที่นักรบซึ่งกลายเป็นวิญญาณแล้วมีชีวิตอยู่ในช่วงเวลาใกล้เคียงกับตัวละครอื่น ได้แก่ เรื่องอะทซุโมะริและเรื่องคิโยะทซุเนะ กล่าวคือ พระในเรื่องอะทซุโมะริออกบวชเพราะเป็นผู้ลงมือสังหารอะทซุโมะริ และลูกน้องในเรื่องคิโยะทซุเนะนำเส้นผมซึ่งเป็นของต่างหน้าไปมอบให้ภรรยาของคิโยะทซุเนะ ดังนั้นเหตุการณ์ในทั้งสองเรื่องนี้จึงเกิดขึ้นหลังการเสียชีวิตของนักรบไม่นานนัก

วิญญาณของคิโยะทซุเนะไม่ปรากฏร่างเป็นมนุษย์ ส่วนวิญญาณของอะทซุโมะริปรากฏร่างเป็นชายตัดหญ้าที่อาจเป็นชายหนุ่มซึ่งแตกต่างจากเรื่องอื่น ๆ ที่เหลืออีก 5 เรื่อง (เรื่องชะเนะโมะริ เรื่องทะคะโนะริ เรื่องมิชิโมะริ เรื่องยะมิมะ และเรื่องโยะริมะซะ) ที่ระบุว่าวิญญาณปรากฏร่างเป็นชายชรา สันนิษฐานได้ว่า วิญญาณของคนเสียชีวิตได้ไม่นานอาจมีพลังไม่มากพอในการปรากฏร่างเป็นมนุษย์ วิญญาณของคิโยะทซุเนะในเรื่องนี้จึงปรากฏร่างได้เพียงในความฝันของภรรยาเท่านั้น ส่วนวิญญาณของอะทซุโมะริปรากฏร่างทั้งในความฝันของพระและปรากฏร่างเป็นชายตัดหญ้าโดยผู้แต่งบทละครโนอาจต้องการนำเสนอว่า อะทซุโมะริยังเสียชีวิตได้ไม่นานจึงไม่ปรากฏร่างเป็นชายชรา

กล่าวโดยสรุปคือ หากเสียชีวิตได้ไม่นานวิญญาณยังมีพลังไม่มากพอในการปรากฏร่างเป็นมนุษย์แต่สามารถปรากฏร่างในความฝันได้ เมื่อระยะเวลาผ่านไปวิญญาณมีพลังมากขึ้นทำให้สามารถปรากฏร่างเป็นมนุษย์ในวัยเยาว์ได้ และยิ่งนานวันวิญญาณยังมีพลังมากขึ้นทำให้ปรากฏร่างเป็นมนุษย์ในวัยชรา

3. ระยะเวลาแห่งความทุกข์ทรมานของวิญญาณในสุรภูมิ

จากบทละครโนจำนวน 7 เรื่องในงานวิจัยนี้มี 2 เรื่องที่มีบทขับร้องที่สามารถเชื่อมโยงไปสู่การวิเคราะห์ระยะเวลาที่วิญญาณได้รับความทุกข์ทรมานในสุรภูมิ ได้แก่ วิญญาณของชะเนะโมะริประมาณ 200 ปีและวิญญาณของทะคะโนะริประมาณ 20-57 ปี ส่วนเรื่องอื่น ๆ ที่เหลืออีก 5 เรื่อง (เรื่องอะทซุโมะริ เรื่องคิโยะทซุเนะ เรื่องมิชิโมะริ เรื่องยะมิมะ และเรื่องโยะริมะซะ) ไม่ปรากฏระยะเวลาที่วิญญาณได้รับความทุกข์ทรมานอย่างแน่ชัด อย่างไรก็ตาม จากการอภิปรายผลในหัวข้อข้างต้นเกี่ยวกับเรื่องพลังของวิญญาณในการปรากฏร่างบนโลกมนุษย์ทำให้สามารถวิเคราะห์เรื่องระยะเวลาที่วิญญาณทุกข์ทรมานในสุรภูมิได้ดังนี้

เรื่องคิโยะทซุเนะมีบทขับร้องแสดงสภาพของสุรภูมิซึ่งแสดงให้เห็นความทุกข์ทรมานที่วิญญาณได้รับ แม้ไม่มีบทขับร้องระบุระยะเวลาที่ได้รับความทุกข์ทรมานแต่มีความเป็นไปได้ที่วิญญาณของคิโยะทซุเนะทุกข์ทรมานในสุรภูมิเป็นเวลาน้อยกว่าวิญญาณของอะทซุโมะริเพราะอะทซุโมะริเสียชีวิตเป็นเวลานานกว่าคิโยะทซุเนะ ดังการวิเคราะห์ในหัวข้ออภิปรายข้างต้นว่า วิญญาณ

ของอะทซุโมะริมีพลังในการปรากฏร่างเป็นมนุษย์และปรากฏร่างในความฝันจึงเสียชีวิตมาเป็นเวลานานกว่าวิญญาณของคิโยะทซุเนะซึ่งมีพลังเพียงการปรากฏร่างในความฝันเท่านั้น

วิญญาณในเรื่องมิชิโมะริ เรื่องยะมิมะ และเรื่องโยะริมะซะปรากฏร่างเป็นชายชรา ดังนั้น มีความเป็นไปได้ที่นักรบในทั้งสามเรื่องเสียชีวิตมานานแล้วและมากกว่าวิญญาณในเรื่องอะทซุโมะริและเรื่องคิโยะทซุเนะ แต่ไม่สามารถนำมาวิเคราะห์เปรียบเทียบกับวิญญาณในเรื่องชะเนะโมะริและเรื่องทะตะโนะริได้

กล่าวโดยสรุปคือ หากเรียงลำดับวิญญาณที่ได้รับความทุกข์ทรมานในอสุภุมิเป็นระยะเวลา น้อยที่สุดไปหามากที่สุดสามารถเรียงได้อย่างแนชัด 4 เรื่องดังนี้ เรื่องคิโยะทซุเนะ เรื่องอะทซุโมะริ เรื่องทะตะโนะริ และเรื่องชะเนะโมะริ ส่วนวิญญาณในอีก 3 เรื่อง ได้แก่ เรื่องมิชิโมะริ เรื่องยะมิมะ และเรื่องโยะริมะซะไม่สามารถระบุได้ว่าวิญญาณเรื่องใดได้รับความทุกข์ทรมานในอสุภุมินานกว่า เรื่องใดแต่วิญญาณในทั้ง 3 เรื่องได้รับความทุกข์ทรมานนานกว่าวิญญาณในเรื่องอะทซุโมะริเพราะ วิญญาณของทั้ง 3 เรื่องมีพลังในการปรากฏร่างเป็นชายชรา

4. อานุภาพของการสวดมนต์และการอ่านพระสูตร

หนทางนำไปสู่การบรรลุธรรมของวิญญาณนักรบในบทละครโนของเสอะอะมิ มีสองวิธี ได้แก่ การสวดมนต์และการอ่านพระสูตรซึ่งมีทั้งแบบที่ปฏิบัติโดยพระและปฏิบัติโดยนักรบเอง ทั้งนี้ ผลการวิเคราะห์ในงานวิจัยนี้พบว่า บทละครโนส่วนมากปรากฏข้อความแสดงเรื่องอานุภาพของการสวดมนต์ และการอ่านพระสูตรดังรายละเอียดในตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 5.2 อานุภาพของการสวดมนต์และการอ่านพระสูตรที่ปรากฏในบทละครโนเรื่องที่ศึกษา

ชื่อบทละครโน	ตัวอย่างข้อความ
อะทซุโมะริ	การสวดนะโม อมิตาภพุทธะเพียงครั้งเดียวก็ทำให้บาปทั้งหมดหายไปทันทีและพระสวดมนต์อุทิศส่วนกุศลให้วิญญาณของอะทซุโมะริอย่างสม่าเสมอตั้งนั้นไม่มีทางที่บาปของอะทซุโมะริจะหลงเหลืออยู่
คิโยะทซุเนะ	คิโยะทซุเนะสวดนะโม อมิตาภพุทธะก่อนปลิดชีวิตตนเองและขอให้พระโพธิสัตว์เสด็จมารับไปแดนสุขาวดี และในตอนจบมีข้อความว่า วิญญาณของคิโยะทซุเนะสามารถบรรลุธรรมได้ตามความปรารถนาเพราะสวดมนต์สืบรอยด้วยใจสงบตอนวาระสุดท้ายของชีวิต
ชะเนะโมะริ	การสวดนะโม อมิตาภพุทธะเพียงครั้งเดียวทำให้บาปทั้งหมดสูญสิ้นไป นอกจากนี้ การสวดมนต์เป็นหนทางไปสู่การบรรลุธรรมได้อย่างง่ายดาย พระอมิตาภพุทธะช่วยเหลือโดยไม่ละเว้นผู้ใดตามคำมั่นสัญญาด้วยการพาไปแดนสุขาวดี

ชื่อบทละครโน	ตัวอย่างข้อความ
ทหะดะโนะริ	วิญญานของทหะดะโนะริขอบคุณพระที่อุทิศส่วนกุศลให้ทำให้สามารถบรรลุนิพพานได้ และมีข้อความว่า ทหะดะโนะริภาวนาถึงพระอมิตายาพุทธะและแดนสุขาวดีก่อนถูกสังหารในสนามรบ
มิชิโมะริ	การอ่านพระสูตรทำให้สรรพสิ่งสามารถไปจุติในแดนสุขาวดีได้ดังที่พระสังฆกรรมปุณฺฑริกสูตรระบุว่า “จิตอธิษฐานของพระโพธิสัตว์ที่ตั้งใจช่วยสรรพสิ่งให้หลุดพ้นนั้นลึกซึ้งดุจน้ำทะเล และไม่มีวันเปลี่ยนแปลงไปตลอดกาล” และตอนจบมีข้อความว่า เสียงอ่านพระสูตรทำให้วิญญานชั่วร้ายสงบลง และเป็นเรื่องน่ายินดีที่พระโพธิสัตว์ปรากฏร่างด้วยความเมตตาเพื่อช่วยสรรพสิ่งให้หลุดพ้นจากความทุกข์ยาก สามารถบรรลุนิพพานได้และไปจุติในแดนสุขาวดี
ยะมิมะ	ไม่ปรากฏข้อความเกี่ยวกับอานุภาพของการสวดมนต์และการอ่านพระสูตร
โยะริมะชะ	พลาณภาพแห่งพระสูตรทำให้คนหลายรุ่นสามารถบรรลุนิพพานได้อย่างต่อเนื่อง และพระพุทธรูปเจ้ามีความเสมอภาคในการช่วยให้สรรพสิ่งบรรลุนิพพาน วิญญานของโยะริมะชะสามารถบรรลุนิพพานได้ด้วยกุศลบุญนี้

ที่มา : สรุปรูปโดยผู้วิจัย

จากตารางข้างต้นพบว่า บทละครโนจำนวน 7 เรื่องในงานวิจัยนี้มีเรื่องยะมิมะเพียงเรื่องเดียวที่ไม่ปรากฏข้อความแสดงอานุภาพของการสวดมนต์และการอ่านพระสูตร ส่วนที่เหลือ 6 เรื่องแสดงอานุภาพซึ่งสรุปได้ 3 ประการดังนี้ ทำให้บาปทั้งหมดที่ทำมาหมดสิ้นไป ทำให้วิญญานชั่วร้ายสงบลง และทำให้สามารถบรรลุนิพพานได้

บทละครโนที่ปรากฏข้อความแสดงอานุภาพที่ทำให้บาปหมดสิ้นไปมี 2 เรื่อง ได้แก่ เรื่องอะทชิโมะริ และเรื่องชะเนะโมะริ และบทละครโนที่มีข้อความแสดงอานุภาพที่ทำให้วิญญานชั่วร้ายสงบลงมี 1 เรื่อง คือ เรื่องมิชิโมะริ ส่วนบทละครโนที่มีข้อความแสดงการบรรลุนิพพานของวิญญานนักรบมี 4 เรื่อง ได้แก่ เรื่องคิโยะทชิเนะ เรื่องทหะดะโนะริ เรื่องมิชิโมะริ และเรื่องโยะริมะชะ ขณะที่วิญญานในเรื่องที่เหลืออีก 3 เรื่อง (เรื่องอะทชิโมะริ เรื่องชะเนะโมะริ และเรื่องยะมิมะ) แม้ไม่มีข้อความแสดงการบรรลุนิพพานแต่ทุกเรื่องมีการอุทิศส่วนกุศลให้วิญญานโดยพระและบางเรื่องวิญญานสวดมนต์หรืออ่านพระสูตรดังรายละเอียดในหัวข้อสรุป บทที่ 4 ตารางที่ 4.1 ดังนั้น วิญญานนักรบใน 3 เรื่องนี้จึงสามารถบรรลุนิพพานได้

ประเด็นที่น่าสนใจ คือ บทละครโนจำนวน 7 เรื่องในงานวิจัยนี้มี 2 เรื่องที่นักรบสวดมนต์ในวาระสุดท้ายของชีวิต ได้แก่ เรื่องคิโยะทชิเนะ และเรื่องทหะดะโนะริ แต่วิญญานของทั้งคู่กลับตกไปอยู่ในอสุภภูมิหลังเสียชีวิตแล้ว ต่อมาจึงสามารถบรรลุนิพพานได้ซึ่งสันนิษฐานว่า อุปสรรคที่ทำให้วิญญานไม่

สามารถไปบรรลุธรรมได้ทันทีคือวิญญานยังมีความยึดติดต่อเรื่องราวที่เกิดขึ้นในอดีต และวิญญานของนักรบในบทละครโนจำนวน 7 เรื่องในงานวิจัยนี้มีความยึดติดลุ่มหลงเรื่องต่าง ๆ ในอดีตดังปรากฏในตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 5.3 ความยึดติดในอดีตของวิญญานนักรบในบทละครโนของเสะอะมิ

ชื่อบทละครโน	ความยึดติดในอดีตขณะยังมีชีวิตอยู่
อะทซุโมะริ	เรื่องบาปที่เคยทำไว้ (เป็นนักรบและทำให้คนภายใต้การปกครองลำบาก)
คิโยะทซุเนะ	เรื่องความผูกพันกับภรรยา
ซะเนะโมะริ	เรื่องถูกเปิดโปงเส้นผมและหนวดเคราสีขาว
ทะคะโนะริ	เรื่องฝากข้อความไปเมืองหลวง
มิชิโมะริ	เรื่องการแยกจากกับภรรยาและการสู้รบที่อิชิโนะตะนิ
ยะมิมะ	เรื่องการสู้รบที่อ่าวยะมิมะ
โยะริมะซะ	เรื่องการสู้รบที่แม่น้ำอุจิ

ที่มา : สรุปโดยผู้วิจัย

จากตารางข้างต้นแสดงให้เห็นความยึดติดที่วิญญานนักรบไม่อาจลืมเลือนได้ แม้เสียชีวิตไปแล้ววิญญานยังกลับมาปรากฏร่างซึ่งส่งผลให้วิญญานไม่สามารถบรรลุธรรมได้ แต่จากการอุทิศส่วนกุศลให้วิญญานด้วยวิธีต่าง ๆ ทำให้วิญญานปราศจากความยึดติดลุ่มหลงและลืมเรื่องราวในอดีต ซึ่งส่งผลให้สามารถบรรลุธรรมได้ในที่สุด

กล่าวโดยสรุปคือ แม้การสวดมนต์หรือการอ่านพระสูตรเป็นหนทางไปสู่การบรรลุธรรมได้ แต่เงื่อนไขสำคัญอีกประการหนึ่ง คือ หากวิญญานมีความยึดติดลุ่มหลงหรือมีเรื่องค้างคาใจในอดีตที่ไม่อาจลืมเลือนได้ ต้องขจัดความยึดติดหรือเรื่องราวเหล่านั้นก่อนจึงสามารถบรรลุธรรมได้

5. เส้นทางหลุดพ้นจากโลกมนุษย์ไปสู่แดนสุขาวดี

วรรณกรรมเรื่องคนจะกุโมะโนะงะตะริอู¹⁴ (今昔物語集) ที่ปรากฏตำนานเกี่ยวกับพระกษิติครรภ์โพธิสัตว์ (地藏菩薩) ส่วนมากมีเนื้อเรื่องแสดงการหลุดพ้นของวิญญานจากยมโลก¹⁵ (閻魔)

¹⁴ วรรณกรรมประเภทตำนาน ไม่ทราบชื่อผู้รวบรวม สันนิษฐานว่ารวบรวมในช่วงครึ่งแรกของศตวรรษที่ 12 มีทั้งที่เป็นตำนานทางพุทธศาสนาและตำนานทางโลก

¹⁵ สถานที่ตัดสินวิญญานของผู้เสียชีวิตจากโลกมนุษย์โดยพิจารณาจากบุญบาปของผู้นั้น หลังจากพระยมราช (閻魔) ตัดสินแล้วจึงส่งวิญญานไปยังภพต่าง ๆ เช่น นรก สวรรค์

庁) และมาเกิดใหม่บนโลกมนุษย์ ต่อมาจึงไปจุติในแดนสุขาวดี (อิโกะมะ เทะทซุโร, 2018, p. 98) ซึ่งสามารถเรียงลำดับภพของวิญญาณตั้งแต่ยังมีชีวิตอยู่จนถึงการไปจุติในแดนสุขาวดีได้ดังนี้

โลกมนุษย์ → ยมโลก → โลกมนุษย์ → แดนสุขาวดี

อิโกะมะ เทะทซุโร (2018, p. 90) กล่าวว่า หากวิญญาณยังอยู่ที่ยมโลกและถูกพิพากษาให้ตกนรกในภพหน้าสามารถได้รับการช่วยเหลือจากพระกษิติครรภโพธิสัตว์ให้ไปเกิดใหม่ได้แต่หากวิญญาณตกนรกไปแล้วพระกษิติครรภโพธิสัตว์ไม่สามารถช่วยให้ไปเกิดใหม่ได้และไม่สามารถทำให้วิญญาณหลุดพ้นจากนรกได้ สิ่งที่พระกษิติครรภโพธิสัตว์กระทำได้คือรับความทุกข์ทรมานในนรกแทนวิญญาณเหล่านั้น

วรรณกรรมเรื่องจิโซโบะชะทซุระเออิเก็งกิ¹⁶ (地藏菩薩靈驗記) กล่าวถึงวิญญาณที่ตกนรกไปแล้วไปเกิดใหม่ในสวรรค์ หลังจากนั้นจึงไปจุติในแดนสุขาวดี (อิโกะมะ เทะทซุโร, 2018, p. 100) ซึ่งสามารถเรียงลำดับภพของวิญญาณตั้งแต่ยังมีชีวิตอยู่จนถึงการไปจุติในแดนสุขาวดีได้ดังนี้

โลกมนุษย์ → นรก → สวรรค์ → แดนสุขาวดี

จากการเรียงลำดับภพของวิญญาณที่ปรากฏในวรรณกรรมทั้งสองเรื่องข้างต้นสะท้อนให้เห็นความคิดความเชื่อของคณูปุ่นในช่วงปลายสมัยเออันและสมัยมุโรมะชิว่า หลังเสียชีวิตแล้ววิญญาณไม่สามารถไปจุติในแดนสุขาวดีได้ทันที วิญญาณจำเป็นต้องไปเกิดใหม่ในภพใดภพหนึ่งก่อนโดยวิญญาณในวรรณกรรมทั้งสองเรื่องเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสารสองครั้งก่อนไปจุติในแดนสุขาวดีซึ่งคล้ายกับวิญญาณนักรบในบทละครโนของเสอะอะมิ แต่วิญญาณนักรบตกไปยังอสุรภูมิเพียงครั้งเดียวแล้วไปจุติในแดนสุขาวดีตั้งรายละเอียดต่อไปนี้

วิญญาณของนักรบในบทละครโนของเสอะอะมิ ทั้ง 7 เรื่องในงานวิจัยนี้ตกไปอยู่ในอสุรภูมิแล้วโดยมี 6 เรื่อง (เรื่องอะทซุโมะริ เรื่องชะเนะโมะริ เรื่องทะคะโนะริ เรื่องมิชิโมะริ เรื่องยะฉิมะ และเรื่องโยะริมะชะ) ที่วิญญาณมาปรากฏร่างบนโลกมนุษย์ชั่วคราว หลังจากนั้น จึงไปจุติในแดนสุขาวดี ส่วนอีก 1 เรื่องคือเรื่องคิโยะทซุเนะ วิญญาณไม่มาปรากฏร่างบนโลกมนุษย์แต่ปรากฏในความฝันของภรรยา หลังจากนั้น จึงไปจุติในแดนสุขาวดี ทั้งนี้ การที่วิญญาณปรากฏร่างบนโลกมนุษย์หรือปรากฏร่างในความฝันของวิญญาณนักรบไม่ใช่การเกิดใหม่แต่เป็นเพียงการปรากฏร่างชั่วคราว ดังนั้นสามารถเรียงลำดับภพของนักรบตั้งแต่ยังมีชีวิตอยู่จนถึงการไปจุติในแดนสุขาวดีได้ดังนี้

¹⁶ วรรณกรรมประเภทตำนาน พระชื่อจิทซุเอะอิ (美譽) รวบรวมขึ้นในช่วงกลางของศตวรรษที่ 11 ส่วนมากเป็นตำนานเกี่ยวกับการช่วยเหลือวิญญาณจากนรกให้ไปเกิดใหม่โดยพระกษิติครรภโพธิสัตว์ ฉบับที่มีอยู่ในปัจจุบันเป็นฉบับที่ได้รับการปรับปรุงใหม่ในสมัยมุโรมะชิ

โลกมนุษย์ → อสุรภูมิ → แดนสุขาวดี

การที่วิญญานนักรบตกไปยังอสุรภูมิเพียงครั้งเดียวแล้วไปจุติในแดนสุขาวดีเป็นการลดระยะเวลาแห่งความทุกข์ทรมานของวิญญานเมื่อเปรียบเทียบกับวิญญานที่เวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสารสองครั้งก่อนไปจุติในแดนสุขาวดี เรื่องนี้อาจสะท้อนให้เห็นแนวคิดของเสอะอะมิ ซึ่งเป็นผู้แต่งบทละครโนว่า มีความเห็นใจวิญญานของนักรบโดยไม่ต้องการให้วิญญานทุกข์ทรมานในอสุรภูมิเป็นเวลานาน

เสอะอะมิ สร้างโอกาสให้วิญญานของนักรบมาปรากฏร่างเพื่อขอความช่วยเหลือบนโลกมนุษย์ เช่น การขอร้องให้ผู้อื่นอุทิศส่วนกุศลให้ และให้วิญญานของนักรบมีโอกาสมาทำกุศลกรรมบนโลกมนุษย์มากขึ้น เช่น ชายตัดหญ้าซึ่งเป็นร่างแปลงของวิญญานอะทซุโมะริอ่านพระสูตรพร้อมกับพระ ชายชราซึ่งเป็นร่างแปลงของวิญญานซะเนะโมะริมาสดมภ์ที่สถานเทศนาธรรม ชายชราขาวประม่งซึ่งเป็นร่างแปลงของวิญญานมิชิโมะริจุดไฟเผาต้นอะมิทำให้เกิดแสงสว่างเพื่อให้พระสามารถอ่านพระสูตรได้ เหล่านี้ล้วนเป็นกุศลกรรมที่มีส่วนทำให้วิญญานสามารถไปจุติในแดนสุขาวดีได้เช่นกัน

กล่าวคือ หลังเสียชีวิตแล้ววิญญานไม่สามารถไปจุติในแดนสุขาวดีได้ทันที วิญญานต้องไปเกิดใหม่ในภพใดภพหนึ่งของภูมิทั้งหกก่อนไปจุติในแดนสุขาวดี และเสอะอะมิ แต่งบทละครโนให้วิญญานของนักรบสามารถไปจุติในแดนสุขาวดีได้เร็วขึ้นด้วยการมาปรากฏร่างเพื่อขอให้ผู้อื่นช่วยอุทิศส่วนกุศลให้ และเพื่อให้วิญญานสะสมกุศลบุญเพิ่มเติม

ผลการทดสอบสมมติฐาน

สมมติฐานของงานวิจัยมี 2 ประการ ได้แก่ 1. การตกนรกของวิญญานนักรบในบทละครโน เรื่องที่ศึกษาส่วนมากเป็นไปตามความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรมทางพุทธศาสนาของคณญี่ปุ่นยุคกลาง และ 2. วิญญานนักรบในบทละครโนเรื่องที่ศึกษาส่วนมากจำเป็นต้องอาศัยพลังจากผู้อื่นเพื่อให้สามารถบรรลุธรรมได้ ซึ่งจากการวิเคราะห์และอภิปรายผลการวิจัยในหัวข้อข้างต้นพบว่า ผลการวิจัยตรงกับสมมติฐานทั้ง 2 ประการ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. กฎแห่งกรรมในบทละครโน

ละครโนเป็นศิลปะการแสดงที่ถือกำเนิดจากการแสดงในงานเฉลิมฉลองศาลเจ้าหรือวัดในสมัยโบราณของญี่ปุ่น เนื้อเรื่องจึงมีความสัมพันธ์อย่างเหนียวแน่นกับความเชื่อหรือคำสอนทางศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เรื่องกฎแห่งกรรมทางพุทธศาสนาที่มีวัตถุประสงค์เพื่อให้คนปฏิบัติชอบ ละเว้นจากการปฏิบัติมิชอบ

ในยุคกลางของญี่ปุ่นมีพุทธศาสนานิกายใหม่เกิดขึ้น เช่น นิกายสุชาวดีซึ่งมีความเชื่อว่าหาก สวดมนต์สืบริบแล้วทำให้สามารถไปจุติในแดนสุชาวดีได้ การสวดมนต์ทำให้บาปที่เคยทำมาหมดสิ้น ไป อย่างไรก็ตาม วิทยุณานักรบในบทละครโนของเสอะอะมิ ทั้ง 7 เรื่องไม่สามารถไปจุติในแดนสุชาวดี ได้ทันทีหลังเสียชีวิตทั้ง ๆ ที่นักรบในบางเรื่องสวดมนต์สืบริบในวาระสุดท้ายของชีวิตแล้วก็ตาม ทั้งนี้ วิทยุณานักรบของทุกเรื่องต้องตกไปอยู่ในสุรภูมิก่อนเพราะบาปที่เคยทำไว้ขณะยังมีชีวิตอยู่ซึ่งเป็น บาปที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ กล่าวคือ นักรบจำเป็นต้องออกไปต่อสู้ในสนามรบและสังหารศัตรูซึ่งนับเป็น บาปขั้นรุนแรง ดังนั้น สรุปได้ว่าวิทยุณานักรบในบทละครโนเรื่องที่ศึกษาทุกเรื่องเป็นไปตามความเชื่อ เรื่องกฎแห่งกรรมทางพุทธศาสนาของคนญี่ปุ่นยุคกลาง

2. พลังเสริมเพื่อการบรรลุลิธรรมของวิทยุณานักรบ

วิทยุณานักรบในบทละครโนของเสอะอะมิ ทุกเรื่องล้วนปรารถนาการบรรลุลิธรรมหรือการไป จุติในแดนสุชาวดีซึ่งเป็นความปรารถนาของชาวญี่ปุ่นทุกชนชั้นในสมัยโบราณ จากบทละครโนจำนวน 7 เรื่องในงานวิจัยนี้มีเรื่องศิโยะซุเนะเพียงเรื่องเดียวที่วิทยุณานสามารถบรรลุลิธรรมได้ด้วยตนเอง (การ สวดมนต์ในวาระสุดท้ายของชีวิต) ส่วนวิทยุณานในเรื่องอื่นที่เหลืออีก 6 เรื่องต่างมีตัวละครอื่นช่วย อุทิศส่วนกุศลหรือขอร้องพระให้ช่วยอุทิศส่วนกุศล ดังนั้น สรุปได้ว่า วิทยุณานักรบในบทละครโนเรื่อง ที่ศึกษาส่วนมากจำเป็นต้องอาศัยพลังจากผู้อื่นเพื่อให้สามารถบรรลุลิธรรมได้

ข้อเสนอแนะ

งานวิจัยนี้ศึกษาเรื่องการตกนรกและการบรรลุลิธรรมของวิทยุณานักรบในบทละครโนของ เสอะอะมิ จำนวน 7 เรื่อง ผลการวิเคราะห์และอภิปรายผลการวิจัยสามารถนำไปต่อยอดการวิจัยได้ หลายแนวทางดังตัวอย่างต่อไปนี้

1. อุปสรรคของการบรรลุลิธรรม

ผลการวิเคราะห์และอภิปรายผลการวิจัยพบว่า แม้การสวดมนต์และอ่านพระสูตรส่งผลให้ วิทยุณานมีโอกาสบรรลุลิธรรมได้แต่ยังมีปัจจัยอื่นที่เป็นเงื่อนไขสำคัญของการบรรลุลิธรรม หากยังมีความ ยึดติดอยู่วิทยุณานยังไม่สามารถบรรลุลิธรรมได้ ดังนั้น ผู้วิจัยเสนอว่า “การศึกษาเรื่องอุปสรรคของการ บรรลุลิธรรม” เป็นประเด็นที่น่าสนใจแนวทางหนึ่งโดยอาจเปรียบเทียบอุปสรรคของการบรรลุลิธรรมที่ ปรากฏในบทละครโนที่มีตัวละครเอกเป็นวิทยุณานของบุคคลต่าง ๆ เช่น วิทยุณานของผู้หญิง วิทยุณาน ของผู้ชาย หรือเปรียบเทียบอุปสรรคของการบรรลุลิธรรมในบทละครโนกับวรรณกรรมประเภทอื่น ๆ เช่น ประเภทเรื่องเล่า (物語) ประเภทตำนาน (說話集)

2. ลำดับชาติภพก่อนไปจุติในแดนสุขาวดี

ผลการวิเคราะห์และอภิปรายผลพบว่า หลังเสียชีวิตแล้ววิญญาณของนักรบในบทละครโนไม่สามารถไปจุติในแดนสุขาวดีได้ทันที วิญญาณต้องตกไปอยู่ในอสุรภูมิก่อน ดังนั้น ผู้วิจัยเสนอว่า “การศึกษาเรื่องลำดับชาติภพก่อนไปจุติในแดนสุขาวดี” เป็นประเด็นที่น่าสนใจแนวทางหนึ่งโดยอาจเปรียบเทียบลำดับชาติภพก่อนไปจุติในแดนสุขาวดีของวิญญาณในบทละครโนกับวิญญาณที่ปรากฏในวรรณกรรมประเภทอื่น

ภาคผนวก ระบบถอดอักษรภาษาญี่ปุ่น

รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์เล่มนี้ใช้ระบบถอดอักษรภาษาญี่ปุ่นที่เขียนด้วยอักษรโรมะจิ เป็นอักษรไทยซึ่งเป็นผลงานวิจัยในปีพ.ศ.2530 ของอาจารย์สาขาวิชาภาษาญี่ปุ่น ได้แก่ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กัลยาณี สีสสุวรรณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุชาติ สัตยพงศ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ เสาวลักษณ์ สุริยะวงศ์ไพศาล (ปัจจุบันคือ ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร.สิริมนพร สุริยะวงศ์ไพศาล) อาจารย์ภาควิชาภาษาศาสตร์ คือ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุดาพร ลักษณะียนาวิน และอาจารย์ภาควิชาภาษาไทย คือ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ดุขฎิพร ชำนิโรคคานต์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ยกเว้นบางคำที่นิยมใช้กันอย่างแพร่หลายแล้ว เช่น โตเกียว เกียวโต ผู้วิจัยจะไม่ใช้ระบบการถอดอักษรนี้ ระบบดังกล่าวมีรายละเอียดดังนี้

สระ

อักษรโรมะจิ	อักษรไทย
(สระเสียงสั้น, สระเสียงยาว)	
a, aa	อะ, อา
i, ii	อิ, อี
u, uu	อุ, อู
e, ee	เอะ, เอ
o, oo	โอะ, โอ
-ya, -yaa	เอียะ, เอีย
-yu, -yuu	อิ้ว, อี้ว
-yo, -yoo	เอียว, เอี้ยว

พยัญชนะ

อักษรโรมะจิ	อักษรไทย
p	พ
	ป
b	บ
m	ม
f	ฟ

อักษรโรมะจิ		อักษรไทย
w		ว
t	เมื่อเกิดต้นคำ	ท
	เมื่อเกิดที่อื่น ๆ	ต
ts		ทซ์
ch		ช
d		ด
n		น
n	(ที่เป็นพยัญชนะก่อนพยางค์ทำหน้าที่คล้ายตัวสะกด)	
	เมื่อเกิดหน้า p, b, m	ม
	เมื่อเกิดหน้า k, g, w	ง
	เมื่อเกิดที่อื่น ๆ	น
n'	(ทำหน้าที่เป็นตัวสะกดและตามด้วยสระ)	น
s		ซ
sh		ฌ
z		ส
j		จ
r		ร
y		ย
k	เมื่อเกิดต้นคำ	ค
	เมื่อเกิดที่อื่น ๆ	ก
g	เมื่อเกิดต้นคำ	ก
	เมื่อเกิดที่อื่น ๆ	ง
h		ฮ

หมายเหตุ : ในรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์นี้การถอดอักษรภาษาญี่ปุ่นที่มีสระเสียงยาวซึ่งเขียนด้วยอักษรโรมะจิ oo จะใช้อักษรไทยสระโอเช่นเดียวกับอักษรโรมะจิ oo

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

วินัย จามรสूरिया. (2564). *ความรักความผูกพันในบทละครโน*. สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ภาษาญี่ปุ่น

โกะมิ ฟุมิฮิโกะ 五味文彦. (2012). 物語化から演劇化へ——能の方法へ. *観世*, 79(10), 32-39.

โคะบะยะฉะฉิมิ ยะซุซุรุ 小林保治. (2012). 琵琶法師と世阿弥のことなど. *観世*, 79(6), 26-35.

ชิบะ โทะโมะเกะ 千葉知樹. (1994). 「通盛」試論——シテ・ツレの成仏へ向けて. *金沢大学国語国文*, no.19, 64-72.

ชะโต คะสุฮิโกะ, ฮะตะ ฮิซะฉิมิ, และทะกะฮะฉะฉิมิ ยุตะกะ 佐藤和彦と羽田昶と高橋豊. (2000).

「能」の心理学. 河出書房新社.

ชะนะริ เค็นตะโร 佐成健太郎. (1982). *謡曲大観 第一、二、三、五卷*. 明治書院.

เซะกิ ยูกิฮิโกะ. (2010). 虚実の皮膜を楽しむ—「義経」あれこれ. *国立能楽堂*, no.328, 25-28.

ทะกะงิ มะโกะโตะ 高木信. (2011). 見えない「桜」への生成変化、あるいはテキストの亡霊——多声法的カタリによる〈忠度の物語〉の脱時空間化——. *物語研究*, no.11, 56-67.

ทะกะโมะโตะ มิกิโอะ 竹本幹夫. (2016). 修羅能〈頼政〉の作風. *鏡仙*, no.665, 3-4.

นะกะฉิมิมะ เค็นซุเกะ และคณะ 中嶋謙昌とその他. (2022). *宗教芸能としての能楽*. 勉誠社.

นะกะสะโตะ โทะฉิมิอะกิ 中里寿明. (2011). 世阿弥の夢幻能——修羅と狂女——. *東アジア日本語教育・日本文化研究*, no.14, 211-224.

มะทซุโมะโตะ ยะซุฉิมิ 松本雍. (2010). 能の作者について. *国立能楽堂*, no.321, 26.

มิกะมิ ทะตะฉิมิ 松本雍. (2004). 清経の修羅道 (一). *橘香*, 49(12), 14-15.

มิกะมิ ทะตะฉิมิ 松本雍. (2005). 清経の修羅道 (二). *橘香*, 50(1), 14-15.

มิยะเกะ อะกิโกะ 三宅晶子. (1995). *世阿弥は天才である*. 草思社.

มิยะเกะ อะกิโกะ 三宅晶子. (2011). 修羅能のシテに選ばれた武将たち——〈清経〉〈敦盛〉そして〈朝長〉——. *日本文学*, 60(9), 1-9.

ยะมะฉิมิตะ มะซะฮะรุ 山下正治. (2013). 往生と成仏. *立正大学国語国文*, no.51, 6-16.

ยะมะนะกะ เระอิโกะ 山中玲子. (2017). 〈通盛〉前場のシテ・ツレ登場段をめぐって. *能楽研究*, no.42, 95-103.

ยะมะโมะโตะ อะริซะ 山本有紗. (2010). 『平家物語』のその後——謡曲 修羅物——. 金城
日本語日本文化, no.86, 1-18.

ยู จุน 千君. (2013). 『平家物語』における武士の「情」について. 広島大学日本語教育研
究, no.23, 41-48.

อะมะโนะ ฟุมิโอะ และ โอทซูกิ บุนโส 天野文雄と大槻文蔵. (2013). 平家物語をめぐる能
(一) . 観世, 80(2), 32-40.

อะมะโนะ ฟุมิโอะ และ โอทซูกิ บุนโส 天野文雄と大槻文蔵. (2013). 平家物語をめぐる能
(二) . 観世, 80(3), 33-43.

อิโกะมะ เทะทซุโร 生駒哲郎. (2018). 畜生・餓鬼・地獄の中世仏教史. 吉川弘文館.

ประวัตินักวิจัย

นายวินัย จามรสूरिया สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์พัฒนาการ คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และสาขาวิชาภาษาอังกฤษ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง หลังจากนั้น สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาโท สาขาวิชาภาษาและวรรณคดี ญี่ปุ่น (สายวรรณคดี) คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และระดับปริญญาเอก สาขาวิชา วรรณคดีและวรรณคดีเปรียบเทียบ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปัจจุบันปฏิบัติงาน ตำแหน่งรองศาสตราจารย์ สังกัดสาขาวิชาภาษาญี่ปุ่น คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา